

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

اقتصاد آفریقا؛ وضعیت موجود و چشم انداز پیش رو

تیر ۱۴۰۲

شناسنامه گزارش

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

عنوان:

اقتصاد آفریقا؛ وضعیت موجود و چشم انداز پیش رو

مدیریت اقتصاد کلان و آینده پژوهی

تاریخ انتشار: تیر ۱۴۰۲

واژه‌های کلیدی: تحولات جمعیتی، فقرزدایی، چالش‌های زیست‌محیطی، تغییرات اقلیمی، شاخص‌های اقتصادی، صادرات منابع طبیعی، بدهی دولتی، تجارت درون منطقه‌ای، اتحادیه آفریقا، اکوواس

نشانی: تهران، خیابان طالقانی، نبش خیابان شهید موسوی (فرصت)، پلاک ۱۷۵

فهرست مطالب

۵	خلاصه کاربردی
۹	درآمد
۹	بخش اول - تحولات جمعیتی
۱۱	بخش دوم - فقر، فقرزدایی و نابرابری در آفریقا
۱۹	بخش سوم - چالش‌های ناشی از تغییرات زیست‌محیطی، آثار اقتصادی آن
۲۲	بخش چهارم - روند تحول در شاخص‌های اقتصادی
۳۷	بخش پنجم - نهادهای شکل‌دهنده به تجارت نهادینه در آفریقا
۴۳	بخش ششم - روند تحول در روابط تجاری آفریقا - استرانزی قدرت‌های تجاری در قاره
۷۱	بخش هفتم - جایگاه آفریقا در سیاست تجاری رقبای ایران
۸۰	بخش هشتم - مختصات اقتصاد سیاسی آفریقای جدید
۸۲	ضمیمه شماره ۱

خلاصه کاربردی

اقتصاد آفریقا: روندهای کلان، بازیگران درگیر و چشم انداز آتی	
شاخص‌ها	حوزه
<p>رشد جمعیت در آفریقا بیش از دوبرابر میانگین جهانی است. آفریقا امروز حدود ۱۷ درصد از جمعیت جهان را تشکیل می‌دهد. ۵۰ درصد از جمعیت آفریقا زیر ۲۰ سال و ۶۰ درصد زیر ۲۵ سال سن دارند و این شرایط، آفریقا را به جوان‌ترین قاره جهان تبدیل کرده است. رشد جمعیت آفریقا یکی از عوامل بزرگ‌تر شدن بازار مصرف قاره محسوب می‌شود. جمعیت قاره آفریقا تا سال ۲۰۵۰ دوبرابر شده و به ۲/۵ میلیارد نفر خواهد رسید. پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۶۰، طبقه متوسط آفریقا به ۱,۱ میلیارد نفر برسد.</p> <p>تا سال ۲۰۵۰ مناطق شهری در آفریقا یک میلیارد جمعیت دیگر را جذب خواهند کرد. کارشناسان پیش‌بینی می‌کنند جمعیت شهری سه برابر شود و تعداد کلان‌شهرها سه یا چهار برابر شود. رشد شهرهای آفریقایی به پویایی اقتصاد و فرهنگ منطقه اضافه خواهد کرد و به جذب سرمایه‌گذاری خارجی بیشتر و تقویت کسب‌وکارهای جهانی و ارتباطات تجاری منجر می‌شود.</p>	جمعیت
<p>بر اساس برخی برآوردها در سال ۲۰۲۱ حدود ۴۸۹ میلیون نفر در آفریقا در فقر زندگی می‌کردند. در واقع می‌توان تخمین زد حدود ۳۴ درصد جمعیت آفریقا در فقر زندگی می‌کنند. اما پیش‌بینی می‌شود اگر اقتصاد قاره به روند روبه‌رشد خود ادامه دهد، تا سال ۲۰۳۰، نرخ فقر این قاره به ۲۳ درصد کاهش یابد. با این حال برخی پیش‌بینی‌ها این هدف را غیرقابل تحقق می‌دانند.</p>	فقر و نابرابری
<p>بر اساس برآوردهای سازمان ملل، بیش از یک‌چهارم گرسنگان جهان در قاره آفریقا زندگی می‌کنند. یک‌پنجم افرادی که در آفریقا زندگی می‌کنند دچار سوء‌تغذیه هستند.</p>	امنیت غذایی
<p>آفریقا با چالش‌های متنوع تغییرات اقلیمی و زیست‌محیطی مواجه است. آفریقا تنها حدود ۲ تا ۳ درصد از تولید و انتشار گازهای گلخانه‌ای جهان را به خود اختصاص می‌دهد، اما به طور نامتناسبی از پیامدهای انتشار گازهای گلخانه‌ای متضرر می‌شود. افزایش دما، امواج گرما، سیل‌های گسترده، طوفان‌های استوایی، خشکسالی‌های طولانی‌مدت، و افزایش سطح آب دریاها که منجر به تلفات جانی، خسارت مالی و جابه‌جایی جمعیت می‌شود، توانایی آفریقا را برای دستیابی به تعهدات خود برای تحقق اهداف توسعه پایدار سازمان ملل و دستور کار اتحادیه آفریقا ۲۰۶۳ تضعیف می‌کند.</p>	تغییرات اقلیمی
<p>یکی از مهم‌ترین برنامه‌های جمعی در آفریقا برای مبارزه با فقر و توسعه منطقه‌ای «دستور کار ۲۰۶۳: آفریقایی که ما می‌خواهیم» است که چشم‌انداز توسعه این قاره را در میان‌مدت ترسیم می‌کند. دستور کار موسوم به ۲۰۶۳ در واقع طرح اولیه و اصلی آفریقا برای تبدیل شدن به کانون قدرت جهانی در آینده‌ای میان‌مدت است.</p>	استراتژی کلان ۲۰۶۳

<p>ایده‌ای که اکنون در قاره آفریقا وجود دارد این است که آفریقایی‌ها کمترین تجارت را با یکدیگر نسبت به همه قاره‌های دیگر دارند و این ضعف باید برطرف شود. آفریقا بازار داخلی بزرگی دارد که فرصت‌های قابل توجهی دارد. در حال حاضر، ضمن اینکه حدود ۱۷ درصد از جمعیت جهان در این قاره زندگی می‌کنند، آفریقا ۲,۹ درصد از تولید جهانی و ۲,۶ درصد از تجارت جهانی را تشکیل می‌دهد. تجارت بین آفریقایی در سال‌های اخیر به ۱۵,۴ درصد افزایش یافته است.</p> <p>در مجموع مهم‌ترین نهادهای اقتصادی آفریقا را می‌توان جامعه اقتصادی کشورهای غرب آفریقا اکوواس و منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا دانست.</p>	نهادگرایی
<p>پیش‌بینی می‌شود هر دو منطقه شمال آفریقا و زیر صحرای آفریقا در سال ۲۰۲۳ رشدی ۳,۲ درصدی داشته باشند. با این حال برخی کارشناسان پیش‌بینی می‌کنند اقتصادهای آفریقا در سال ۲۰۲۳ با دوران پرتلاطمی روبرو شوند.</p> <p>اما احتمال می‌رود فشار برای اجرای اصلاحات اقتصادی - از جمله تغییر در رژیم‌های یارانه‌ها و ساختارهای مالیاتی - و کاهش هزینه‌های بخش عمومی در کشورهای بدهکار آفریقایی، شرایط را بهبود ببخشد.</p>	چشم‌انداز اقتصادی

نقش آفریقا در محاسبات ژئواکونومیک قدرت‌ها	
اتحادیه اروپا، ایالات متحده و چین در سال‌های اخیر تلاش‌های خود را برای ایجاد روابط اقتصادی، سیاسی و امنیتی در آفریقا افزایش داده‌اند و رقابت بین این سه قدرت بزرگ جهانی در سال‌های آینده تشدید خواهد شد.	
اتحادیه اروپا موقعیت برتری در میان سرمایه‌گذاران بین‌المللی در آفریقا دارد و باتوجه به زیرساخت‌های موجود احتمالاً همچنان این موقعیت را حفظ خواهد کرد و شریک تجاری اصلی قاره خواهد ماند. رهبران اتحادیه اروپا و اتحادیه آفریقا (AU) در ششمین اجلاس سران آفریقا و اروپا، در مورد اصول مشارکت جدید و چشم‌انداز مشترک برای سال ۲۰۳۰ به توافق رسیدند.	اتحادیه اروپا
ایالات متحده یک استراتژی جدید در آفریقا دارد و امیدوار است روابط با این قاره را به دنبال کاهش روابط در دوران ریاست‌جمهوری ترامپ احیا کند. بخش‌های اقتصادی استراتژی جدید آمریکا مربوط به همکاری با آفریقا در زمینه‌های تطبیق با تغییرات اقلیمی، افزایش سرمایه‌گذاری آمریکا در آفریقا و بهبود شرایط اقتصادی قاره است. نکته حائز توجه این است که در استراتژی جدید نیز کما فی سابق آمریکا قاره آفریقا را به دو بخش شمال آفریقا و زیر صحرای تقسیم می‌کند.	ایالات متحده
آفریقا بخشی از پروژه کمربند - جاده است و آفریقایی‌ها به مدل توسعه چین علاقه زیادی دارند. این رویکرد نقش مهمی در گسترش نفوذ چین در آفریقا ایفا خواهد کرد. هر چند ممکن است دوران وام‌های کلان و پروژه‌های بزرگ تحت حمایت دولت چین به پایان برسد، اما تلاشی هماهنگ برای هدایت منافع بخش خصوصی چین به آفریقا در حال انجام است. طرح قدرت نرم به‌شدت در تعامل چین با این قاره نقش خواهد داشت.	چین
روسیه در سال‌های اخیر تلاش برنامه‌ریزی‌شده‌ای برای افزایش نفوذ در سراسر آفریقا انجام داده است که در اشکال دیپلماسی فعال، کمک‌های مالی و حمایت نظامی بوده است. اما جاه‌طلبی‌های مسکو در این قاره احتمالاً به دلیل جنگ در اوکراین با موانعی مواجه خواهد شد. وضعیت روسیه و اعمال تحریم‌های بین‌المللی، معاملات تجاری و سرمایه‌گذاری آفریقا با مسکو را پیچیده‌تر می‌کند. البته با این حال روسیه متحدان قوی در آفریقا دارد که موقعیت روسیه در قاره را حفظ خواهند کرد - به‌ویژه در جمهوری آفریقای مرکزی، مالی، لیبی، الجزایر، مصر، سودان و موزامبیک.	روسیه
آفریقا در کلیت تجارت خارجی ژاپن به‌عنوان سومین اقتصاد بزرگ جهان نقش چندان قابل‌توجهی ندارد. عمده تجارت ژاپن با آفریقا به روابط تجاری این کشور با آفریقای جنوبی محدود می‌شود.	ژاپن

<p>سرمایه‌گذاری‌های هند در آفریقا عمدتاً در کشورهای موریس، موزامبیک، سودان، مصر و آفریقای جنوبی صورت گرفته است. در سال‌های اخیر شرکت‌های هندی توجه فزاینده به کشورهای غنی در حوزه منابع طبیعی همچون غنا و نیجریه نشان داده‌اند. موضوع اصلی موردعلاقه این شرکت‌ها برای سرمایه‌گذاری در آفریقا شامل حوزه‌های نفت و گاز و معادن، تولید خودرو و کشاورزی می‌شود. از منظر سرمایه‌گذاران هندی بخش‌های دارای پتانسیل بازگشت سرمایه و سودآوری در آفریقا شامل بخش‌های کشاورزی، بهداشت داروسازی، نساجی، خودرو، بانکداری و خدمات مالی می‌شود. فناوری اطلاعات نیز مورد توجه شرکت‌های هندی قرار دارد. هند نیز همانند چین از شکل‌گیری منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا که بزرگ‌ترین تجارت آزاد از دهه ۱۹۹۰ محسوب می‌شود، حمایت می‌کند.</p>	<p>هند</p>
<p>در واقع آفریقا در ۱۷ سال گذشته جایگاه منحصربه‌فردی در سیاست خارجی چندبعدی و فعال ترکیه داشته است. ترکیه با استفاده از هر کانال دیپلماسی، تجارت، سرمایه‌گذاری، آموزش، بهداشت، امنیت و همکاری نظامی در کنار ابزارهای قدرت نرم؛ مانند فرهنگ و تاریخ به دنبال افزایش نفوذ خود در این قاره است. ترکیه پس از ایالات متحده، چین و فرانسه، چهارمین کشوری است که در آفریقا دارای بیشترین نمایندگی است.</p>	<p>ترکیه</p>
<p>رویکرد امارات متحده عربی به آفریقا ترکیبی از انگیزه‌های سیاسی - اقتصادی و نظامی است. این کشور در دهه‌های اخیر در جهت رقابت با کشورهای چون جمهوری اسلامی ایران، عربستان سعودی، ترکیه و قطر حضور خود را در کشورهای آفریقایی را افزایش داده است. در این راستا امارات عربی متحده برای کسب نفوذ ژئوپلیتیک بیشتر بر قاره، بر روی کشورهای ساحلی، سرمایه‌گذاری و تسلط بر بنادر این کشورها تمرکز بیشتری دارد. امارات تلاش می‌کند منطقه خلیج عدن و دریای عرب را تحت تسلط خود داشته باشد</p>	<p>امارات عربی متحده</p>
<p>اهداف عربستان سعودی در دریای سرخ مشتمل بر تسلط بر رفت‌وآمدها در این دریا، اتصال همه‌جانبه به آفریقا، رقابت با ایران، قطر، ترکیه و امارات عربی متحده و نیز از جمله دلایل افزایش توجه ریاض به آفریقا است. عربستان سعودی در سطح کلان می‌کوشد به هابی لجستیک بین اروپا و آفریقا بدل شود. سیاست تجاری عربستان سعودی در قبال آفریقا را چند عامل به‌صورت توأمان شکل می‌دهند. نخستین عامل صادرات نفت این کشور به آفریقا است. دوم کمک‌های مالی و سوم بهره‌گیری از اسلام سیاسی برای افزایش نفوذ در کشورهای مسلمان آفریقایی است.</p>	<p>عربستان سعودی</p>

درآمد

قاره آفریقا حدود ۲۰ درصد از خشکی‌های زمین را تشکیل می‌دهد و تقریباً ۱۷ درصد از جمعیت جهان را در خود جای داده است. با این وجود، اقتصاد آفریقا تنها ۳ درصد از تولید ناخالص داخلی جهان را تشکیل می‌دهد.^۱ در گذشته، روابط اقتصادی بین کشورهای آفریقایی و اقتصادهای بزرگ جهانی اساساً استثمارگرانه بود. اقتصادهای قوی‌تر و غالباً غربی با بردگی مردم آفریقا و استخراج منابع طبیعی این قاره، خود را تقویت و کشورهای این منطقه را فقیرتر می‌کردند. این امر منجر به اقتصاد ضعیف و توسعه نیافته آفریقا شد. اما در سالیان اخیر تحولات توسعه‌ای مهمی در این قاره رخ داده است و روابط قدرت‌های تجاری با این قاره نیز بازتعریف شده و به سطح جدیدی ارتقا یافته است. در گزارش حاضر تلاش شده است با تکیه بر داده‌های معتبر، تصویری روزآمد از اقتصاد سیاسی این قاره و چشم‌انداز آن ارائه گردد. در این راستا روند تحول در مولفه‌های درونی اقتصاد سیاسی قاره و نیز سیاست‌های جدید قدرت‌های تجاری در قبال آن مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. در نهایت نیز چشم‌انداز اقتصاد سیاسی این قاره ترسیم شده است.

بخش اول - تحولات جمعیتی

آفریقا جوان‌ترین و سریع‌ترین رشد جمعیت جهان را دارد. از سال ۲۰۱۸، رشد سالانه جمعیت در سراسر جهان تقریباً برابر ۱,۱ درصد است.^۲ اما رشد سالانه جمعیت در زیر صحرای آفریقا تقریباً برابر ۲,۷ درصد است.^۳ در واقع رشد جمعیت در آفریقا بیش از دوبرابر میانگین جهانی است. آفریقا امروز حدود ۱۷ درصد از جمعیت جهان را تشکیل می‌دهد. ۵۰ درصد از جمعیت آفریقا زیر ۲۰ سال و ۶۰ درصد زیر ۲۵ سال سن دارند و این شرایط، آفریقا را به جوان‌ترین قاره جهان تبدیل کرده است.^۴ در حال حاضر ۱,۳ میلیارد نفر (بیشتر از مجموع جمعیت اروپا و آمریکای شمالی) در آفریقا زندگی می‌کنند.^۵ حدود ۶۰ درصد آفریقایی‌ها روستانشین و ۴۰ درصد در مناطق شهری زندگی می‌کنند.^۶ نکته مهم‌تر آنکه تا ۲۰۵۰ رشد جمعیت آفریقا همچنان تداوم خواهد داشت. این روند در زمانه‌ای که اغلب کشورها دچار کاهش رشد جمعیت یا پیری جمعیت می‌شوند تحولی مهم به سود موقعیت جهانی آفریقا است. نمودار ذیل این روند را نشان می‌دهد.

1- <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/SSA/AFQ>

2- <https://ourworldindata.org/world-population-growth>

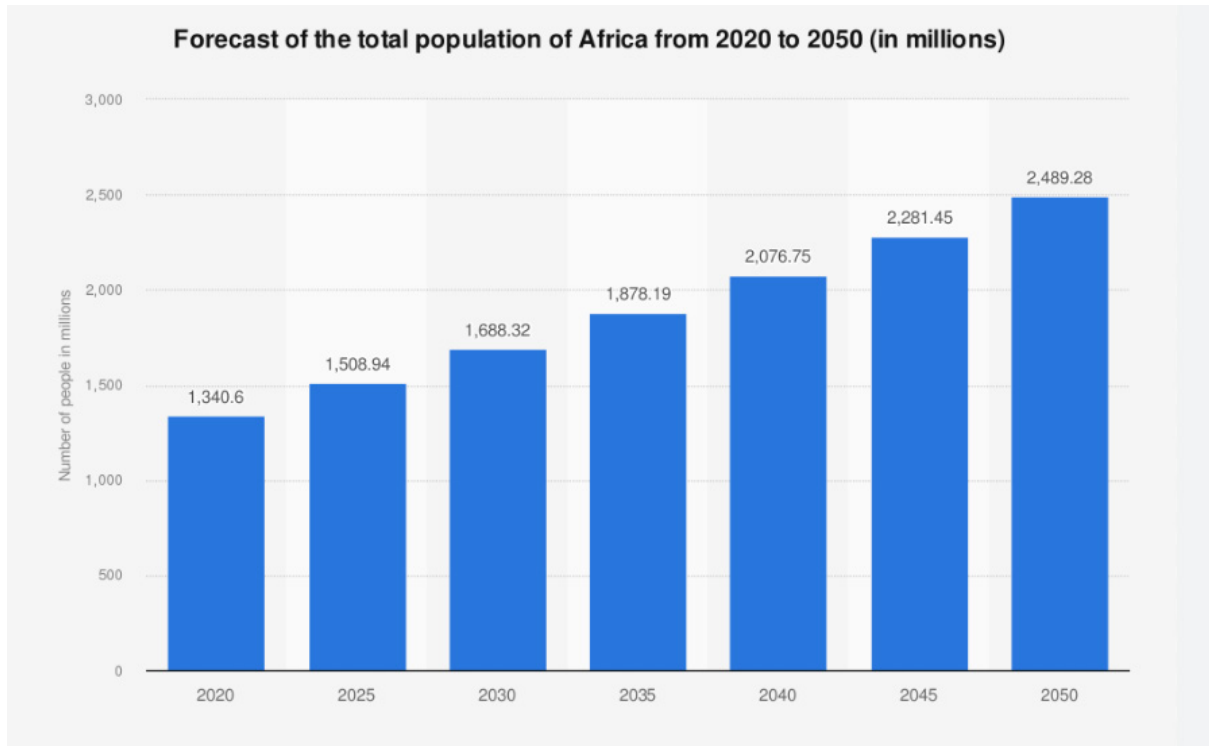
3- <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW?locations=ZG>

4- <https://www.gatesnotes.com/Development/Africa-the-Youngest-Continent>

5- https://empowerafrica.com/africa-fact-page/#link_6

6- <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?locations=ZG-1W>

نمودار ۱: چشم‌انداز رشد جمعیت آفریقا

منبع: Statista

رشد جمعیت آفریقا یکی از عوامل بزرگ‌تر شد بازار مصرف قاره محسوب می‌شود. جمعیت قاره آفریقا، شامل شمال آفریقا و جنوب صحرا تا سال ۲۰۵۰ دوبرابر شده و به ۲/۵ میلیارد نفر خواهد رسید. پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۶۰، طبقه متوسط آفریقا به ۱,۱ میلیارد نفر برسد.^۱

البته رشد جمعیت شمشیری دو لبه است. انفجار جمعیتی در آفریقا یکی از مؤلفه‌هایی است که حال و آینده قاره را متأثر می‌سازد. جمعیت بزرگی که در سن کار هستند، اگر شغل کافی نداشته باشند، به یک نیروی اخلاک‌گر تبدیل شده و ناآرامی‌های اجتماعی و مهاجرت‌های گسترده را موجب خواهند شد. اما جمعیت جوانی که فرصت‌های بی‌شمار پیشروی خود داشته باشد، می‌تواند به تسریع رشد اقتصادی، به‌ویژه در حوزه‌هایی مثل تولید، انرژی و تکنولوژی دیجیتال که به نیروی کار ماهر و با انگیزه نیاز دارند، کمک کند.

آفریقا با جمعیت جوان پتانسیل این را دارد که به بزرگ‌ترین بازار رشد برای کالاها و خدمات مصرفی دنیا تبدیل شود. همچنین می‌تواند منبع اصلی استعدادها، صادرات کالاهای دیجیتال و نیروی کار ماهر به بقیه دنیا باشد. اما این آینده روشن تنها در صورتی محقق می‌شود که نهادهای آموزشی منطقه با کمک سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی، امکان مدرسه رفتن، آموزش مهارت‌ها و خدمات مرتبط را برای همه فراهم کنند. تا سال ۲۰۵۰ مناطق شهری در آفریقا یک میلیارد جمعیت دیگر را جذب خواهند کرد. کارشناسان پیش‌بینی می‌کنند جمعیت شهری سه برابر شود و تعداد کلان‌شهرها - یعنی مناطقی که

¹ <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ng/Documents/consumer-business/the-deloitte-consumer-review-africa-a-21st-century-view.pdf>

تراکم جمعیتی ۱۰ میلیون به بالا دارند - از سه شهر در حال حاضر (قاهره، کینشاسا و لاگوس) به ۱۴ شهر خواهد رسید. رشد شهرهای آفریقایی به پویایی اقتصاد و فرهنگ منطقه اضافه خواهد کرد و به جذب سرمایه‌گذاری خارجی بیشتر و تقویت کسب‌وکارهای جهانی و ارتباطات تجاری منجر می‌شود. از دیگر سو وقتی شهری شدن با این سرعت رخ دهد، می‌تواند باعث بی‌ثباتی منطقه شود و ارائه خدمات اولیه‌ای مثل تأمین برق، آموزش و حمل‌ونقل با چالش مواجه خواهد شد. اما اگر سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها به همان سرعت پیش رود، شهری شدن می‌تواند تولید ناخالص داخلی را افزایش دهد، کارآفرینی و نوآوری را تسهیل کند، بازارهای جدید درست کند و بهره‌وری نیروی کار را بالا ببرد.^۱ براین اساس یکی از مهم‌ترین دستور کارهای موجود برای چشم‌انداز ۲۰۶۳ بحث کنترل جمعیت و گسترش و دسترسی به آموزش است.

بخش دوم - فقر، فقرزدایی و نابرابری در آفریقا

تمرکز بر کیفیت حکمرانی در آفریقا در سال‌های اخیر افزایش یافته است. اما داده‌ها نشان می‌دهند نابرابری‌های اجتماعی - اقتصادی تاریخی، نابرابری‌های سیاسی و بحران‌های داخلی، وابستگی به صادرات مواد اولیه، مانع شکل‌گیری حکمرانی خوب در اغلب کشورها و یا افزایش کیفیت حکمرانی در برخی کشورهای دیگر آفریقا می‌شود و همین موضوع نیز بر اقتصاد آفریقا تأثیر زیادی دارد. البته این کشورها همچنان برای بهبود شاخص‌های حکمرانی می‌کوشند و در این مسیر برخی موفقیت‌ها را نیز کسب کرده‌اند.

۲-۱- نرخ فقر

قاره آفریقا با وجود منابع و معادن غنی و سرشار، همچنان در بخش‌های مهمی از آن با فقر دست‌وپنجه نرم می‌کند. طبق گزارش بانک جهانی در سال ۲۰۱۹، فقر در آفریقا (که به‌عنوان درآمد کمتر از ۱,۹۰ دلار در روز تعریف می‌شود) از ۵۴ درصد در سال ۱۹۹۰ به کمی بیش از ۴۱ درصد در سال ۲۰۱۵ کاهش یافت.^۲ بر اساس برخی برآوردها در سال ۲۰۲۱ حدود ۴۸۹ میلیون نفر در آفریقا در فقر زندگی می‌کردند.^۳ در واقع می‌توان تخمین زد حدود ۳۴ درصد جمعیت آفریقا در فقر زندگی می‌کنند. اما پیش‌بینی می‌شود اگر اقتصاد قاره به روند روبه‌رشد خود ادامه دهد، تا سال ۲۰۳۰، نرخ فقر این قاره به ۲۳ درصد کاهش یابد. بالاین حال، نظر به کاهش نرخ فقر در سایر نقاط جهان، آفریقا همچنان سهم قابل‌توجهی از فقر جهانی را به خود اختصاص داده است. این در حالی است که پیش‌بینی می‌شود این قاره به‌زودی ۲۰ درصد جمعیت جهان را در بر بگیرد.^۴

1- <https://donya-e-eqtesad.com/%D8%A8%D8%AE%D8%B4-%D9%85%D8%AF%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86-24/3903824-%D9%82%D8%A7%D8%B1%D9%87-%D8%A2%D9%81%D8%B1%DB%8C%D9%82%D8%A7-%D8%A8%D9%87-%D8%B3%D9%85%D8%AA-%D8%A7%D8%A8%D8%B1-%D8%B1%D9%88%DB%8C%D8%AF%D8%A7%D8%AF>

2- <https://www.weforum.org/agenda/2020/02/africa-global-growth-economics-worldwide-gdp/>

3- <https://sdg.iisd.org/news/un-report-calls-for-sdg-push-to-lift-millions-of-africans-out-of-poverty/>

4- <https://www.weforum.org/agenda/2020/02/africa-global-growth-economics-worldwide-gdp/>

برنامه توسعه سازمان ملل متحد^۱ شاخص‌های مختلفی را در شاخص توسعه انسانی خود برای اندازه‌گیری فقر در آفریقا و سایر کشورهای جهان تعیین می‌کند که شامل؛ امید به زندگی در بدو تولد، میانگین مدت حضور در مدرسه، دوره مورد انتظار برای حضور در مدرسه و درآمد سرانه است. از این نظر که آموزش ارتباط مستقیم با دستیابی به مهارت شغلی و کسب معاش دارد، از شاخص‌های بررسی فقر است. در گزارش سالانه توسعه انسانی که توسط سازمان ملل متحد منتشر شده است، از نظر این شاخص‌ها در آفریقا، کشورهای آفریقایی مالووی، لیبیا، برونودی، اریتره، چاد، سیرالئون و نیجر همواره در رتبه آخر قرار دارند. بر اساس برآوردهای سازمان ملل، بیش از یک‌چهارم گرسنگان جهان در قاره آفریقا زندگی می‌کنند. یک‌پنجم افرادی که در آفریقا زندگی می‌کنند، دچار سوءتغذیه هستند. این قاره بالاترین میزان افراد مبتلا به سوءتغذیه در سراسر جهان را به خود اختصاص داده است. بیش از ۳۰ درصد از کودکان آفریقایی، به دلیل سوءتغذیه مزمن از اختلالات رشدی مانند کوتاه‌قدی رنج می‌برند. این بیماری باعث عدم رشد جسمی و ذهنی در کودکان می‌شود. زیر صحرای آفریقا منطقه‌ای است که بیشترین مرگ‌ومیر نوزادان را دارد. به طور متوسط، از هر ۱۱ کودک، یک کودک قبل از تولد پنج‌سالگی خود می‌میرد. اتیوپی، نیجریه و کنیا سه کشور از چهار کشوری در جهان هستند که با بالاترین نرخ مرگ‌ومیر نوزادان در سراسر جهان مواجه هستند. علاوه بر عوارض بدو تولد و سوءتغذیه، بیماری‌هایی مانند ذات‌الریه، بیماری‌های اسهالی و مالاریا نیز منجر به مرگ زودهنگام بسیاری از کودکان قاره می‌شود.^۲

فقر شدید در آفریقا دلایل زیادی دارد که برخی از آنها ارتباط نزدیکی با هم دارند. علل اصلی فقر در آفریقا و رنج میلیون‌ها نفر عبارت‌اند از:

رشد جمعیت: رشد جمعیت در قاره آفریقا با وجود کمپین‌های متعدد پیشگیری و آموزش، سریع است. بر اساس مطالعه اخیر یونیسف، جمعیت آفریقا تا سال ۲۰۵۰ دوبرابر خواهد شد و به دو میلیارد نفر خواهد رسید.

جنگ و بحران: بیش از نیمی از بحران‌ها و جنگ‌های سالانه در جهان، در قاره آفریقا رخ می‌دهد. در مناطق بحرانی، تولید محصولات کشاورزی معمولاً متوقف می‌شود. بسیاری از مردم فرار می‌کنند، به‌زور از خانه‌های خود اخراج می‌شوند و به کمک‌های خارجی وابسته هستند. فقر در آفریقا در نتیجه این جنگ‌ها در حال افزایش است.

شرایط اقلیمی: قاره آفریقا در دهه‌های اخیر بیش‌ازپیش از تغییرات آب‌وهوایی رنج می‌برد: سیل‌های ویرانگر و دوره‌های خشک‌سالی طولانی منجر به از بین رفتن محصولات می‌شود. پیامدهای آن بحران‌های گرسنگی و قحطی در آفریقا است.

بیماری‌ها: بیماری‌هایی مانند ایدز، مالاریا، ابولا و در سال‌های اخیر کرونا علت و همچنین نتیجه فقر

1- The United Nations Development Program (UNDP)

2- <https://www.sos-usa.org/about-us/where-we-work/africa/poverty-in-africa>

در آفریقا هستند. فقدان آموزش و مراقبت‌های پزشکی ناکافی در بسیاری از مناطق به این معنی است که بیماری‌ها سریع‌تر گسترش می‌یابند و قابل درمان نیستند.

زیرساخت‌های نامناسب کشاورزی: بسیاری از مناطق آفریقا، فاقد زیرساخت‌های لازم برای حمایت از کشاورزی هستند. فقدان این زیرساخت‌ها، نه تنها موجب عقب ماندن این قاره در رقابت‌های تجاری در حوزه کشاورزی، بلکه افزایش فقر در قاره آفریقا می‌شود.

بدین ترتیب آفریقا بیشترین سهم از نرخ فقر شدید در سطح جهان را به خود اختصاص داده است. ۲۳ کشور از ۲۸ کشور فقیر جهان با نرخ فقر بالای ۳۰ درصد در قاره آفریقا قرار دارند. البته باید به این نکته توجه داشت که این قاره در کاهش فقر در دهه‌های اخیر نیز موفقیت‌های مهمی داشته است، اما معضل فقر چنان در این منطقه ریشه دارد و چندلایه است که حل و فصل آن زمان زیادی می‌طلبد.

۲-۲- نابرابری

قاره آفریقا از دو منظر تقسیم‌بندی منطقه‌ای می‌شود. از یک منظر کلی به دو منطقه شمال آفریقا و زیر صحرای آفریقا شناخته می‌شود و از منظر دیگر به ۵ منطقه؛ شمال آفریقا، آفریقای غربی، آفریقای شرقی، آفریقای مرکزی و آفریقای جنوبی شناخته می‌شود. در واقع زیر صحرای آفریقا شامل چهار منطقه دیگر آفریقای غربی، آفریقای شرقی، آفریقای مرکزی و آفریقای جنوبی است.

شکل ۱: تقسیم بندی منطقه‌ای در آفریقا

West Africa – 15 countries: Benin, Burkina Faso, Cape Verde, Côte d'Ivoire, Gambia, Ghana, Guinea, Guinea Bissau, Liberia, Mali, Niger, Nigeria, Senegal, Sierra Leone and Togo.

East Africa – 14 countries: Burundi, Comoros, Djibouti, Eritrea, Ethiopia, Kenya, Madagascar, Mauritius, Rwanda, Seychelles, Somalia, Sudan, Tanzania and Uganda.

Southern Africa – 10 countries: Angola, Botswana, Lesotho, Malawi, Mozambique, Namibia, South Africa, Swaziland, Zambia and Zimbabwe.

Central Africa – 8 countries: Cameroon, Central African Republic, Chad, Congo, Democratic Republic of Congo, Equatorial Guinea, Gabon and São Tomé & Príncipe.

Northern Africa – 6 countries: Algeria, Egypt, Libya, Tunisia, Islamic Republic of Mauritania and Morocco.

منبع: African Futures 2050

در آفریقا، بیشترین نرخ فقر در منطقه زیر صحرا آفریقا قرار دارد. آفریقای مرکزی با ۵۴٫۸ درصد، بالاترین نرخ فقر را دارد و پس از آن، جنوب آفریقا با ۴۵٫۱ درصد نرخ فقر قرار دارد. نرخ فقر در غرب و شرق آفریقا

به ترتیب ۳۶,۸ درصد و ۳۳,۸ درصد است. شمال آفریقا از شرایط بسیار بهتری برخوردار است و اهداف توسعه پایدار را دنبال می‌کند.

بر اساس آخرین آمار در سال ۲۰۱۹، فقیرترین کشور آفریقا، سودان جنوبی با نرخ بالای ۸۰ درصد فقر است. در کشورهایی چون برونودی، ماداگاسکار، جمهوری آفریقای مرکزی و جمهوری دموکراتیک کنگو نیز نرخ فقر شدید بالای ۷۰ درصد ثبت شده است.

ناتوانی آفریقا در کاهش نرخ بالای فقر به عوامل متعددی نسبت داده می‌شود. دلیل اول اتکای بیش از حد به منابع طبیعی برای رشد اقتصادی، به‌جای توسعه کشاورزی و روستایی است که ۸۵ درصد از معیشت آفریقایی‌ها بدان وابسته است. سطوح بالاتر فقر نیز به فقدان حکمرانی مناسب، مالکیت نابرابر منابع طبیعی و درآمد نابرابر و دسترسی محدود به خدمات عمومی است.

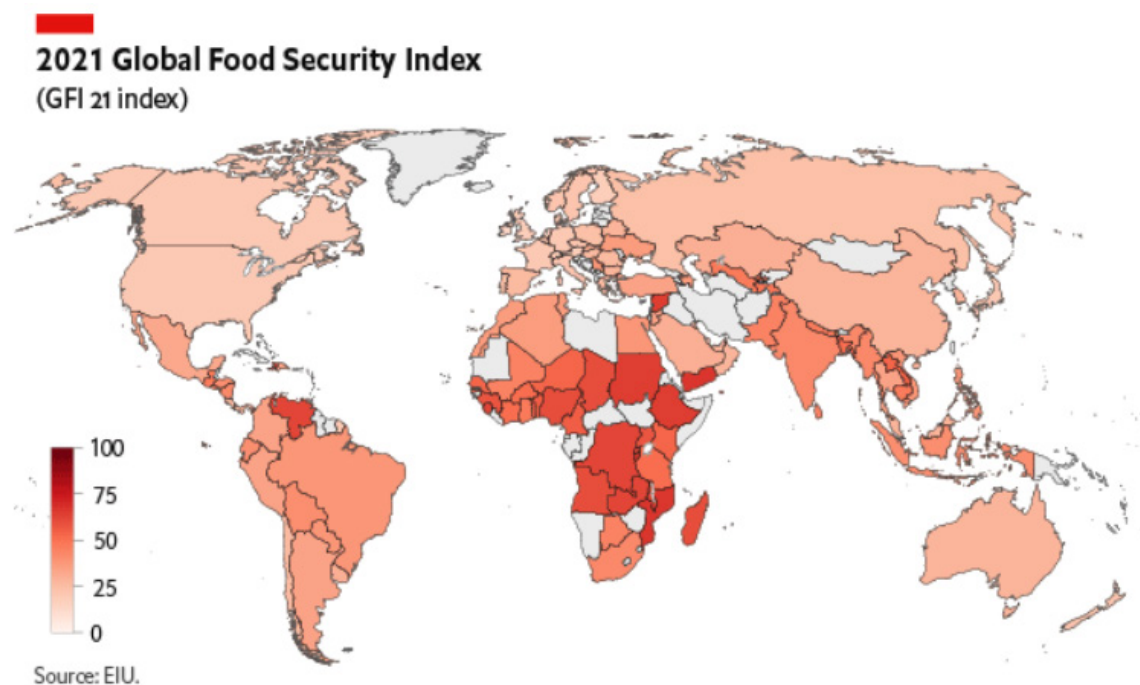
تخمین زده می‌شود تا سال ۲۰۳۰، حدود ۴۷۹ میلیون آفریقایی (۲۸,۱٪ از جمعیت وقت قاره) در فقر شدید باقی خواهند ماند. بر اساس این برآورد سهم آفریقای مرکزی همچنان با نرخ فقر شدید ۴۴,۶ درصد بالاترین سطح فقر در منطقه خواهد بود. این در حالی است که شمال آفریقا دستاوردهای بیشتری با نرخ فقر شدید ۱,۸ درصد به نام خود ثبت خواهد کرد. با وجود دستور کار ۲۰۶۳، پیش‌بینی می‌شود در سال ۲۰۴۳ همچنان هفت کشور از آفریقا با بالاترین نرخ فقر در جهان درگیر خواهند بود. در واقع بر اساس این ارزیابی آفریقا تا سال ۲۰۴۳ در دستیابی به اهداف فقرزدایی دستور کار ۲۰۶۳ ناموفق خواهد بود.^۱

شاخص امنیت غذایی جهانی ۲۰۲۱ مبین وضعیت وخیم امنیت غذایی در بیشتر مناطق آفریقا است. کشورهایمانند جمهوری دموکراتیک کنگو، سیرالئون، زامبیا، اتیوپی، مالاوی، سودان، موزامبیک، و برونودی، از نظر غذایی ناامن هستند و در معرض افزایش قیمت مواد غذایی هستند.^۲

1- <https://issafrica.org/iss-today/africa-is-losing-the-battle-against-extreme-poverty>

2- http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=1561950939&Country=Egypt&topic=Economy&subtopic=Ope_2

شکل ۲: وضعیت بفرنج امنیت غذایی در آفریقا

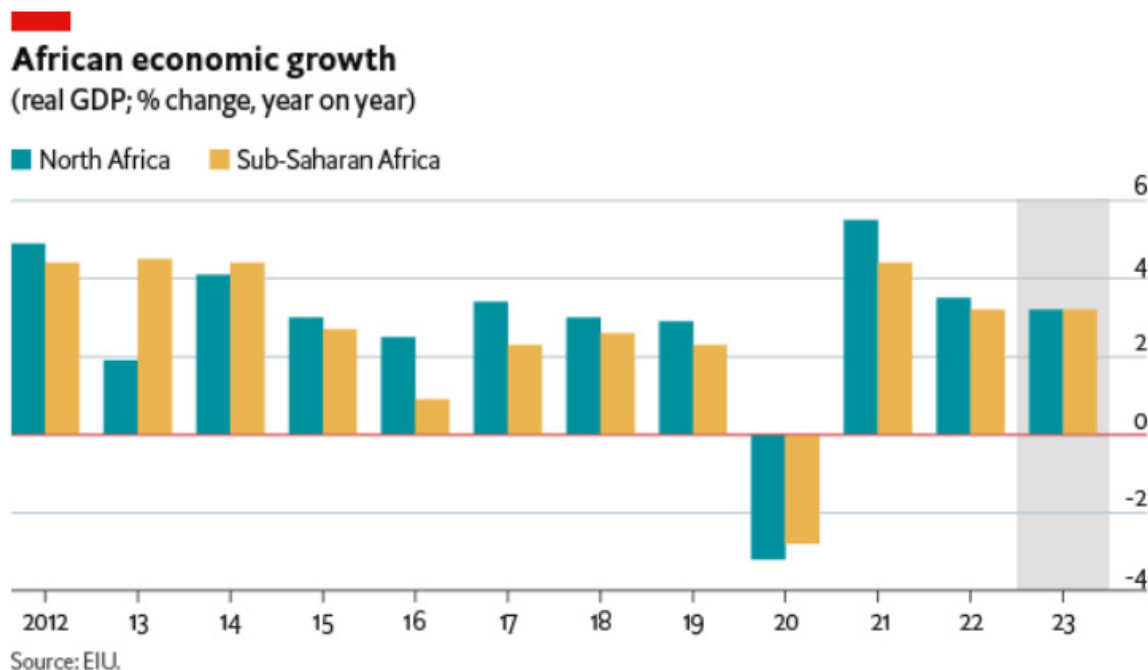

منبع: Economist

مجموع هزینه توزیع و فروش کالا در آفریقا ۳۲۰ درصد بیش از هزینه تولید محصول است.^۱ شکل زیر نابرابری در نرخ تورم در قاره آفریقا را نشان می‌دهد.

1- <https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS?locations=SS-CD-CF-TD-BI>

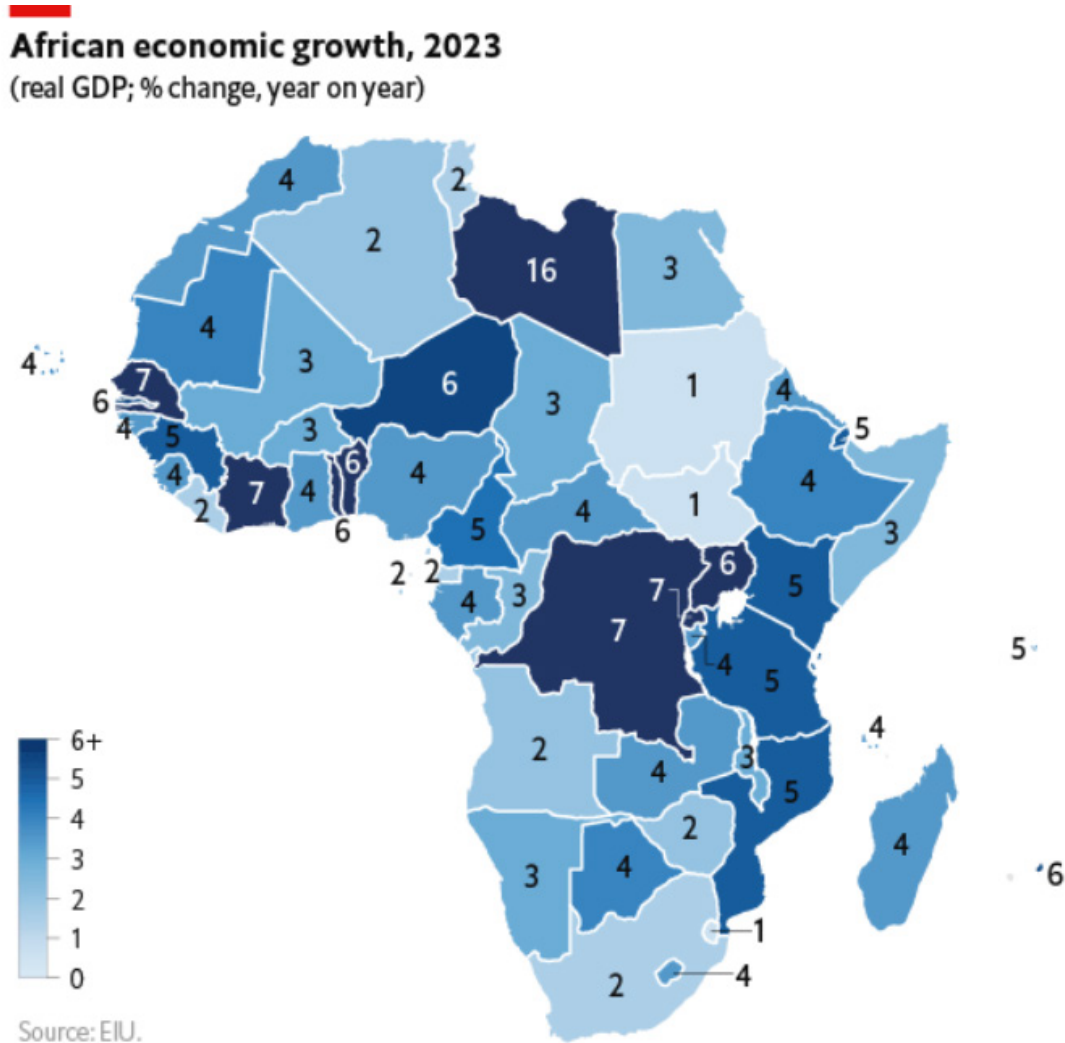
شکل ۴: رشد اقتصادی آفریقا

منبع: Economist

شکل زیر نشان می‌دهد نرخ رشد کشورهای متفاوت است و در آینده نیز متفاوت خواهد بود. در حالی که برای لیبی رشد ۱۶ درصد پیش‌بینی می‌شود، احتمال می‌رود آفریقای جنوبی در سال ۲۰۲۳ نسبت به سال قبل رشد منفی تجربه کند و رشد اقتصادی این کشور تنها ۱٫۵ درصد باشد. زیرا نرخ بهره بالا، مشکلات تأمین برق، تجارت داخلی ضعیف و صادرات محور بودن و عوامل منفی مؤثر بر آن، تأثیر می‌گذارد. شرایط مشابه مانع رشد در نیجریه خواهد شد، اگرچه اقتصاد نیجریه از تجارت کالاهای انعطاف‌پذیر و بازارهای کالاهای مصرفی و خدمات سود می‌برد. رشد اقتصادی مصر هم نسبت به سال ۲۰۲۲ منفی شده و به ۳٫۱ درصد در سال ۲۰۲۳ خواهد رسید. در حالی که اقتصاد مصر در سال ۲۰۲۰ با افزایش صادرات انرژی به اروپا سود زیادی کسب کرد و پیش‌بینی می‌شود در سال ۲۰۲۳ نیز ادامه یابد.^۱

شکل ۵: نرخ رشد اقتصادی کشورهای آفریقایی در سال ۲۰۲۳

منبع: Economist

بخش سوم - چالش‌های ناشی از تغییرات زیست‌محیطی و آثار اقتصادی آن

آفریقا با چالش‌های متنوع تغییرات اقلیمی و زیست‌محیطی مواجه است. آفریقا تنها حدود ۲ تا ۳ درصد از تولید و انتشار گازهای گلخانه‌ای جهان را به خود اختصاص می‌دهد. اما به طور نامتناسبی از پیامدهای انتشار گازهای گلخانه‌ای متضرر می‌شود. افزایش دما، امواج گرما، سیل‌های گسترده، طوفان‌های استوایی، خشکسالی‌های طولانی‌مدت، و افزایش سطح آب دریاها که منجر به تلفات جانی، خسارت مالی و جابه‌جایی جمعیت می‌شود، توانایی آفریقا را برای دستیابی به تعهدات خود برای تحقق اهداف توسعه پایدار سازمان ملل^۱ و دستور کار اتحادیه آفریقا ۲۰۶۳^۲ تضعیف می‌کند.

1- the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs)
2- the African Union Agenda 2063

۳-۱- چالش‌های زیست‌محیطی

افزایش دما: آب‌وهوای آفریقا از زمان ماقبل صنعتی (۱۸۵۰-۱۹۰۰) بیش از میانگین جهانی گرم شده است. آفریقا بین سال‌های ۱۹۹۱ تا ۲۰۲۱ با نرخ متوسط $+۰,۳$ درجه سانتی‌گراد در دهه، سریع‌تر از گرم‌شدن سال‌های ۱۹۶۱ تا ۱۹۹۰، $+۰,۲$ درجه سانتی‌گراد در دهه گرم شد. سال ۲۰۲۱ سومین سال ثبت شده برای گرم‌ترین سال آفریقا بود. به‌موازات آن، افزایش سطح آب دریاها در امتداد سواحل آفریقا سریع‌تر از میانگین جهانی است که به افزایش فراوانی و شدت سیل و فرسایش ساحلی و شوری آب در شهرهای کم‌ارتفاع منجر می‌شود. افزایش سطح دریا در امتداد سواحل آفریقا با نرخی بالاتر از میانگین جهانی است، به‌ویژه در امتداد دریای سرخ و جنوب غربی اقیانوس هند که این میزان نزدیک به ۴ میلی‌متر در سال است. اما این امر احتمالاً در آینده نیز ادامه خواهد داشت و به افزایش فراوانی و شدت سیلاب‌های ساحلی در شهرهای کم‌ارتفاع و افزایش شوری آب‌های زیرزمینی به دلیل نفوذ آب دریا می‌انجامد. پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۳۰، ۱۰۸ تا ۱۱۶ میلیون نفر در آفریقا در معرض خطرات ناشی از افزایش سطح آب دریا قرار بگیرند.

به همین ترتیب یخچال‌های طبیعی در شرق آفریقای استوایی: کوه کنیا (کنیا)، کوه کلیمانجارو (تانزانیا) و کوه‌های رونزوری (اوگاندا) با سرعت بیشتری نسبت به میانگین جهانی در حال عقب‌نشینی هستند. اینکه یخچال‌های طبیعی به طور کامل در شرق آفریقا ناپدید می‌شوند یا نه بستگی به میزان بارش آینده دارد که در منطقه شرق آفریقا می‌بارد.

سیل: سیل‌های شدید سودان جنوبی، نیجریه، جمهوری کنگو، کنگو و بوروندی را تحت‌تأثیر قرار داده‌اند. در سال‌های ۲۰۲۱ سودان جنوبی سومین سال متوالی سیل شدید را به ثبت رساند که منجر به افزایش سطح آب دریاچه‌ها و رودخانه‌ها شد که ناشی از بارندگی‌های شدید بود. این در حالی است که در حال حاضر تنها ۴۰ درصد از جمعیت آفریقا به سیستم‌های هشدار زودهنگام برای محافظت از آنها در برابر تأثیرات شدید آب‌وهوا و تغییرات آب‌وهوایی دسترسی دارند. در آفریقا، میزان اجرای سیستم هشدار زودهنگام چند خطر کمتر از سایر مناطق است و از هر ۱۰ نفر تنها ۴ نفر تحت پوشش قرار دارند.

خشکسالی: در ۵۰ سال گذشته، پیامدهای ناشی از خشکسالی در آفریقا جان بیش از نیم‌میلیون نفر را گرفته و منجر به خسارات اقتصادی بیش از ۷۰ میلیارد دلار در منطقه شده است. در این مدت بیش از هزار بلايای مرتبط با سیل در آفریقا گزارش شده است که شامل بیش از ۲۰ هزار کشته است. تخمین زده می‌شود که تا سال ۲۰۵۰، اثرات آب‌وهوایی می‌تواند سالانه ۵۰ میلیارد دلار برای کشورهای آفریقایی هزینه داشته باشد. در حال حاضر، سومالی، اتیوپی و کنیا با سومین دوره خشکسالی شدید در یک دهه اخیر مواجه هستند.

تنش‌های آبی: تنش‌های آبی و خطرانی مانند خشکسالی و سیل‌های ویرانگر، اقتصادها و اکوسیستم‌های

آفریقا را به شدت تحت تأثیر قرار داده‌اند. الگوهای بارندگی مختل شده، یخچال‌های طبیعی در حال ناپدید شدن هستند و دریاچه‌های کلیدی در حال کوچک شدن هستند. بر اساس گزارش جدید سازمان جهانی هواشناسی (WMO) افزایش تقاضای آب همراه با ذخایر محدود و غیرقابل پیش‌بینی، تهدیدی برای تشدید درگیری و جابه‌جایی جمعیتی است. گزارش وضعیت آب‌وهوا در آفریقا ۲۰۲۱، اطلاعات علمی معتبری در مورد روند دما و سایر شاخص‌های آب‌وهوایی ارائه می‌دهد. این گزارش نشان می‌دهد که چگونه تغییرات شدید آب‌وهوا، سلامت و ایمنی انسان، امنیت غذا، امنیت آب و توسعه اجتماعی - اقتصادی را تضعیف می‌کند. گزارش وضعیت آب‌وهوا در آفریقا در سال ۲۰۲۱، تمرکز ویژه‌ای بر آب دارد. تخمین زده می‌شود که تنش آبی بالا حدود ۲۵۰ میلیون نفر را در آفریقا تحت تأثیر قرار دهد. از هر پنج کشور آفریقایی، چهار کشور به احتمال فراوان تا سال ۲۰۳۰ منابع آبی مدیریت شده پایدار نداشته باشند.

با این حال، اقدامات جمعی در آفریقا برای مواجهه با تغییرات اقلیمی در حال افزایش است. بیش از ۴۰ کشور آفریقایی در برنامه‌های ملی خود برای مواجهه با این تغییرات تجدیدنظر کرده‌اند تا قدرت مدیریت خود برای پیامدهای ناگهانی وقایع و بلایای طبیعی را افزایش دهند.^۱

۲-۳- آثار و پیامدهای تغییرات اقلیمی

در پیامد تغییرات آب‌وهوایی، غرب آفریقا با بدترین بحران غذایی خود در یک دهه اخیر مواجه است، به طوری که ۲۷ میلیون نفر نمی‌دانند وعده غذایی بعدی خود را از کجا تهیه می‌کنند.^۲ افزایش دما باعث کاهش ۳۴ درصدی رشد بهره‌وری کشاورزی در آفریقا از سال ۱۹۶۱ شده است. کاهش بهره‌وری کشاورزی در آفریقا بیش از هر منطقه دیگری در جهان است. پیش‌بینی می‌شود این روند در آینده نیز ادامه یابد و خطر ناامنی غذایی حاد و سوءتغذیه را افزایش دهد. پیش‌بینی می‌شود که گرمایش جهانی ۱.۵ درجه سانتی‌گراد با کاهش ۹ درصدی تولید ذرت در غرب آفریقا و ۲۰ تا ۶۰ درصد از محصول گندم در جنوب و شمال آفریقا همراه باشد.^۳

سال ۲۰۲۲ یونسف هشدار داد که تعداد کودکانی که با شرایط خشکسالی شدید در سراسر شاخ آفریقا مواجه هستند، در عرض دو ماه بیش از ۴۰ درصد افزایش یافته است. بین فوریه و آوریل، تعداد کودکانی که با تأثیر خشکسالی از جمله گرسنگی حاد، سوءتغذیه و تشنگی مواجه بودند از ۷,۲۵ میلیون به حداقل ۱۰ میلیون افزایش یافت.^۴

خطرات مرتبط با آب‌وهوا همچنان عامل اصلی جابه‌جایی‌های جمعیتی جدید در آفریقا هستند. سیل‌ها و خشکسالی‌های مزمین، بالا آمدن سطح دریاها و رویدادهای شدید آب‌وهوایی، همگی بر الگوهای جابه‌جایی در داخل مرزها و فراتر از مرزهای بین‌المللی تأثیر می‌گذارند. در سال ۲۰۲۱، حدود ۱۴,۱ میلیون نفر در کشورهای زیر صحرای آفریقا آواره داخلی شدند که حدود ۱۱,۵ میلیون نفر به دلیل درگیری و خشونت و ۲,۵

1- <https://public.wmo.int/en/media/press-release/state-of-climate-africa-highlights-water-stress-and-hazards>

2- <https://www.savethechildren.org/us/where-we-work/africa>

3- <https://public.wmo.int/en/media/press-release/state-of-climate-africa-highlights-water-stress-and-hazards>

4- <https://www.unicef.org/press-releases/least-10-million-children-face-severe-drought-horn-africa-unicef>

میلیون نفر به دلیل بلایای طبیعی بودند.^۱

تنش‌های آبی همچنین نیاز فوری به بهبود ارائه خدمات آب در آفریقا را افزایش داده است. سال ۲۰۲۲ تعداد خانوارهایی که در شاخ آفریقا دسترسی مطمئن به آب پاک و سالم نداشتند، با افزایش از ۵٫۶ میلیون به ۱۰٫۵ میلیون، تقریباً دوبرابر شد.^۲ در حال حاضر ۲۸ کشور خدمات ناشی از تغییرات آب‌وهوایی را از سطح پایه تا ضروری ارائه می‌دهند و تنها ۹ کشور این خدمات را در سطح کامل ارائه می‌دهند. فقط چهار کشور خدمات پیش‌بینی خشکسالی یا هشدار کامل را در سطح ظرفیت کامل/پیشرفته ارائه می‌کنند. ۲۷ کشور از ۵۱ کشور آفریقایی که داده‌های مربوط به آنها در دسترس است، ظرفیت کافی برای اجرای مدیریت یکپارچه منابع آب را ندارند و در سال ۲۰۲۰، بسیاری از فعالیت‌ها به‌صورت موقت با تأمین مالی ناپایدار انجام شد.^۳

رویدادهای گرمای مکرر، تقاضای آب را افزایش می‌دهد و فشار بیشتری را بر منابع آب کمیاب وارد می‌کند. این بحران‌ها دسترسی به آب سالم را مختل می‌کند و باعث ایجاد درگیری بین افرادی می‌شود که در حال حاضر با چالش‌های اقتصادی دست‌وپنجه نرم می‌کنند. آمارها نشان می‌دهند حدود ۴۱۸ میلیون نفر هنوز حتی از سطح اولیه آب آشامیدنی محروماند و ۷۷۹ میلیون نفر فاقد خدمات اولیه بهداشتی هستند.^۴

بخش چهارم - روند تحول در شاخص‌های اقتصادی

به‌استثنای آفریقای جنوبی و کشورهای شمال آفریقا که همگی دارای سیستم‌های تولید متنوع هستند، اقتصاد بیشتر کشورهای آفریقایی را می‌توان توسعه‌نیافته توصیف کرد. آفریقا به‌طور کلی دارای منابع طبیعی فراوانی است، اما اقتصاد آن عمدتاً متکی به کشاورزی باقی‌مانده است. اما کشاورزی در آفریقا، کشاورزی معیشتی است که همچنان بیش از ۶۰ درصد جمعیت را درگیر می‌کند.

تا اوایل قرن بیستم، این سیستم کشاورزی بر ابزارها و فنون ساده و نیز سازمان سنتی خانواده یا جامعه متکی بود. به دلیل حمل‌ونقل و ارتباطات ضعیف، تولید عمدتاً برای استفاده داخلی بود. امکان کشاورزی تجاری وجود نداشت و کار برای دستمزد نیز تقریباً ناشناخته بود. با این حال، استثنائات قابل توجهی وجود داشت، به‌ویژه در غرب آفریقا که در آن برای قرن‌ها جوامع تجربه تجارت با راه دور را داشتند و دارای امکانات مبادله و صنایع دستی پیچیده، ارتباطات و زیرساخت‌های سیاسی برای حفظ مسیرهای تجاری بودند.

آفریقا در طول قرن بیستم توسعه اقتصادی قابل توجهی را تجربه کرد. اما این تحول باعث ایجاد مشکلات جدی نیز شد. اولین تغییرات قابل توجه اقتصادی در آفریقا در دوره تحت حاکمیت استعمارگران بر منطقه، در نیمه اول قرن رخ داد. کارمزد بودن معرفی شد، حمل‌ونقل و ارتباطات بهبود یافت و منابع به طور گسترده

1- <https://public.wmo.int/en/media/press-release/state-of-climate-africa-highlights-water-stress-and-hazards>

2- <https://www.unicef.org/press-releases/least-10-million-children-face-severe-drought-horn-africa-unicef>

3- <https://public.wmo.int/en/media/press-release/state-of-climate-africa-highlights-water-stress-and-hazards>

4- <https://public.wmo.int/en/media/press-release/state-of-climate-africa-highlights-water-stress-and-hazards>

در سرزمین‌های استعماری توسعه یافت. با این حال، نتیجه این بود که صادرات دو یا سه محصول عمده کشاورزی یا مواد معدنی - مانند بادام‌زمینی، نفت، یا مس - بیشترین درآمد ارزی را برای کشورهای آفریقایی فراهم کرد، اما نوسانات قیمت این کالاها، اقتصاد این کشورها را آسیب‌پذیر و شکننده کرد. این وضعیت در کشورهایی که در مناطق خشک حاشیه‌ای قرار دارند، تشدید شد، جایی که شرایط خشکسالی بهره‌وری کشاورزی را تضعیف کرده بود.

دومین تحول عمده در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۸۰ با توسعه صنعتی منطقه رخ داد. پس از استقلال سیاسی، اکثر کشورهای آفریقایی به کمک خارجی وابسته بودند. در همین حال، در دهه‌های بعد تجزیه کشورهای قاره نیز به یک محدودیت عمده برای رشد صنعتی تبدیل شد. زیرا بازارهای کوچک متعددی را ایجاد کرد. در نتیجه، اکثر کشورهای آفریقایی با ظرفیت‌های صنعتی مازاد همراه با بدهی‌های خارجی هنگفت مواجه شدند. این وضعیت همچنان ادامه دارد.

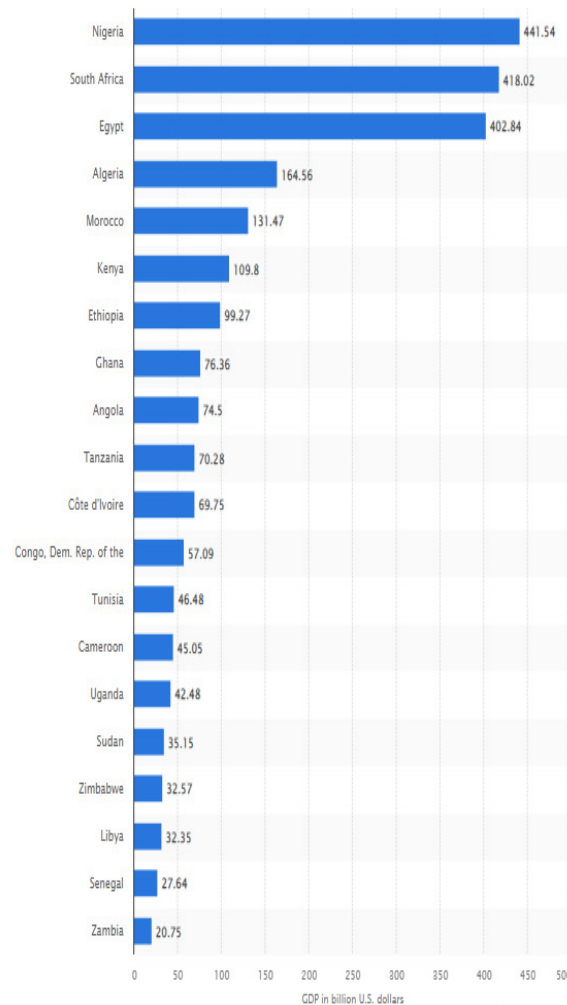
تقریباً در تمام کشورهای آفریقایی، وضعیت بد اقتصادی به دلیل رشد سریع جمعیت تشدید شده است. رشد جمعیت موجب شده تولید ناخالص داخلی سرانه پایین بماند.^۱

آفریقا تنها حدود ۳ درصد از تولید ناخالص داخلی جهانی را تشکیل می‌دهد. مؤسسه مکنزی پیش‌بینی می‌کند تا سال ۲۰۲۵ پتانسیل‌های تجاری آفریقای به ۵٫۶ تریلیون دلار افزایش یابد. این آمارها نه تنها گویای شکست در بهره‌برداری از پتانسیل توسعه این قاره است، بلکه فرصت‌ها و خطرات عظیم پیش‌رو را نیز نشان می‌دهد. تا زمانی که آفریقا از نظر اقتصادی عقب بماند، منبع بی‌ثباتی جهانی و افراط‌گرایی خواهد بود. اما اگر به اقتصادی توسعه‌یافته دست یابد، می‌تواند یکی از منابع اصلی رشد برای جهان باشد.^۲

1- <https://www.britannica.com/place/Africa/Economy>

2- <https://www.weforum.org/agenda/2020/02/africa-global-growth-economics-worldwide-gdp/>

نمودار ۲: کشورهای آفریقایی با بالاترین تولید ناخالص داخلی در سال ۲۰۲۱

منبع: Statista

نمودار بالا نشان می‌دهد تولید ناخالص داخلی نیجریه در سال ۲۰۲۱ به ۴۴۱٫۵ میلیارد دلار رسید که بالاترین رقم در آفریقا است. در این سال، تولید ناخالص داخلی آفریقای جنوبی ۴۱۸ میلیارد دلار آمریکا بود و به‌عنوان دومین کشور برتر در قاره قرار گرفت. در این فهرست، مصر، به‌عنوان سومین اقتصاد بزرگ، دو کشور دیگر شمال آفریقا - الجزایر و مراکش - در رتبه‌های بعدی قرار گرفتند. اقتصاد آفریقا به‌سرعت در حال رشد است. برخی برآوردها نشان می‌دهند در میان کشورهای آفریقایی که بالاترین نرخ رشد تولید ناخالص داخلی را در سراسر جهان دارند، کشورهای آفریقایی پیشتاز هستند. بر اساس گزارش چشم‌انداز اقتصاد جهانی صندوق بین‌المللی پول، آنگولا، اتیوپی، نیجریه، کنیا و آفریقای جنوبی جزو کشورهای هستند که سریع‌ترین رشد اقتصادی را دارند.

اما عمده این رقم‌ها مربوط به صادرات منابع طبیعی است. برای برخی از کشورهای آفریقایی، صنعت نفت منبع درآمد عظیمی است. آفریقا ترکیبی از کشورهای کم‌درآمد، متوسط به پایین، متوسط روبه‌بالا و

با درآمد بالا است. ۲۲ کشور منطقه درگیر بحران و اقتصاد شکننده هستند. آفریقا همچنین دارای ۱۳ کشور کوچک است که با جمعیت کم، سرمایه انسانی محدود و اقتصاد کوچک مشخص می‌شوند. رشد اقتصادی در زیر صحرای آفریقا از ۴,۱ درصد در سال ۲۰۲۱ به ۳,۶ درصد در سال ۲۰۲۲ کاهش یافت. پیش‌بینی می‌شود که رشد اقتصادی در این منطقه در سال ۲۰۲۳ به ۳,۱ درصد کاهش یابد. رشد اقتصادی در زیر صحرای آفریقا هم در میان مناطق و کشورها یکسان نیست. تخمین زده می‌شود که رشد تولید ناخالص داخلی آفریقای غربی و مرکزی از ۳,۷ درصد در سال ۲۰۲۲ به ۳,۴ درصد در سال ۲۰۲۳ کاهش یابد. در حالی که رشد تولید ناخالص داخلی آفریقای شرقی و جنوبی از ۳,۵ درصد در سال ۲۰۲۲ به ۳,۰ درصد در سال ۲۰۲۳ کاهش می‌یابد. این در حالی است که شمال آفریقا به دلیل وجود منابع طبیعی بیشتر، شاهد رشد بالایی است.^۱

در نیجریه، نفت تقریباً ۷,۵ درصد از تولید ناخالص داخلی این کشور را در سه ماهه سوم سال ۲۰۲۱ تشکیل می‌داد. در همین حال اقتصادهایی مانند لیبی، الجزایر یا آنگولا حتی بسیار بیشتر به بخش نفت وابسته هستند. به‌عنوان مثال، در لیبی، نفت بیش از ۴۰ درصد از سهم تولید ناخالص داخلی را به خود اختصاص می‌دهد. در واقع، لیبی یکی از اقتصادهای وابسته به نفت در جهان است.^۲

آنگولا پس از نیجریه دومین تولیدکننده بزرگ نفت قاره است و همچنین یکی از تولیدکنندگان مهم الماس خام است. اتیوپی این ظرفیت را دارد به‌عنوان چهارمین اقتصاد بزرگ در جنوب صحرای آفریقا جایگزین کنیا شود. صندوق بین‌المللی پول پیش‌بینی کرده بود تولید ناخالص داخلی اتیوپی در سال ۲۰۲۲ به ۱۲۶,۲ میلیارد دلار برسد و ۱۳,۵ درصد افزایش یابد. بر اساس پیش‌بینی صندوق بین‌المللی پول احتمالاً تولید ناخالص داخلی نیجریه در سال ۲۰۲۲ به ۵۷۴ میلیارد دلار رسیده و این کشور همچنان رتبه اول بزرگ‌ترین اقتصاد قاره را در اختیار دارد. آفریقای جنوبی نیز با تولید ناخالص داخلی حدود ۴۲۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۲ جایگاه خود را به‌عنوان دومین اقتصاد بزرگ در جنوب صحرای آفریقا حفظ کرده است. تولید ناخالص داخلی کنیا به‌عنوان دیگر اقتصاد بزرگ آفریقا در سال ۲۰۲۲ به ۱۱۷,۶ میلیارد دلار رسیده است.^۳

درباره تولید ناخالص داخلی سرانه نیز گفتنی است اگر چه نیجریه بالاترین تولید ناخالص داخلی آفریقا را دارد، اما بیشترین جمعیت را نیز دارد، بنابراین تولید ناخالص داخلی سرانه این کشور نسبت به جایگاه آن پایین‌تر است. در آفریقا، کوچک‌ترین کشور قاره یعنی سیشل دارای بیشترین تولید ناخالص داخلی سرانه است.^۴

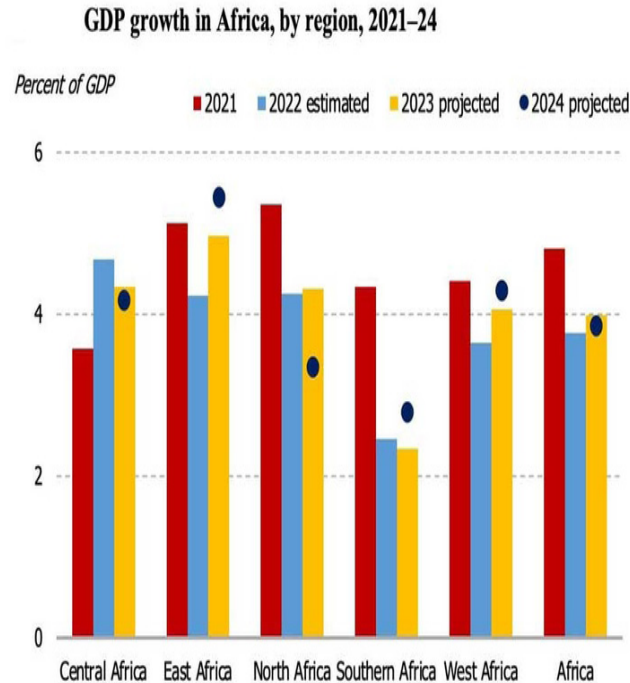
1- <https://www.worldbank.org/en/region/afr/overview>

2- <https://www.statista.com/statistics/1120999/gdp-of-african-countries-by-country/>

3- <https://www.africanews.com/2023/02/02/top-5-economies-in-sub-saharan-africa-to-watch-out-for-in-2023-according-to-imf/>

4- <https://www.statista.com/statistics/1120999/gdp-of-african-countries-by-country/>

نمودار ۳: پیش‌بینی رشد متوسط تولید ناخالص داخلی آفریقا ۲۰۲۳-۲۰۲۴ - گزارش بانک توسعه آفریقا

Source: African Development Bank statistics.

منبع: AFDB

بانک توسعه آفریقا در گزارش جدیدی پیش‌بینی کرده است که اقتصادهای آفریقا با چشم‌اندازی باثبات در سال‌های ۲۰۲۳-۲۰۲۴، با وجود سخت‌تر شدن شرایط مالی جهانی، انعطاف‌پذیر خواهند بود. گزارش عملکرد و چشم‌انداز اقتصاد کلان آفریقا (MEO)، تخمین می‌زند که میانگین تولید ناخالص داخلی آفریقا در دو سال آینده در رقم رشد ۴ درصد تثبیت شود که از ۳٫۸ درصد در سال ۲۰۲۲ بیشتر است. با وجود این تورم یکی از چالش‌های کلیدی در طیفی از اقتصادهای قاره باقی‌مانده است. در سال ۲۰۲۲ بیشتر ارزهای آفریقایی، به‌ویژه در کشورهای صادرکننده کالا، بخش قابل‌توجهی از ارزش خود را در برابر دلار از دست دادند.^۱

عوامل ساختاری دیگر به جز وابستگی به صادرات منابع طبیعی در آفریقا که مانع توسعه اقتصادی این کشورها است، می‌توان چنین برشمرد؛ فقدان حکمرانی خوب، بخش خصوصی ضعیف، محدودیت سرمایه‌گذاری و بدهی دولتی.

۴-۱- وابستگی به صادرات منابع طبیعی

اگرچه ۶۰ درصد از زمین‌های قابل کشت جهان در آفریقا است، اما بهره‌وری آن قدر پایین است که این

1-<https://www.afdb.org/en/news-and-events/africas-average-gdp-growth-stabilize-2023-2024-despite-recent-headwinds-african-development-bank-new-report-59428>

قاره واردکننده خالص مواد غذایی محسوب می‌شود.^۱ برخی از داده‌ها نشان می‌دهد که اگر آفریقا به بهره‌وری کشاورزی دست یابد، می‌تواند تولید غلات را ۲ تا ۳ برابر افزایش دهد. سهم مشابه در تولید محصولات باغی و دامپروری نیز امکان‌پذیر است.^۲ اما بیشتر سرمایه‌گذاری‌ها در آفریقا شامل استخراج منابع طبیعی فراوان قاره می‌شود. آفریقا ۱۰ درصد از ذخایر نفت و حدود ۱۲ درصد از ذخایر گاز طبیعی جهان، ۴۰ درصد از ذخایر طلا و ۸۰ درصد از ذخایر پلاتین آن را به خود اختصاص داده است. قاره آفریقا دارای ذخایر قابل‌توجهی از مواد معدنی پراهمیت است؛^۳

- مس و کبالت (در جمهوری دموکراتیک کنگو، زامبیا، آفریقای جنوبی و زیمبابوه)،
- الماس (در بوتسوانا و آنگولا)،
- پلاتین (در آفریقای جنوبی و زیمبابوه)،
- اورانیوم (در نامیبیا، نیجر و آفریقای جنوبی)،
- طلا (در غنا، آفریقای جنوبی و سودان)،
- آهن (در آفریقای جنوبی)،
- منگنز (در آفریقای جنوبی، گابن و غنا)،
- بوکسیت (در گینه)،
- لیتیوم (در زیمبابوه)،
- زغال‌سنگ (در آفریقای جنوبی و موزامبیک)،
- گاز طبیعی (در الجزایر، مصر و نیجریه)
- نفت (در نیجریه، آنگولا، الجزایر و لیبی).

به همین دلیل بیشتر سرمایه‌گذاری‌ها در این قاره در بخش استخراج و تولید فلزات گران‌بهاست. درحالی‌که آفریقا از صادرکنندگان نفت خام است؛ اما این قاره به واردات انرژی وابسته است، بدان دلیل که صادرکنندگان نفت خام ظرفیت پالایشگاهی کافی ندارند.^۴

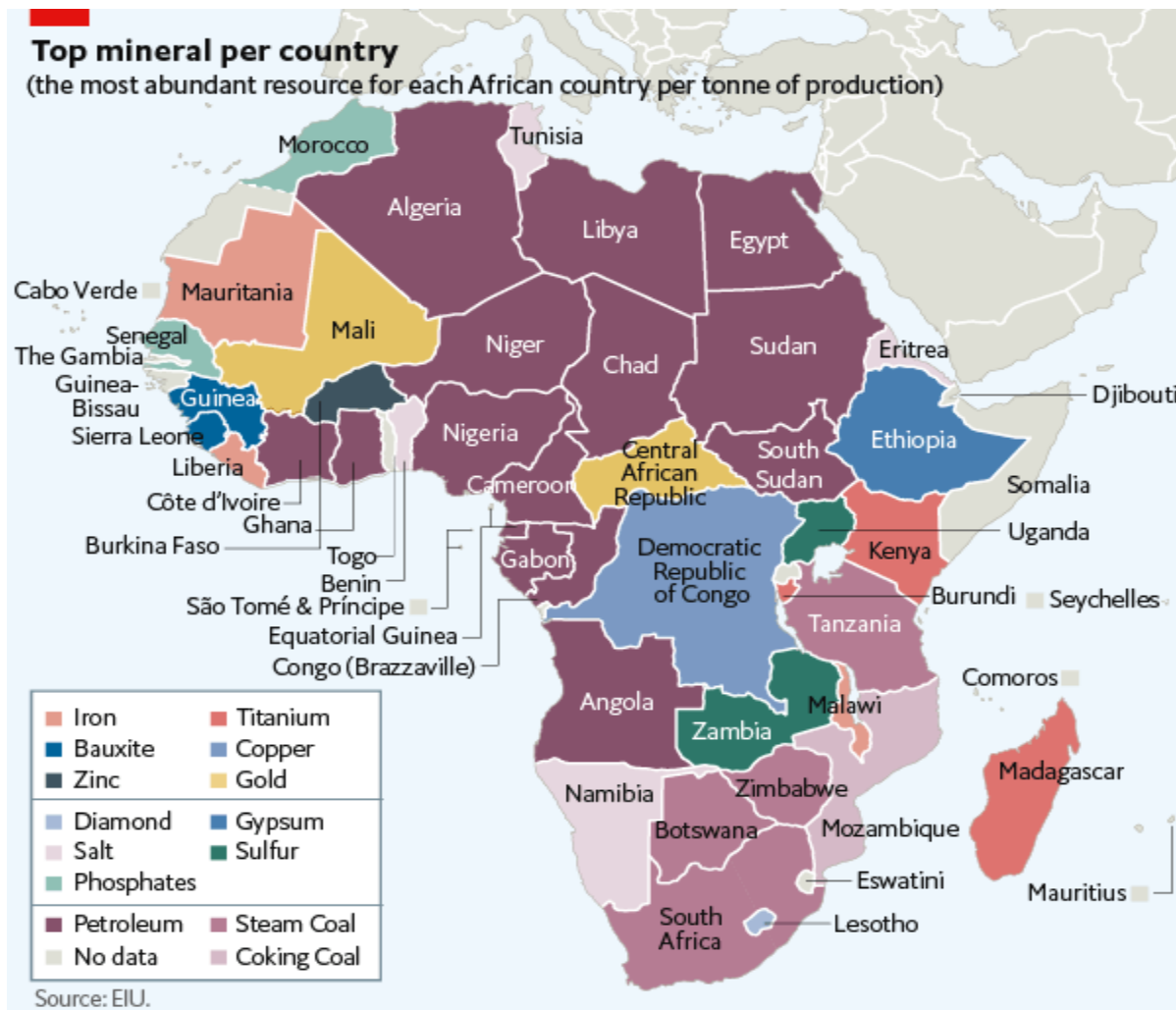
1- <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2018/04/28/africa-has-plenty-of-land-why-is-it-so-hard-to-make-a-living-from-it>

2- <https://www.weforum.org/agenda/2020/02/africa-global-growth-economics-worldwide-gdp/>

3- http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=641982247&Country=Egypt&topic=Economy&subtopic=Regi_1

4- http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=641982247&Country=Egypt&topic=Economy&subtopic=Regi_1

شکل ۶: پراکندگی معادن در قاره آفریقا

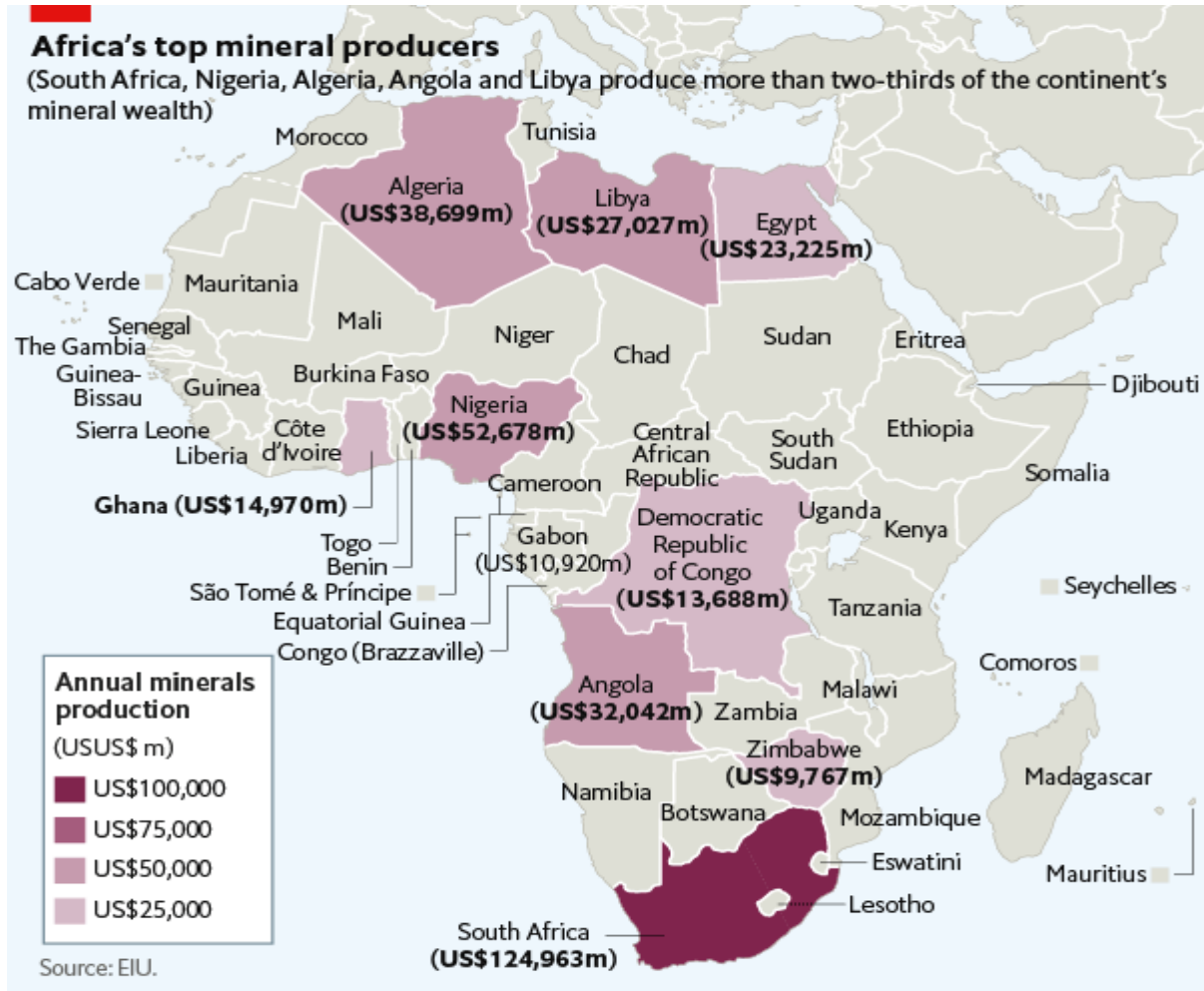

منبع : Economist

ذخایر مواد معدنی آفریقا که به‌عنوان فروآلیاژ در صنعت فولاد استفاده می‌شود، حتی از سهم عظیم آن در ذخایر فلزات جهان چشمگیرتر است. این به‌ویژه در مورد کروم صادق است. تقریباً ۹۰ درصد ذخیره جهانی کروم و تیتانیوم در جنوب آفریقا و به میزان بسیار کمتری در غرب و شمال شرق آفریقا یافت می‌شود. ۴۰ درصد ذخیره طلا در جهان نیز در این قاره است.^۱ آفریقای جنوبی دارای بزرگ‌ترین ذخایر کرومیت است. در مقایسه با این دو منبع، ذخایر سایر نقاط آفریقا نسبتاً کوچک است. شکل زیر نشان می‌دهد از لحاظ تولید ثروت از مواد معدنی، کشورهای آفریقای جنوبی، نیجریه، الجزایر، آنگولا و لیبی دو سوم ثروت منطقه را به خود اختصاص می‌دهند.

1-<https://www.unep.org/regions/africa/our-work-africa#:~:text=The%20continent%20has%2040%20percent,of%20its%20chromium%20and%20platinum.>

شکل ۷: عمده ترین تولید کنندگان مواد معدنی در آفریقا

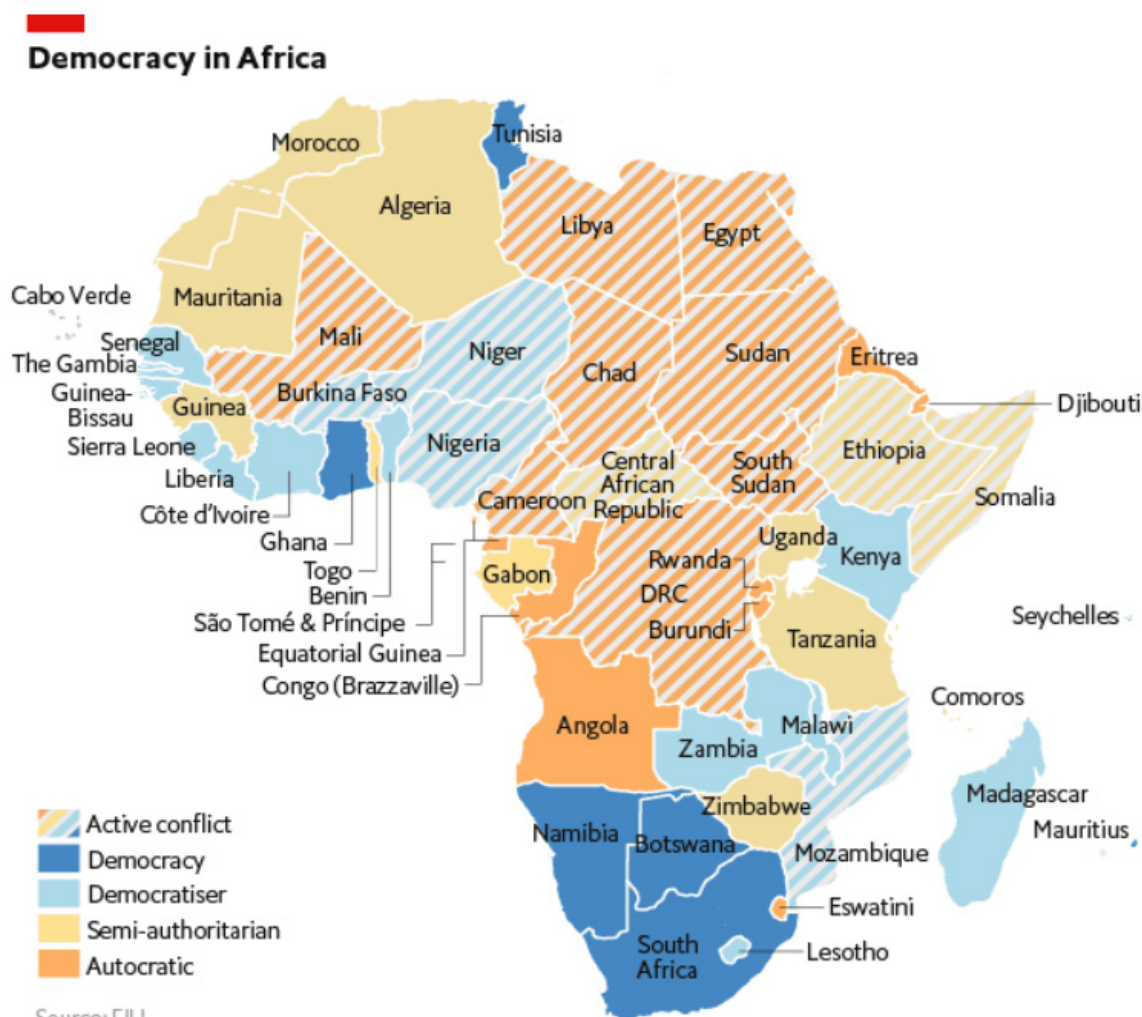
منبع: Economist

۴-۲- سیاست و حکمرانی

یکی از چالش‌های کلیدی توسعه اقتصاد آفریقا، عدم ثبات سیاسی در منطقه است. در واقع، حمایت از ثبات سیاسی و ترویج دموکراسی، می‌تواند به تسهیل تجارت، کاهش بدهی، بازارهای مالی باز، جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و تسهیل انتقال فناوری کمک کند. برخی معتقدند که آفریقا این ظرفیت را دارد از ظهور سریع چین در ۵۰ سال گذشته الگوبرداری کند. اما برخی نیز تردید دارند که این قاره بتواند بر میراث برده‌داری، استعمار و رقابت قدرت‌های بزرگ غلبه کند.^۱

1- <https://www.weforum.org/agenda/2020/02/africa-global-growth-economics-worldwide-gdp/>

شکل ۸: شرایط سیاسی در آفریقا

منبع: Economist

فقدان حکمرانی مناسب موجب شده است زیرساخت‌ها در آفریقا عمیقاً توسعه‌نیافته باقی بمانند و کاستی‌های زیادی در بخش‌های متعددی از جمله جاده‌ها، راه‌آهن، تولید برق، تصفیه آب، مدیریت فاضلاب و پسماند و زیرساخت‌های ارتباطات تداوم یابد. فقدان زیرساخت‌های اساسی علاوه بر موانع توسعه انسانی در این قاره، هزینه سفر، ارتباطات، تولید و حمل‌ونقل کالاها و تجارت را افزایش می‌دهد و به‌طور کلی مانعی برای ادغام و گسترش اقتصادی آفریقا می‌شود. اگرچه هزینه‌های دولتی در زیرساخت‌ها در سال‌های اخیر افزایش یافته است، اما بیشتر کشورهای آفریقایی هنوز بودجه لازم برای ایجاد زیرساخت‌های موردنیاز و شکستن چرخه رکود اقتصادی را ندارند.^۱

بر اساس برخی مطالعات، تنها ۵۸ درصد از آفریقایی‌های زیر صحرا به حداقل خدمات اولیه آب آشامیدنی

1- https://www.icafrica.org/fileadmin/documents/Annual_Reports/IFT2017.pdf
https://www.researchgate.net/publication/5161044_Survey_of_Foreign_Aid_History_Trends_and_Allocation

دسترسی دارند. در این منطقه گاهی برای دستیابی به آب آشامیدنی حداقل ۳۰ دقیقه سفر لازم است.^۱ ارزیابی‌ها تا سال ۲۰۱۹ نشان می‌دهند، ۶۰۰ میلیون نفر در زیر صحرای آفریقا هنوز به برق دسترسی ندارند.^۲ در برخی از کشورهای آفریقای مرکزی، کمتر از ۱۰ درصد از جمعیت به برق دسترسی دارند.^۳

علی‌رغم پیشرفت‌های قابل توجه در پوشش شبکه‌های تلفن همراه و استفاده از تلفن همراه شکاف اینترنت از ۳۶ درصد در سال ۲۰۱۴، به ۴۹ درصد در سال ۲۰۱۹ افزایش یافته است.^۴ استفاده از اینترنت در کشورهای محصور در خشکی به میزان قابل توجهی کمتر از کشورهای ساحلی است که نشان‌دهنده ناکافی بودن زیرساخت ارتباطات در این قاره است.^۵ با این حال اکثریت جمعیت زیر صحرای آفریقا تلفن همراه دارند. در ژوئن ۲۰۱۹، گوگل اعلام کرد برنامه‌ای برای ساخت یک کابل زیردریایی فیبر نوری خصوصی دارد که در امتداد سواحل غربی آفریقا اجرا می‌کند و بدین ترتیب دسترسی آفریقایی‌ها به اینترنت را تا حد زیادی افزایش می‌دهد.^۶

همچنین در سال‌های اخیر کنسرسیوم زیرساخت آفریقا (ICA)، نقش عمده‌ای در تأمین مالی زیرساخت‌های آفریقا ایفا کرده است. بانک توسعه آفریقا برآورد می‌کند که نیازهای زیرساختی آفریقا ۱۳۰ تا ۱۷۰ میلیارد دلار در سال است. در حالی که کشورهای این قاره تنها توان تأمین ۶۸ تا ۱۰۸ میلیارد دلار در سال برای توسعه زیرساخت‌ها را دارند.^۷ این در حالی است که موانع قانونی برای سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها نیز وجود دارد. ۴۲ کشور از ۴۹ کشور زیر صحرای آفریقا دارای چارچوب قانونی برای اعطای مجوز سرمایه‌گذاری خصوصی در زیرساخت هستند. بیشتر سرمایه‌گذاری‌های خصوصی در زیرساخت‌های آفریقا به بخش انرژی هدایت می‌شوند.^۸

1- https://www.unicef.org/publications/files/Progress_on_Drinking_Water_Sanitation_and_Hygiene_2017.pdf

2- <https://www.iea.org/sdg/electricity/>

3- <https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS?locations=SS-CD-CF-TD-BI>

4- <https://deliverypdf.ssrn.com/delivery.php?>

ID=744091026082098009087007015117089014121049062052064082095001071119070020111000670990430600100110390081180890910850291190680050620000080591251080891-24050022031124086083105074027111016095107116070026024127102084002089119080102078126029118&EXT=pdf&INDEX=TRUE

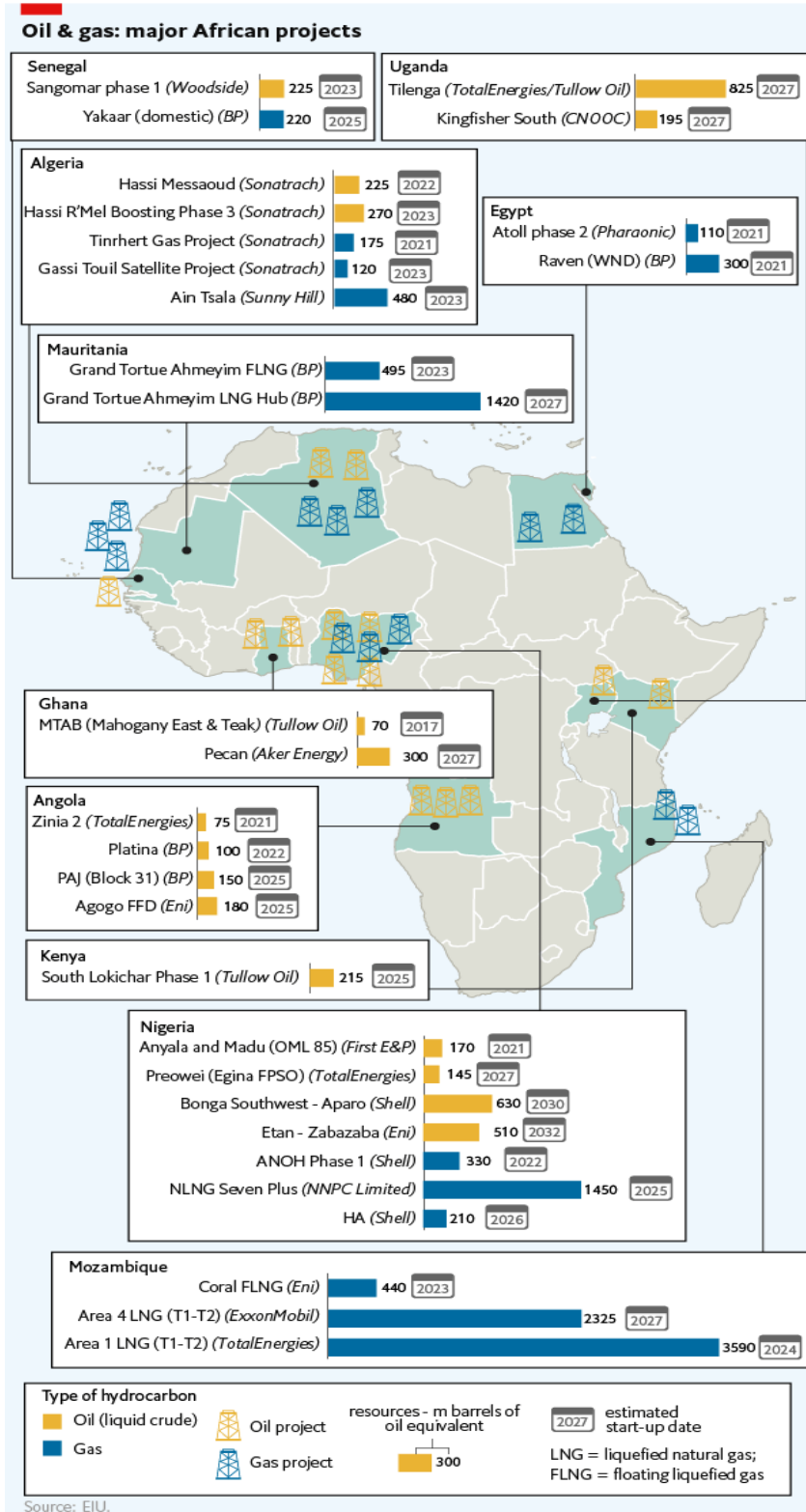
5- <http://documents.worldbank.org/curated/en/518261552658319590/pdf/135332-POV-Practice-Note-13.pdf>

6- <https://cloud.google.com/blog/products/infrastructure/introducing-equiano-a-subsea-cable-from-portugal-to-south-africa>

7- https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/2018AEO/African_Economic_Outlook_2018_-_EN_Chapter3.pdf

8- https://www.icafrica.org/fileadmin/documents/Annual_Reports/IFT2017.pdf

شکل ۹: پروژه‌های فعال در حوزه انرژی آفریقا

۳-۴- بخش خصوصی

مطابق گزارش کمیسیون اقتصادی سازمان ملل متحد برای آفریقا، بخش خصوصی در آفریقا بیش از ۸۰ درصد از کل تولید، دو سوم کل سرمایه‌گذاری و سه‌چهارم وام برای اقتصاد قاره را تأمین می‌کند. این بخش همچنین برای حدود ۹۰ درصد از جمعیت در سن کار شغل ایجاد می‌کند. علاوه بر این، شرکت‌های کوچک و متوسط ستون فقرات بخش خصوصی آفریقا هستند که بیش از ۹۰ درصد از کسب‌وکارها در آفریقا و ۶۳ درصد از اشتغال را در کشورهای کم‌درآمد تشکیل می‌دهند، در حالی که سهمی بیش از ۵۰ درصد در تولید ناخالص داخلی منطقه دارند.^۱

۴۰۰ شرکت در آفریقا با درآمد سالانه ۱ میلیارد دلار یا بیشتر فعال هستند. برخی ارزیابی‌ها نشان می‌دهند این شرکت‌ها به طور متوسط سرعت رشد و سودآوری بیشتری نسبت به هم‌تایان جهانی خود دارند.^۲ بر اساس برآوردها، با فعال شدن بخش خصوصی در صنعت کشاورزی، سودآوری این بخش می‌تواند دو یا حتی سه برابر شود. اما چنین افزایشی مستلزم سرمایه‌گذاری بزرگ در نهاده‌ها (مانند کود و بذرها) و زیرساخت‌ها است. از آنجایی که بسیاری از کشورهای آفریقایی بودجه لازم برای چنین سرمایه‌گذاری‌هایی را ندارند، این بخش می‌تواند به بخش خصوصی واگذار شود.^۳

انجمن بخش خصوصی آفریقا^۴ یک مجمع گردهمایی سالانه توسط اتحادیه آفریقا که میان ذی‌نفعان در بخش دولتی و خصوصی برگزار می‌شود و هدف آن ترویج کار اتحادیه آفریقا در زمینه ادغام اقتصادی و توسعه و مشارکت بخش خصوصی است. این انجمن همچنین به‌عنوان وسیله‌ای برای توانمندسازی بخش خصوصی آفریقا از طریق حمایت، شبکه‌سازی، به‌اشتراک‌گذاری اطلاعات و مهارت‌های تجاری و بازار، عمل می‌کند. در طول این گردهمایی، ذی‌نفعان آفریقایی راه‌حل‌های سیاستی را برای حل چالش‌های توسعه‌نیافتگی آفریقا، مانند مشکل بدهی، جریان‌های مالی غیرقانونی، بیکاری، صنعتی‌سازی و چالش‌های تولیدی پیشنهاد می‌کنند.^۵

۴-۴- سرمایه‌گذاری

همان‌گونه که اشاره شد قاره آفریقا که از نظر منابع طبیعی غنی است و این قاره در سال‌های اخیر جریان زیادی از سرمایه‌گذاری را جذب کرده است. اگرچه استخراج ذخایر آفریقا به دلیل ساختارهای ضعیف حاکمیت داخلی و موانع سیاست‌گذاری تا حد زیادی با مانع مواجه شده است.

عمده سرمایه‌گذاری‌ها در استخراج منابع طبیعی قاره است. بیشتر سرمایه‌گذاری‌های موجود در حوزه استخراج و صادرات نفت و گاز را می‌توان در الجزایر، آنگولا، کامرون، مصر، گینه استوایی، گابن، غنا، لیبی، نیجریه، سنگال و سودان مشاهده کرد. در حالی که سرمایه‌گذاری‌های عمده معدنی در جمهوری دموکراتیک

1- <https://au.int/en/pressreleases/20211108/leveraging-private-sector-engagement-africa-we-want>

2- <https://www.mckinsey.com/featured-insights/middle-east-and-africa/africas-overlooked-business-revolution>

3- <https://www.mckinsey.com/industries/agriculture/our-insights/winning-in-africas-agricultural-market>

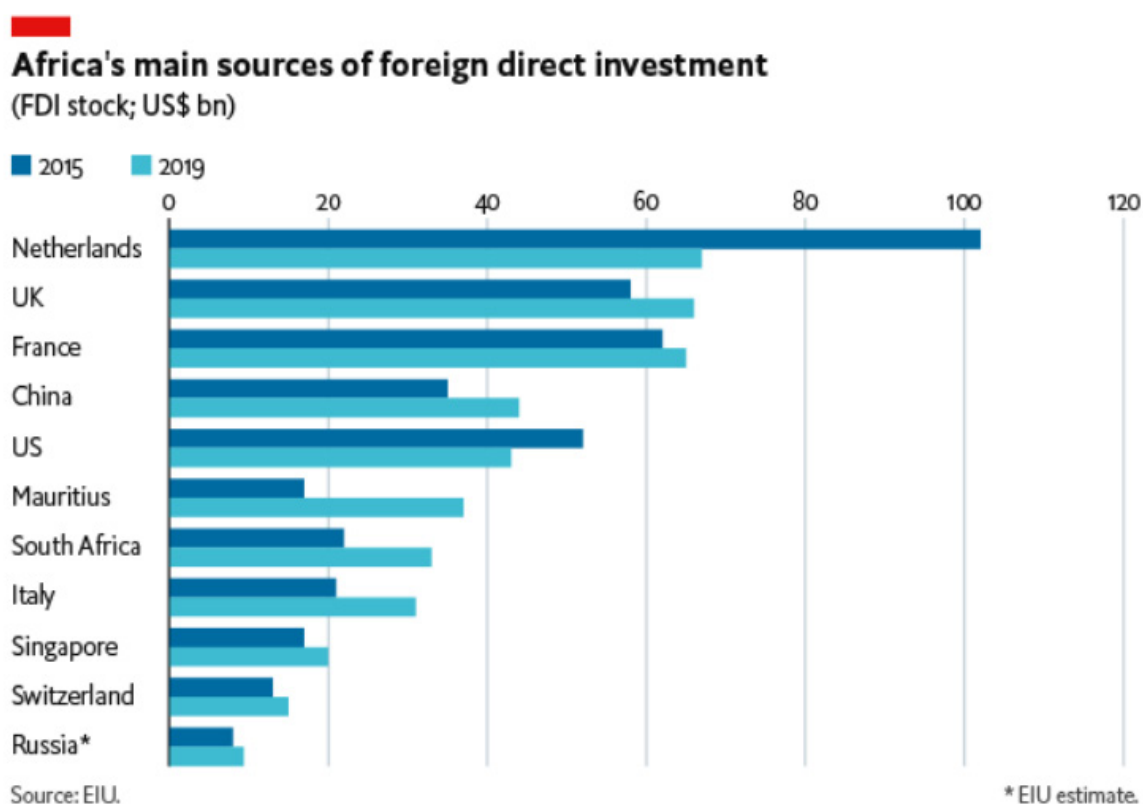
4- The African Private Sector Forum

5- <https://au.int/en/pressreleases/20211108/leveraging-private-sector-engagement-africa-we-want>

کنگو (DRC)، موزامبیک، نامیبیا، نیجریه، سیرالئون، آفریقای جنوبی، تانزانیا، زامبیا و زیمبابوه انجام شده است. صادرکنندگان عمده چوب، الوار و الوارهای فراوری شده منطقه بیشتر در آفریقای مرکزی و غربی - کامرون، کنگو، ساحل عاج، جمهوری دموکراتیک کنگو، گینه استوایی، گابن، گامبیا، غنا - و آفریقای جنوبی متمرکز هستند.

تولیدکنندگان انرژی در زیر صحرای آفریقا به دلیل عدم سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های صادرات گاز، سهم محدودتری دارند. با این حال، سرمایه‌گذاران اروپایی بیشتر متمایل به پروژه‌هایی مانند خط لوله گاز ترانس صحرا هستند که شامل نیجریه، نیجر و الجزایر می‌شود.

نمودار ۴: مهم‌ترین سرمایه‌گذاران در آفریقا در مقایسه ۲۰۱۵ و ۲۰۱۹

منبع: Economist

نمودار بالا عمده سرمایه‌گذاران در آفریقا را از ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۹ نشان می‌دهد. عمده سرمایه‌گذاران در آفریقا همچنان اروپایی‌ها هستند. سهم چین از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۹ افزایش یافته است. در مقابل ایالات متحده نسبت به سال ۲۰۱۵، در سال ۲۰۱۹ سرمایه‌گذاری کمتری انجام داده است.

تولید و کشاورزی دو بخش بسیار جذاب در آفریقا هستند که می‌توانند برای سرمایه‌گذاران سودآور باشند

و فرصت‌های اقتصادی برای جمعیت در حال افزایش قاره ایجاد کنند و به رفع نیازهای روبه‌رشد مردم منطقه کمک کنند. در واقع، با ادامه صنعتی‌شدن و شهرنشینی این قاره، انتظار می‌رود تولید و فراوری مواد غذایی و سایر کالاها برای پاسخگویی به تقاضای محلی افزایش یابد.^۱ اما رشد بالای تورم ناشی از افزایش قیمت مواد غذایی، انرژی و همچنین کاهش ارزش ارزهای منطقه‌ای و رشد پایین سرمایه‌گذاری، همچنان اقتصادهای آفریقا را محدود می‌کند و باعث ایجاد عدم اطمینان برای مصرف‌کنندگان و سرمایه‌گذاران می‌شود. تعداد کشورهای که میانگین نرخ تورم سالانه آنها دورقمی است از ۹ کشور در سال ۲۰۲۱ به ۲۱ کشور در سال ۲۰۲۲ افزایش یافته است. پیش‌بینی می‌شود تعداد کشورهای دارای تورم دورقمی به ۱۲ کشور کاهش یابد. رشد سرمایه‌گذاری در زیر صحرای آفریقا از ۶٫۸ درصد در سال‌های ۲۰۱۳-۲۰۱۰ به ۱٫۶ درصد در سال ۲۰۲۱ کاهش یافت و در شرق و جنوب آفریقا نسبت به آفریقای غربی و مرکزی کاهش شدیدتری داشت.^۲

۴-۵- بدهی دولتی

بدهی عمومی در زیر صحرای آفریقا از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۳ بیش از سه برابر شده است. جنگ در اوکراین روند یکپارچگی مالی بسیاری از کشورهای منطقه را که پس از همه‌گیری کرونا آغاز شده بود، متوقف کرد. از آنجایی که برای محدود کردن افزایش قیمت مواد غذایی و سوخت، کشورها به طور فزاینده‌ای به اقداماتی مانند یارانه‌ها، معافیت‌های موقت از تعرفه‌ها و عوارض و حمایت از درآمد برای قشر آسیب‌پذیر متوسل شدند، کسری مالی منطقه به ۵٫۲ درصد افزایش یافت.^۳

۲۱ کشور در آفریقا در تنگنای پرداخت بدهی قرار دارند. ترکیب طلبکاران آفریقا به طور قابل توجهی از کشورهای غربی به نهادهای بین‌المللی، چین و طلبکاران خصوصی تغییر کرده است.^۴

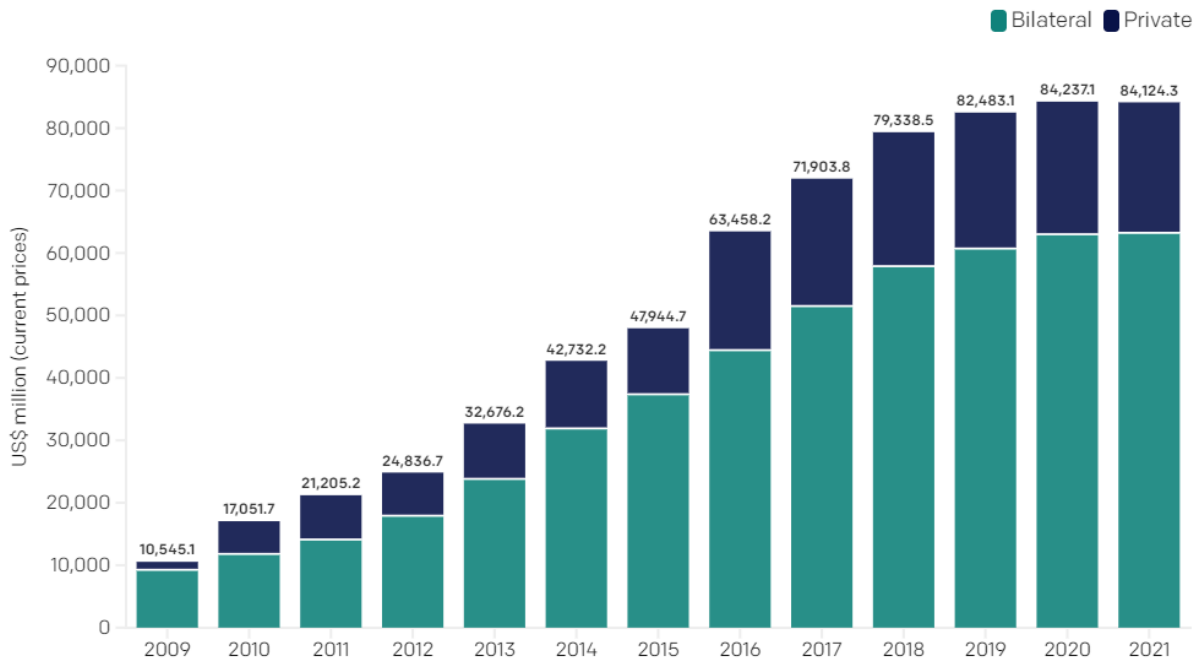
1- <https://www.brookings.edu/research/spotlighting-opportunities-for-business-in-africa-and-strategies-to-succeed-in-the-worlds-next-big-growth-market/>

2- <https://www.worldbank.org/en/region/afr/overview>

3- <https://www.worldbank.org/en/region/afr/overview>

4- <https://data.one.org/topics/african-debt/#~:text=Africa's%20debt%20as%20a%20percentage,countries%20have%20rates%20far%20higher>

نمودار ۵: طلب چین از کشورهای آفریقایی و بخش خصوصی در آفریقا-میلیون دلار

منبع: Data

نمودار بالا و آمارهای بدهی بین‌المللی نشان می‌دهد که چین در سال‌های اخیر به بزرگ‌ترین وام‌دهنده به کشورهای آفریقایی تبدیل شده است.^۲

۴-۶- تقویت تجارت درون منطقه‌ای

ایده‌ای که اکنون در قاره آفریقا وجود دارد این است که آفریقایی‌ها کمترین تجارت را با یکدیگر نسبت به همه قاره‌های دیگر دارند و این ضعف باید برطرف شود. آفریقا بازار داخلی بزرگی دارد که فرصت‌های قابل توجهی دارد. در حال حاضر، ضمن اینکه حدود ۱۷ درصد از جمعیت جهان در این قاره زندگی می‌کنند، آفریقا ۲٫۹ درصد از تولید جهانی و ۲٫۶ درصد از تجارت جهانی را تشکیل می‌دهد. تجارت بین آفریقایی در سال‌های اخیر به ۱۵٫۴ درصد افزایش یافته است. با این وجود، آسیا و اروپا همچنان شرکای تجاری اصلی این قاره هستند. وابستگی زیاد به تجارت کالاهای اولیه، تمرکز بالا بر صادرات مواد اولیه، به تداوم عدم توسعه کشورهای منطقه منجر شده است. شکاف‌های توسعه اقتصادی قابل توجهی بین کشورهای آفریقایی وجود دارد. فقر هنوز در آفریقا گسترده است. حداقل ۳۲ کشور از ۵۵ کشور قاره کمتر توسعه یافته محسوب می‌شوند. عملکرد پایین در تسهیل تجارت نیز یکی از موانع توسعه تجارت و اقتصاد در آفریقا ارزیابی می‌شود.

بسیاری از کشورهای آفریقایی پس از به دست آوردن استقلال به استراتژی‌های توسعه متوسل شدند که

1- International Debt Statistics

2- <https://data.one.org/topics/african-debt/#:~:text=Africa's%20debt%20as%20a%20percentage,countries%20have%20rates%20far%20higher.>

شامل ایجاد جوامع اقتصادی منطقه‌ای بود. با این حال، چندین نهاد منطقه‌ای دارای عضویت‌های همپوشانی هستند و به نظر می‌رسد به‌جای تسهیل روابط تجاری بین کشورهای آفریقایی، به پیچیده‌تر شدن روابط منجر شده‌اند؛ لذا کشورهای آفریقایی متعهد به ادغام از طریق ایجاد منطقه تجارت آزاد در سراسر قاره شده‌اند.^۱

بخش پنجم - نهادهای شکل‌دهنده به تجارت نهادینه در آفریقا

شکل‌گیری جامعه اقتصادی کشورهای غرب آفریقا اکوواس^۲ اولین تلاش کشورهای غرب آفریقا بود که هدف آن یکپارچگی اقتصادی با پول واحد، ایجاد یک بازار مشترک و همچنین توسعه همکاری‌های سیاسی و امنیتی بود. برخی ابتکارها و تلاش‌های آفریقایی برای همگرایی منطقه‌ای نیز ناکام ماند. امضای قراردادهای مختلف مانند ابوجا در سال ۱۹۹۱ برای ایجاد جامعه اقتصادی پان آفریکن، تأسیس بازار مشترک در شرق و جنوب آفریقا در سال ۱۹۹۲ که عمدتاً با اهداف اقتصادی انجام شدند، به سرانجام نرسیدند.^۳ با تشکیل اتحادیه آفریقا به‌عنوان جایگزین سازمان وحدت آفریقا، ابتکار عمل‌ها برای سازمان‌دهی تلاش‌های اقتصادی و توسعه‌گرا در منطقه، از حمایت و ضمانت اجرای بیشتری برخوردار شد.

علاوه بر ایجاد منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا، اجتماعات اقتصادی منطقه‌ای در دهه‌های اخیر به‌صورت مستقل از یکدیگر و با قواعد و ساختارهای متفاوت در مناطق مختلف آفریقا توسعه یافته‌اند. به‌صورت کلی هدف از ایجاد اجتماع اقتصادی منطقه‌ای توسعه همگرایی اقتصادی بین اعضای این مناطق بوده است. اتحادیه مغرب عربی (AMU/UMA)^۴، جامعه اقتصادی کشورهای غرب آفریقا (ECOWAS)^۵، جامعه آفریقای شرقی (EAC)^۶، مرجع بین‌دولتی توسعه (IGAD)^۷، جامعه توسعه آفریقای جنوبی (SADC)^۸، بازار مشترک شرق و جنوب آفریقا (COMESA)^۹، جامعه اقتصادی کشورهای آفریقای مرکزی (ECCAS)^{۱۰} و جامعه کشورهای ساحل - صحرا (CEN-SAD)^{۱۱} مهم‌ترین جوامع اقتصادی هستند که در یک قرن اخیر در این قاره شکل گرفته‌اند. اما در شرایط کنونی ۴ اجتماع همگرایی اقتصادی منطقه‌ای در آفریقا از میان ۸ اجتماع اقتصادی تأسیس شده فعال هستند.

این مناطق به‌عنوان سنگ بنای شکل‌گیری منطقه تجارت آزاد آفریقا عمل می‌کنند. از همین روست که در این منطقه تجارت آزاد از انعطاف‌پذیری بیشتری برخوردار است. زیرا هر یک از این اجتماعات اقتصادی منطقه‌ای قواعد خاص خود را دارند و به‌نوعی در شکل‌دهی به این منطقه تجارت آزاد تلاش شده

1- <https://unctad.org/publication/key-statistics-and-trends-regional-trade-africa>

2- Economic Community Of West African States

3- http://www.iisajournals.ir/article_91451_935a7ad5704a4c526f27db000d04be3f.pdf

4- Arab Maghreb Union (AMU/UMA)

5- Economic Community of West African States (ECOWAS)

6- East African Community (EAC)

7- Intergovernmental Authority on Development (IGAD)

8- Southern African Development Community (SADC)

9- Common Market for Eastern and Southern Africa (COMESA)

10- Economic Community of Central African States (ECCAS)

11- Community of Sahel-Saharan States (CEN-SAD)

تا به صورت انعطاف‌پذیر با قواعد اجتماعات اقتصادی منطقه‌ای برخورد شود. اما در مجموع مهم‌ترین نهادهای اقتصادی آفریقا را می‌توان جامعه اقتصادی کشورهای غرب آفریقا اکوواس و منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا دانست.

۵-۱- اتحادیه آفریقا

اتحادیه آفریقا که به صورت مخفف از (AU) برای آن استفاده می‌شود در واقع جایگزین سازمان وحدت آفریقا است که در دوره استعمارزدایی از آفریقا در سال ۱۹۶۳ تشکیل شده بود. اتحادیه آفریقا سال ۲۰۰۲ جایگزین سازمان وحدت آفریقا شد. این اتحادیه ناظر بر روابط سیاسی و اقتصادی ۵۵ کشور منطقه است. درحالی‌که یکی از موانع اصلی توسعه اقتصادی قاره آفریقا جنگ و بحران‌های منطقه‌ای است، هدف از تشکیل اتحادیه برقراری صلح و ثبات پایدار، فقرزدایی، توسعه اقتصادی این قاره و اتصال قاره به اقتصاد جهانی است. به همین منظور اتحادیه آفریقا در سال ۲۰۰۴ برای افزایش توانمندی خود در حل و فصل بحران‌های منطقه، اقدام به تأسیس شورای صلح و امنیت نمود که امکان دخالت در درگیری‌های نظامی بین اعضا و یا درگیری‌های داخلی کشورهای عضو را به اتحادیه می‌دهد. ارکان و نهادهای اصلی درون اتحادیه آفریقا شامل: مجمع عمومی، شورای اجرایی، کمیسیون، کمیته نمایندگان دائمی و کمیته‌های فنی و تخصصی، شورای صلح و امنیت، پارلمان آفریقایی، دیوان عدالت، شورای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و مؤسسات مالی اتحادیه (بانک مرکزی آفریقا، صندوق پولی آفریقا و بانک سرمایه‌گذاری آفریقا) هستند. کمیسیون تجارت و صنایع، کمیسیون امور زیربنایی و انرژی، کمیسیون امور اقتصادی، کمیسیون کشاورزی و همچنین مؤسسات مالی در درون اتحادیه را می‌توان از مکانیزم‌های داخلی اتحادیه آفریقا برای نظارت و تنظیم روابط تجاری درون منطقه‌ای و برون منطقه‌ای آفریقا دانست.^۱

۲-۵- جامعه اقتصادی کشورهای غرب آفریقا اکوواس

سند حقوقی جامعه اقتصادی کشورهای غرب آفریقا اکوواس در سال ۱۹۷۵ به نام معاهده لاگوس (نیجریه) مورد تأیید کشورهای عضو قرار گرفت. اجرای برخی از مفاد این معاهده نیاز به قواعد دیگری در همه فعالیت‌های اقتصادی، به‌ویژه صنایع، حمل و نقل، ارتباطات راه دور، انرژی، کشاورزی، منابع طبیعی، بازرگانی، مسائل مادی و پولی داشت. بدین ترتیب پنج پروتکل نیز در ۵ نوامبر ۱۹۷۶ در لومه (توگو) منعقد شدند؛ اما اجرای آن تا دهه ۱۹۹۰ به طول انجامید.

این معاهده در ۱۹۹۳ در کوتونو (بنین) مورد بازنگری قرار گرفت. معاهده بازنگری شده از ۱۹۹۵ لازم‌الاجرا شد. اکوواس در حال حاضر دارای پانزده عضو از میان کشورهای غرب آفریقا است. اعضای این جامعه شامل: بنین، بورکینافاسو، جمهوری دماغه‌سبز، جمهوری ساحل عاج، جمهوری گامبیا، جمهوری غنا، جمهوری گینه، جمهوری گینه بیسائو، جمهوری لیبیا، جمهوری مالی، جمهوری نیجر، جمهوری فدرال نیجریه، جمهوری سنگال، جمهوری سیرالئون و جمهوری توگو است. تمام اعضای فعلی در ماه مه سال ۱۹۷۵ به جز کیپ ورد

1- <https://au.int/en/overview>

که در سال ۱۹۷۷ به جامعه پیوستند به‌عنوان عضو بنیان‌گذار هستند. موریتانی یکی از اعضای بنیان‌گذار اکوواس در ماه دسامبر ۲۰۰۰ تصمیم به خروج از این جامعه گرفت. اکوواس مساحتی بالغ بر ۵,۲ میلیون کیلومتر مربع را در برمی‌گیرد. فعالیت‌های اقتصادی یکپارچه توافق شده شامل همکاری‌ها در حوزه صنعت، حمل‌ونقل، مخابرات، انرژی، کشاورزی، منابع طبیعی، بازرگانی، مسائل پولی و مالی است. اهداف اصلی معاهده کوتونو ایجاد یک بازار مشترک، گردش آزاد کالا و خدمات و افراد و سرمایه، ایجاد یک اتحادیه پولی، تأسیس نظام حل‌وفصل مخاصمات منطقه‌ای و تقویت همبستگی و خودکفایی جمعی هستند.

اکوواس شامل یک رکن به نام کمیسیون، پارلمان جامعه، دیوان دادگستری، شورای اقتصادی و اجتماعی، بانک توسعه و سرمایه‌گذاری است. مجمع رؤسا یا کمیسیون، عالی‌ترین نهاد این جامعه اقتصادی است که در سال دو بار تشکیل جلسه می‌دهد؛ این مقام مسئولیت مدیریت کلی و نظارت بر سازمان را بر عهده دارد. شورای وزیران نهاد اجرایی اکوواس محسوب می‌شود. ایجاد بازار مشترک از طریق آزادسازی تجارت با لغو عوارض گمرکی وضع شده بر واردات و صادرات بین کشورهای عضو و لغو موانع غیر تعرفه‌ای به‌منظور ایجاد منطقه تجارت آزاد، مهم‌ترین دستور کار اکوواس است. نزدیک‌ترین چشم‌انداز برای تحقق اهداف جامعه اقتصادی کشورهای غرب آفریقا اکوواس سال ۲۰۵۰ تعیین شده است.^۱

۵-۳- بازار مشترک شرق و جنوب آفریقا

بازار مشترک شرق و جنوب آفریقا در دسامبر ۱۹۹۴، تشکیل شد و بزرگ‌ترین بلوک اقتصادی کشورهای آفریقایی با ۲۱ کشور عضو است. از نظر جغرافیایی، کومسا تقریباً دو سوم قاره آفریقا با مساحت ۱۲ میلیون (کیلومتر مربع) است. این بازار شامل برونودی، کومور، جمهوری دموکراتیک کنگو، جیبوتی، مصر، اریتره، اتیوپی، کنیا، لیبی، ماداگاسکار، مالاوی، موریس، رواندا، سیشل، سودان، اسواتینی، اوگاندا، زامبیا و زیمبابوه می‌شود. کومسا دارای جمعیت بیش از ۵۸۳ میلیون نفر، تولید ناخالص داخلی ۸۰۵ میلیارد دلار، تجارت جهانی صادرات/واردات کالا به ارزش ۳۲۴ میلیارد دلار است. انتظار می‌رود این بازار تا سال ۲۰۲۵ به یکی از پرسودترین بازارهای آفریقا با حدود ۶۰۰ میلیون مصرف‌کننده تبدیل شود. هدف این بازار ارتقای یکپارچگی منطقه‌ای از طریق تجارت و توسعه منابع طبیعی و انسانی به نفع متقابل همه مردم است.^۲

۵-۴- منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا

موافقت‌نامه منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا را می‌توان شاخص‌ترین نهاد موجود در آفریقا برای یکپارچه‌سازی اقتصادی و توسعه منطقه معرفی کرد. این موافقت‌نامه بخشی از دستور کار اتحادیه آفریقا تا سال ۲۰۶۳^۴ در راستای تحقق توسعه پایدار قاره آفریقا ظرف ۵۰ سال آینده محسوب می‌شود. منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا^۵ که در مارس ۲۰۱۸ راه‌اندازی شد، با حذف بسیاری از تعرفه‌هایی که در حال حاضر مانع تجارت

1- <https://ecowas.int/about-ecowas/>

2- The Common Market for Eastern and Southern Africa (COMESA)

3- <https://www.comesa.int/what-is-comesa/>

4- African Union's Agenda 2063

5- The African Continental Free Trade Area (AfCFTA)

بین آفریقایی می‌شوند، تلاش می‌کند تولید و بازرگانی و تجارت در آفریقا را تشویق کند.^۱ توافقنامه تجارت آزاد قاره آفریقا در ۳۰ می ۲۰۱۹ لازم‌الاجرا شد. از ژوئیه ۲۰۱۹، ۲۷ کشور آفریقایی این توافقنامه را تصویب کرده و همه کشورهای آفریقایی به جز اریتره، موافقت‌نامه را امضا کرده‌اند.^۲

منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا طرح بلندپروازانه برای شکل‌دهی به تجارت آزاد میان کشورهای آفریقایی است و در راستای طرح کلان توسعه آفریقا تدوین شده است. منطقه تجارت آزاد اغلب کشورهای آفریقایی را در بر می‌گیرد و شامل حذف تعرفه ۹۰ درصد از کالاها، حوزه‌های جدید تجارت همچون تجارت دیجیتالی، حفاظت از سرمایه‌گذاری و حفاظت از محیط‌زیست می‌شود. به عبارت دیگر این موافقت‌نامه را می‌توان در رده موافقت‌نامه‌های نسل جدید طبقه‌بندی کرد. بر مبنای مطالعات بانک جهانی، این منطقه تجارت آزاد درآمد آفریقا را حدود ۷ درصد یا ۴۵۰ میلیارد دلار افزایش می‌دهد، زمینه افزایش دستمزد زنان را فراهم می‌آورد و حدود ۳۰ میلیون نفر را از فقر مطلق و ۶۸ میلیون نفر را از فقر نسبی تا افق ۲۰۳۵ نجات می‌دهد. کشورهای آفریقایی امیدهای فراوانی به این موافقت‌نامه تجارت آزاد بسته‌اند و معتقدند که می‌تواند شرایط آفریقا را دگرگون نماید، فرصت‌های فراوانی برای شرکت‌ها ایجاد نماید و فقر را به صورتی آشکار و قابل توجه کاهش داده و رفاه‌فراگیری در منطقه ایجاد کند. اصول کلیدی منطقه تجارت آزاد عبارت است از

۱- هدایت به وسیله اعضای اتحادیه آفریقا

۲- انعطاف‌پذیری نسبت به موافقت‌نامه‌های دیگر

۳- شفافیت و انتشار اطلاعات

۴- وضعیت ملت کامله الوداد برای اعضا

۵- قراردادان اجتماعات اقتصادی منطقه به‌عنوان مبانی توسعه.

تمامی پنجاه و پنج کشوری که در اتحادیه آفریقا عضویت دارند در این منطقه تجارت آزاد نیز عضویت یافته‌اند. هدف نهایی این منطقه تجارت آزاد در واقع شکل‌دهی به یک بازار واحد در سراسر قاره آفریقا است که حدود ۱,۳ میلیارد نفر با تولید ناخالص داخلی حدود ۳,۴ تریلیون دلار را در بر می‌گیرد.

۵-۴-۱- ساختار رهبری منطقه تجارت آزاد

مجمع سران کشورها، بالاترین ارگان تصمیم‌گیری اتحادیه آفریقا است. این مجمع تصمیم‌های کلان نظارتی و راهبردی درباره منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا را اتخاذ می‌کند. مجمع همچنین دارای اختیار انحصاری برای تصویب توصیه‌ها و موافقت‌نامه‌های پیشنهادی شورای وزیران است. هر تصمیم باید با اجماع اتخاذ شود.^۳

1- <https://www.brookings.edu/research/the-potential-of-manufacturing-and-industrialization-in-africa/>

2- <https://au.int/sites/default/files/treaties/36437-sl-AGREEMENT%20ESTABLISHING%20THE%20AFRICAN%20CONTINENTAL%20FREE%20TRADE%20AREA.pdf>

3- <https://au-afcfta.org/assembly/>

شورای وزیران، رکن تصمیم‌ساز منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا است. در این شورا وزرای مسئول تجارت کشورها و مقاماتی عضو هستند که توسط کشورهای عضو تعیین می‌شوند. شورای وزیران نتایج بررسی‌های اولیه برای موافقت‌نامه‌ها و تصمیم‌ها را به مجمع سران گزارش می‌دهد. شورای وزیران سالی دو بار جلسات عادی تشکیل می‌دهد و ممکن است در صورت لزوم جلسات فوق‌العاده نیز تشکیل دهد. این شورا سیاست‌ها و راهبردها را با اجرای مؤثر موافقت‌نامه هماهنگ می‌کند. گزارش‌های دبیرخانه را برای پیشنهاد اتخاذ اقدامات مقتضی برای پیشبرد اهداف منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا بررسی می‌کند.^۱

دبیرخانه منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا، تجارت کالا و رقابت‌های تجاری درون منطقه را مدیریت می‌کند. هدف از تمرکز کار در این نهاد، ایجاد بازار واحد آفریقایی از طریق اجرای پروتکل‌های مرتبط با تجارت کالا است. دبیرخانه دارای کارشناسانی به‌ویژه در امور حقوقی، سیاست‌گذاری اقتصادی، تحقیقات و ارتباطات، برای کمک به کشورهای عضو، از جمله در حصول اطمینان از پیشرفت آسان مذاکرات و اجرای قوانین مندرج در موافقت‌نامه است.^۲ دبیرخانه منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا همچنین کلیه مذاکرات مربوط به تجارت کالا و خدمات را تسهیل می‌کند و به رئیس منطقه، دولت‌های عضو و اعضای غیردولتی مشاوره فنی ارائه می‌دهد.^۳

منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا دارای ۵ ابزار عملیاتی به شرح ذیل است:

قوانین مبدأ^۴؛ (۲) کنگره مذاکره آنلاین^۵؛ (۳) نظارت و حذف موانع غیرتعرفه‌ای؛ (۴) سیستم پرداخت‌های دیجیتال؛ (۵) رصدخانه تجارت آفریقا^۶

مذاکرات در چارچوب منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا در دو حوزه همچنان ادامه دارد.^۷

۱- در حوزه تجارت کالا، خدمات، مکانیسم حل و فصل اختلافات، تسهیلات گمرکی و تجاری

۲- حقوق مالکیت معنوی، سرمایه‌گذاری، سیاست رقابتی و تجارت دیجیتال

۵-۴-۲- حذف موانع تجاری منطقه‌ای

بر اساس برآوردهای سال ۲۰۱۶ تجارت درون‌قاره‌ای تنها ۱۰ درصد از کل مبادلات تجاری کشورهای آفریقایی را تشکیل می‌داد؛ اما با وجود منطقه تجارت آزاد، انتظار می‌رود این رقم به شکل قابل توجهی تا ۵۲ درصد افزایش یابد.^۸ انتظار می‌رود منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا حجم اقتصاد آفریقا را تا سال ۲۰۵۰ به ۲۹ تریلیون دلار افزایش دهد.^۹

1- <https://au-afcfta.org/council-of-ministers/>

2- <https://au-afcfta.org/secretariat/>

3- <https://au-afcfta.org/trade-areas/market-access/>

4- The Roles of Origin

5- The online negotiation forum

6- African trade observatory

7- <https://au-afcfta.org/trade-areas/>

8- <https://au-afcfta.org/about/>

9- <https://au-afcfta.org/purpose-the-afcfta/>

در ژانویه ۲۰۲۲، با عملیاتی شدن سیستم پرداخت و تسویه آفریقایی^۱ موسوم به پاپس (PAPSS) گام دیگری در مسیر ادغام اقتصادی قاره برداشته شد. یکی از پیش‌نیازهای توسعه تجارت میان اعضای یک اتحادیه، توسعه زیرساخت مالی بین اعضا است؛ از همین رو دبیرخانه منطقه تجارت آزاد به همراه بانک واردات و صادرات آفریقا (زیر نظر بانک توسعه آفریقا)، سامانه پرداخت و تسویه آفریقا پاپس را نیز راه‌اندازی کرده است. پاپس (PAPSS) یک سیستم پرداخت و تسویه متمرکز برای تجارت کالا و خدمات درون قاره آفریقا است. هدف این است که همه پرداخت‌ها چه برای خرید یا تسویه حساب، انتقال پول، پرداخت حقوق، معامله در سهام و معاملات تجاری با ارزش بالا، از طریق این سیستم انجام شود.^۲

انتظار می‌رود منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا به تدریج تعرفه‌ها و همچنین سایر محدودیت‌های غیر تعرفه‌ای را در تجارت بین کشورهای آفریقایی حذف کند. برآورد بانک جهانی نشان می‌دهد که منطقه تجارت آزاد آفریقا منجر به کاهش تعرفه‌های کشورهای آفریقایی به کمتر از ۵ درصد تا سال ۲۰۳۵ شود.^۳

پیش‌بینی می‌شود که در نتیجه اجرای کامل این توافقنامه، بخش خصوصی نیز از امنیت بیشتری برای توسعه سرمایه‌گذاری در قاره برخوردار شود. در واقع این منطقه آزاد تجاری با کمک نمودن به متنوع‌سازی تجارت قاره آفریقا، منجر به فاصله گرفتن اقتصاد منطقه از اتکا به استخراج و صادرات مواد معدنی همچون نفت می‌شود. این منطقه آزاد تجاری به تشویق سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی به‌ویژه بخش فرعی فراوری محصولات کشاورزی کمک می‌کند. علاوه بر این ظرفیت صنعت خدمات (خدمات تجاری، ارتباطات، مالی، حمل‌ونقل و گردشگری)، فرصت‌های شغلی مربوطه را در سراسر قاره افزایش خواهد داد.^۴

۵-۵- بانک‌ها و نهادهای مشورتی و مالی فعال منطقه‌ای

مؤسسه توسعه و برنامه‌ریزی اقتصادی آفریقا

مؤسسه توسعه و برنامه‌ریزی اقتصادی آفریقا^۵ در سال ۱۹۶۲ تأسیس شد و موضوع فعالیت اصلی آن، توسعه و همکاری منطقه‌ای است. این مؤسسه وابسته به سازمان ملل متحد است و در واقع یکی از نهادهای فرعی کمیسیون اقتصادی ملل متحد برای آفریقا (UNECA) به شمار می‌رود. مقر اصلی مؤسسه توسعه و برنامه‌ریزی اقتصادی آفریقا در داکار، سنگال بوده و تعداد ۵۴ کشور آفریقایی در آن عضویت دارند.

مؤسسه توسعه و برنامه‌ریزی اقتصادی آفریقا تلاش خود را از ابتدا متمرکز بر افزایش ظرفیت منابع انسانی کشورهای مستقل آفریقایی به‌عنوان پیش‌شرط لازم برای حفظ استقلال و ترویج توسعه اجتماعی و اقتصادی کرد. فعالیت‌های اصلی آن، شامل ارائه برنامه‌های توسعه و آموزشی، خدمات مشاوره‌ای درباره تقاضاهای دولت‌ها و نیز ارائه مجموعه‌ای از تحقیقات سیاسی و ابتکارات گفت‌وگو و مذاکره در مورد توسعه آفریقا است.^۶

1- Pan-African Payment and Settlement System

2- <https://au-afcfta.org/operational-instruments/papss/>

3- <https://economic.mfa.ir/portal/newsview/692865/>

4- <https://economic.mfa.ir/portal/newsview/692865/>

5- African Institute for Economic Development and Planning

6- <https://www.uneca.org/african-institute-economic-development-and-planning-idep>

گروه بانک توسعه آفریقا

در سال ۱۹۶۴، بانک توسعه آفریقا^۱ توسط ۲۳ کشور عضو در قالب یک قرارداد تشکیل شد. این گروه شامل سه مؤسسه. بانک آفریقایی توسعه^۲، صندوق آفریقایی توسعه^۳ و صندوق ویژه نیجریه^۴ است. اهداف این بانک آفریقایی بسیج منابع به منظور کاهش ریسک سرمایه‌گذاری برای بخش خصوصی در آفریقا، تقویت سرمایه‌گذاری در کشورهای منطقه و فراهم کردن کمک فنی و مشاوره درباره سیاست‌های اجرایی توسعه در این کشورها بود. هدف مؤسسان این بود که بانک توسعه آفریقا با شناسایی و سرمایه‌گذاری در پروژه‌های صنعتی با ارزش (از جمله توسعه مناطق ویژه کشاورزی و صنعتی)، نقش کاتالیزوری بر اقتصاد کشورها ایفا کند و تحول اقتصاد آفریقا را تسریع کند. در واقع این بانک مأموریت رهبری اجرای اولویت صنعتی‌سازی آفریقا را برعهده گرفت. این بانک اکنون منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا (AfCFTA) را نیز رهبری می‌کند. سرمایه این بانک در ابتدا ۲۵۰ میلیون دلار بود که پس از طی یک دوره ۱۹ ساله به حدود ۳ میلیارد دلار افزایش یافت. اعضاء این بانک اکنون شامل ۵۵ عضو منطقه‌ای (کشورهای حوزه آفریقا) و ۲۸ عضو غیر منطقه‌ای (اکثر کشورهای اروپایی، آمریکا، چین، ترکیه، عربستان، امارات، کویت و...) هستند.^۷

بخش ششم روند تحول در روابط تجاری آفریقا - استراتژی قدرت‌های تجاری در قاره

۶-۱- روند تحول در روابط تجاری آفریقا با سایر مناطق جهان

در اواخر دهه ۱۹۹۰، الک اروین، وزیر تجارت و صنعت وقت آفریقای جنوبی، استراتژی تجاری این کشور را به یک «پروانه» تشبیه کرد که بر اساس آن قفسه سینه از شمال به جنوب تا اروپا و آمریکای شمالی، و بال‌های آن در دو جهت غرب و شرق آفریقا را به آمریکای لاتین و آسیا متصل می‌کردند. این ایده جرقه‌ای در تلاش‌های منطقه‌ای برای افزایش تجارت فرامنطقه‌ای به‌ویژه در رابطه با شرق و آسیا ایجاد کرد. البته موضوع تحول تجارت خارجی آفریقا مربوط به تغییر استراتژی تجاری بود. آفریقا در طول تاریخ به دلیل منابع طبیعی مورد توجه قدرت‌های استعمارگر بود. در قرن بیستم استعمار قاره شکل روابط تجاری گرفت. از آغاز جنگ جهانی دوم تجارت خارجی آفریقا گسترش قابل توجه یافت. در همان زمان این رشد در مقایسه با سایر مناطق در حال توسعه، مانند آمریکای لاتین، مطلوب ارزیابی می‌شد. با این حال، ارزش واردات که عمدتاً کالاهای اساسی بود، در برابر صادرات که عمدتاً مواد اولیه ارزان قیمت بود، غلبه داشت. اکثر کشورهای آفریقایی عدم تعادل تجاری داشتند. در طول جنگ جهانی دوم، سپس پایان جنگ و در دوره بازسازی، با افزایش تقاضا برای کالاهای اولیه، صادرات آفریقا نیز افزایش یافت. به‌ویژه در اوایل دهه ۱۹۶۰، متعاقب استقلال تعداد زیادی از کشورهای آفریقایی، انگیزه توسعه صادرات این کشورها باهدف توسعه

1- African Development Bank

2- The African Development Bank (ADB)

3- The African Development Fund (ADF)

4- The Nigeria Trust Fund (NTF)

5- <https://www.afdb.org/en/about/corporate-information>

6- <https://www.afdb.org/en/private-sector/what-we-invest/industry-services>

7- <https://www.afdb.org/en/countries>

اقتصادی افزایش یافت. یکی دیگر از دلایل رشد سریع صادرات آفریقا، افزایش موقت قیمت مواد اولیه مثل نفت بود. یکی از عوامل مهمی که بر رشد صادرات آفریقا تأثیر گذاشت، کشف نفت در چندین کشور از جمله لیبی، الجزایر، نیجریه، گابن، آنگولا، جمهوری کنگو و کامرون بود. کشف و افزایش بهره‌برداری از مواد معدنی که تقاضای زیادی دارند، مانند الماس - به‌ویژه در سیرالئون، جمهوری کنگو، جمهوری آفریقای مرکزی و جمهوری دموکراتیک کنگو - و بهره‌برداری از مواد معدنی دیگر مانند سنگ معدن اورانیوم از دیگر عوامل افزایش صادرات آفریقا بودند.^۱

اولین تلاش مشترک آفریقایی‌ها برای تنظیم و توسعه مناسبات تجاری مشترک با جهان، در سال ۱۹۶۴ با توافق وزرای اقتصادی کشورهای تونس، الجزایر، لیبی و مراکش در تونس انجام شد. هدف این تلاش هماهنگ کردن برنامه‌های توسعه چهار کشور، تجارت بین‌منطقه‌ای و رابطه تجاری با اروپا بود. به دلایل متعدد، این برنامه‌ها هرگز به نتیجه نرسیدند. تا اواخر دهه ۱۹۸۰ که این برنامه به انگیزه جدیدی برای شکل دادن به اتحادیه مغرب عربی (AMU/UMA) تبدیل شد.^۲

از زمان دستیابی به استقلال، بسیاری از کشورهای آفریقایی تلاش‌هایی را برای تنوع بخشیدن به روابط تجاری خارجی آغاز کردند. با این حال، دستاوردها قابل توجه نبود. یکی از مهم‌ترین دلایل این ناکامی، تأثیر عمیق و غیرقابل حذف پیوندهای سنتی با کشورهای اروپای غربی بر الگوهای تجاری آفریقا بود. به‌ویژه اینکه کشورهای استعمارگر قبل از واگذاری استقلال به این کشورها، این پیوندها را از طریق مجموعه‌ای از موافقت‌نامه‌ها که مجموعاً کنوانسیون لومه نامیده می‌شوند، تثبیت کرده بودند. این کنوانسیون دسترسی جامعه اقتصادی اروپا (که بعداً مبنای تشکیل اتحادیه اروپا شد) را برای کالاهای صادراتی مختلف از کشورهای آفریقایی تضمین می‌کرد. این پیمان در واقع به قصد جلوگیری از تشکیل نهادهایی مانند اوپک از سوی صادرکنندگان مواد اولیه و خام و همچنین تضمین قیمت پایین اقلام موردنیاز کشورهای صنعتی منعقد شد. به همین ترتیب واردات کشورهای آفریقایی نیز در ادامه دوره استعمار، بیشتر در انحصار کشورهای اروپایی بود. بانک جهانی در فاصله بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۰، با مشارکت بخش خصوصی، طرح‌های مختلفی را در مناطق مختلف جهان از جمله آفریقا بخصوص کشورهای درحال توسعه منطقه به اجرا گذاشت.

آفریقا امیدوار بود با توسعه بخش کشاورزی و صنعتی شدن، در مدت کوتاهی پس از استقلال به توسعه اقتصادی دست یابد. به‌رغم وجود سیستم حمل‌ونقلی که در دوره استعمار ایجاد شده بود، اما فقدان نیروی کار و تجهیزات کشاورزی، توسعه این بخش با موانعی مواجه بود. ضمن اینکه بخش وسیع سیستم حمل‌ونقل باهدف انتقال مواد اولیه و خام طراحی شده بودند و سیستم یکپارچه در قاره از لحاظ حمل‌ونقل وجود نداشت. مسیرهای تجاری عمده از صحرای آفریقای غربی و مرکزی و مراکز تجاری بندری در امتداد دریای مدیترانه عبور می‌کردند تا به اروپا وصل شوند. در واقع سرنوشت محتوم آفریقا در دهه‌های اول استقلال وابستگی به صادرات مواد اولیه و خام بود. از دهه ۱۹۷۰ تلاش‌ها برای ایجاد جامعه اقتصادی

1- <https://www.britannica.com/place/Africa/Trade>

2- <https://au.int/en/recs/uma>

منطقه‌ای در آفریقا با شکل گرفتن نهادهایی چون جامعه اقتصادی غرب کشورهای آفریقایی (ECOWAS) شکل گرفت. اما میراث استعمار، وابستگی به صادرات مواد خام و اولیه، جنگ و بحران‌های داخلی، فقر و وابستگی به واردات غذا و بدهی‌های خارجی باعث شد آفریقا نتواند از ظرفیت اقتصادی خود برای توسعه و رشد بهره‌مند شود.

درباره دلایل ناکامی الگوی نهادی در آفریقا نظرات گوناگونی وجود دارد. برخی نظرات متوجه محدودیت‌ها و چالش‌های محلی است و برخی نظرات ناظر بر تبعیت آفریقا از تصمیمات نهادی اروپایی است. از این منظر توسعه اقتصادی آفریقا به تبع اروپا امکان‌پذیر نبوده است. زیرا دولت‌های استعماری اروپایی انگیزه‌ای برای ایجاد مؤسساتی برای تقویت توسعه اقتصادی در مستعمرات آفریقا نداشتند، بلکه انگیزه آنها صرفاً تسهیل استخراج اقتصادی منابع معین بوده است.

با بهبود وضع سیاسی در برخی کشورهای آفریقا، اقتصاد قاره از اوایل دهه ۲۰۰۰ شروع به رشد کرد. آفریقایی‌ها با حمایت نهادهای بین‌المللی شروع به اجرای برنامه‌های رشد کلان اقتصادی باهدف بهبود شرایط زندگی کردند.

بر اساس برآوردها با تمام ابتکارهای صورت‌گرفته و دلایل افزایش توجه‌ها به آفریقا، افزایش حجم تجارت در آفریقا با تردیدهایی مواجه است. اما احتمالاً نهادهای جمعی، منطقه‌ای و کشورها به شکل جداگانه و یا با برنامه مشترک به دنبال جلوگیری از کاهش شدید صادرات در سال ۲۰۲۳ خواهند بود. این در حالی است که رقابت بین‌المللی برای تضمین دسترسی طولانی‌مدت به محصولات استراتژیک چون انرژی و نهادهای صنعتی آفریقا، باعث شد سرمایه‌گذاران و خریداران به منابع متنوع این قاره توجه داشته باشند. ضمن اینکه تحریم‌های بین‌المللی علیه نهادهای روسی نیز بر تجارت آفریقا تأثیرگذار خواهد بود. اما پیش‌بینی می‌شود به دلیل کاهش تقاضا، قیمت‌های محصولاتی چون انرژی، فلزات و مواد معدنی بی‌ثبات بوده یا کاهش یابد.

در بخش انرژی، تصمیم کشورهای اروپایی برای جایگزینی نفت و گاز روسیه با منابع جایگزین، افزایش کوتاه‌مدت تا میان‌مدت تقاضا برای تأمین‌کنندگان انرژی آفریقایی را فراهم می‌کند و این افزایش تقاضا منبع بالقوه سرمایه‌گذاری جدید برای پروژه‌های آینده در کشورهایمانند نیجریه، آنگولا، گابن، لیبی، الجزایر، مصر، کنگو، غنا، گینه استوایی و چاد شناخته می‌شود. به طور مشابه، در بوتسوانا، کنگو، نامیبیا، نیجریه، سیرالئون، آفریقای جنوبی، تانزانیا، زامبیا و زیمبابوه، سرمایه‌گذاران غربی به حوزه معدن آفریقا توجه بیشتری خواهند داشت.

اکثر ارزهای آفریقایی در سال ۲۰۲۲ ارزش قابل توجهی در برابر دلار آمریکا از دست دادند و پیش‌بینی می‌شود نرخ مبادله ارز در سال ۲۰۲۳ ضعیف خواهد بود. ارزهای کشورهای ناآرام سودان و زیمبابوه در سال ۲۰۲۳ جزو ضعیف‌ترین ارزهای جهان خواهند بود. درحالی‌که غنا، مالاوی، سیرالئون، اتیوپی و مصر - که

همگی از نرخ تورم بالا رنج خواهند برد - شاهد کاهش بیشتر ارزش ارزهای خود خواهند بود.^۱

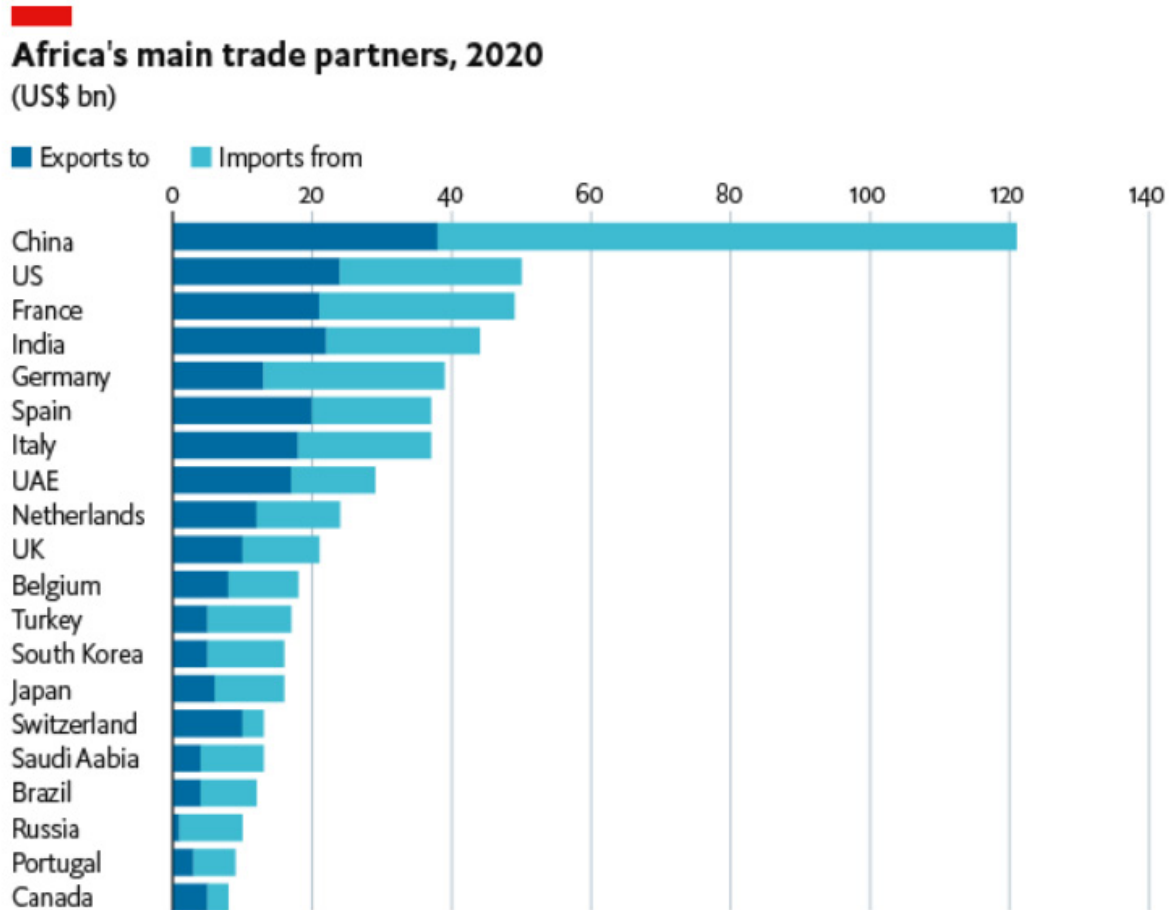
تقاضای وام دولت‌های آفریقایی - در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی - افزایش یافته است. در برخی کشورها چون غنا، تونس، مصر، کنگو، زامبیا، زیمبابوه و موزامبیک، به طور متوسط، نسبت بدهی بخش عمومی به تولید ناخالص داخلی برای آفریقا در سال ۲۰۲۳ نیز مانند سال ۲۰۲۲ بالای ۶۰ درصد باقی خواهد ماند و بدهی برخی از کشورهای آفریقایی به مراتب از این سطح فراتر خواهد رفت. بدین ترتیب هزینه‌های استقرار منطقه‌ای و بین‌المللی در حال افزایش است و عدم بازپرداخت بدهی‌ها می‌تواند منجر به کاهش توجه سرمایه‌گذاران به این کشورها شود.

ظاهراً اقتصادهای الجزایر، آنگولا، اتیوپی، گابن، کنیا، نیجریه و آفریقای جنوبی سطح بدهی عمومی را مدیریت کرده‌اند. در مجموع احتمال می‌رود فشار برای اجرای اصلاحات اقتصادی - از جمله تغییر در رژیم‌های یارانه‌ها و ساختارهای مالیاتی - و کاهش هزینه‌های بخش عمومی در کشورهای بدهکار آفریقایی افزایش یابد. در واقع در سال ۲۰۲۳ و ۲۰۲۴، کشورهای آفریقایی با مشکلات ناشی از بدهی خارجی و دوره‌ای بسیار نامشخص مواجه خواهند شد.

۲-۶- تغییر استراتژی قدرت‌های بزرگ در آفریقا

با وجود قرن‌ها استعمار منابع و ثروت قاره آفریقا، هنوز این قاره جذابیت‌های اقتصادی زیادی دارد. علاوه بر این عوامل و روندهای جدید بین‌المللی نیز باعث شده‌اند رقابت قدرت‌های بزرگ به قاره آفریقا بسط پیدا کند. منابع و ثروت زیاد منطقه، بازار پرجمعیت و رو به توسعه برای کالاهای مصرفی و صنعتی، بازار تسلیحاتی و مسئله رقابت ژئوپلیتیکی و حفظ صلح و امنیت، موجب شده است که قدرت‌های سنتی و نوظهور برای بیشینه‌سازی منافع و قدرت خود به قاره آفریقا توجه بیشتری داشته باشند. رقابت قدرت‌های بزرگ در به‌دست‌آوردن سهم بیش‌تری از هر یک از زمینه‌های مورد اشاره می‌تواند بر جایگاه آن‌ها در این قاره اثرگذار باشد.

نمودار ۶: شرکای اصلی تجاری آفریقا در سال ۲۰۲۰

Sources: UN Conference on Trade and Development; EIU.

منبع: Economist

چین در دهه گذشته به شریک اول تجاری قاره آفریقا تبدیل شده است و سرمایه‌گذاری مستقیم قابل توجهی در پروژه‌های زیربنایی آفریقا دارد. چین با اعطای وام‌های بلاعوض زیادی به کشورهای آفریقایی، در حال تحکیم و گسترش نفوذ خود در این قاره است. آمریکا در ادامه گسترش حوزه نفوذ و قدرت خود، به دنبال تحکیم موقعیت در آفریقا است. بازیگران اروپایی نیز به دنبال حفظ حوزه نفوذ سنتی خود هستند. قدرت‌های نوظهور دیگر و همچنین بازیگرانی که به دنبال موقعیت بین‌المللی هستند تلاش دارند از منافع قاره آفریقا بهره‌مند شوند. این در حالی است که روسیه نیز در پی احیای جایگاه سابق شوروی در آفریقا است. در ادامه روابط اقتصادی بازیگران کلیدی با آفریقا و روند تحول در این روابط را مورد بحث و بررسی قرار خواهیم داد.

۶-۲-۱- روابط اقتصادی چین و آفریقا

آفریقا از زمان پایان جنگ داخلی چین در سال ۱۹۴۷ برای سیاست خارجی چین بسیار مهم بوده است.

روابط جمهوری خلق چین با قاره آفریقا از کنفرانس باندونگ اندونزی در سال ۱۹۵۵ و مقارن با جنگ‌های استقلال طلبانه و استعمارزدایی آفریقا آغاز شد. چین تلاش داشت خود را حامی «جهان سوم» در برابر دو ابرقدرت شرق و غرب معرفی کند. چین از چندین جنبش آزادی‌بخش آفریقایی در طول جنگ سرد حمایت می‌کرد. اصلاحات اقتصادی دنگ شیائوپینگ از دهه ۱۹۷۰ نیز بر مناسبات چین و قاره آفریقا تأثیرگذار بود.

استراتژی چین در آفریقا

آفریقا در دو دهه گذشته نیز نقش مهمی در استراتژی جهانی چین ایفا کرده است. از سال ۱۹۹۹، و ترویج استراتژی «به‌سوی جهان خارج» چین، شرکت‌های چینی به سرمایه‌گذاری در آفریقا تشویق شدند. تعداد سفرهای مقامات چینی به قاره آفریقا نیز قابل توجه است. شی جین پینگ، رئیس‌جمهوری چین، بین سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۰، ۱۰ سفر به آفریقا انجام داده است. در واقع برخلاف برخی دیدگاه‌ها که معتقدند چین در حال عقب‌نشینی از آفریقا است، به نظر می‌رسد چین در حال به‌روزرسانی استراتژی خود در روابط چین و آفریقا با چشم‌انداز بلندمدت و منافع در حال تکامل پکن است. همان‌طور که در ابتکار توسعه جهانی که سال ۲۰۲۲ توسط پکن ارائه شده، از نگاه چین قاره آفریقا به بخشی حیاتی از روایتی تبدیل شده است که بر اساس مدل اقتصادی و سیاسی چینی می‌تواند به رفاه دست یابد.^۱

مهم‌ترین تغییر در راهبرد آفریقایی چین، تغییر در فرایندها و مکانیسم‌های تأمین مالی است. چین به‌عنوان بزرگ‌ترین طلبکار دوجانبه جهان، در سال ۲۰۲۰، ۵۷ درصد از بدهی کشورهای کم‌درآمد را به خود اختصاص داد و اصلی‌ترین وام‌دهنده رسمی آفریقا محسوب می‌شود و تخمین زده می‌شود ۶۲٫۱ درصد از بدهی‌های دوجانبه آفریقا در اختیار پکن است. در طول دو دهه گذشته، دو بانک سیاست‌گذاری چینی؛ بانک صادرات و واردات چین و بانک توسعه چین بیشترین نقش را در ارائه وام به کشورهای آفریقایی داشتند.

درباره تغییر راهبرد چین در آفریقا گفته می‌شود چین در رویکرد محتاطانه‌تری در حال تغییر تمرکز خود از دولت‌ها به مؤسسات مالی آفریقایی است. در واقع چین تلاش می‌کند موقعیت خود را در مؤسسات مالی منطقه‌ای و زیر منطقه‌ای در سراسر این قاره ارتقا دهد. این تغییر با افزایش و تنوع جریان‌های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و تلاش برای تقویت و تنوع بخشیدن به واردات از آفریقا همراه بوده است. این اقدامات به همکاری چین و آفریقا در توسعه زنجیره تأمین کمک می‌کند.

مناسبات چین با منطقه آفریقا، منافع سیاسی نیز برای پکن در بر دارد. این رابطه موجب شده است تعداد کشورهای آفریقایی که تایوان را به رسمیت می‌شناسند به یک کشور کاهش یابد. چین تمرکز استراتژیک قابل توجهی را بر کشورهای اطراف شاخ آفریقا و خلیج عدن، از جمله جیبوتی دارد. جیبوتی اولین کشور آفریقایی بود که چین اولین پایگاه نظامی خود در جهان را در آن تأسیس کرد. این پایگاه تنها شش مایل از یک پایگاه نظامی ایالات متحده در همان کشور فاصله دارد.

نهادها و موافقت‌نامه‌های موجود در روابط چین و آفریقا

چین در روند پیشبرد روابط خود با آفریقا در سال‌های اخیر کوشیده است تا این رابطه را نهادینه سازد. از همین رو اسناد بالادستی در زمینه توسعه رابطه با آفریقا منتشر کرده و از طرف دیگر در قالب‌های مختلفی روابط خود با این مجموعه را نهادینه کرده است. در این زمینه مجمع همکاری چین آفریقا^۱ مهم‌ترین نهاد محسوب می‌شود^۲ که به‌نوعی روابط دو طرف را در قالب نشست‌های منظم رهبران و وزرای خارجه هماهنگ و پیش می‌برد. این مجمع جامع‌ترین تلاش دیپلماتیک چین در قبال آفریقا است که از سال ۲۰۰۰ هر سه سال یک‌بار برگزار می‌شود. در واقع، سازوکاری در قالب همکاری جنوب - جنوب با هدف پیگیری موضوعات موردعلاقه بین چین و کشورهای آفریقایی است. این ابتکار دربرگیرنده کمک‌ها، توسعه اقتصادی، تجارت، سرمایه‌گذاری و شراکت‌های سیاسی است. در همین چارچوب در سال ۲۰۱۰ "صندوق توسعه چین و آفریقا" با سرمایه ۵ میلیارد دلار جهت تشویق شرکت‌های چینی برای سرمایه‌گذاری در آفریقا تأسیس شد.

جلسات سران مجمع همکاری چین و آفریقا در واقع مکانیسم مهمی برای توسعه نفوذ چین در آفریقا محسوب می‌شود و تقریباً تمامی کشورهای آفریقایی در آن عضویت دارند. هدف از تشکیل این مجمع توسعه روابط چین و آفریقا در حوزه‌های مختلف همچون تجارت، سرمایه‌گذاری، توسعه زیرساخت‌ها، توسعه امکانات بهداشتی آموزش، فرهنگ و توسعه صلح و امنیت برشمرده شده است. این مجموعه همان گونه که اشاره شد از سویی فضایی را فراهم می‌آورد تا چین به‌صورت گسترده و نهادینه نفوذ تجاری و اقتصادی و سیاسی خود در آفریقا را توسعه دهد. از طرف دیگر به کشورهای آفریقایی این امکان را می‌دهد تا به‌صورت چندجانبه و متحد با یکدیگر به چانه‌زنی با چین بپردازند و عدم توازن در روابط را کاهش دهند. کشورهای آفریقایی از این مجمع برای بخشودگی بدهی به چین، دریافت وام‌های آسان و دریافت وام‌های بدون بهره استفاده کرده‌اند. چین نیز کمک‌های خود به آفریقا را در حوزه‌های تجاری، سرمایه‌گذاری، زیرساخت، بهداشت، آموزش و سایر امور از طریق این مجمع اجرایی کرده است.

"مجمع صنعتی چین - آفریقا" از دیگر ابتکاراتی است که در چارچوب مجمع همکاری چین - آفریقا شکل گرفت و هدف از برگزاری آن، ارتقای روابط چین و آفریقا در شماری از حوزه‌های موردنظر همکاری و همچنین در زمینه توسعه است. این مجمع، متعهد به انجام مبادلات صنعتی و همچنین افزایش همکاری بین چین و آفریقا در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، علوم و فناوری، گردشگری و سایر موارد است.^۳

مجمع همکاری چین - آفریقا مهم‌ترین مکانیسم برای پیشبرد ابتکار کمربند و راه در آفریقا نیز بوده است. در سال ۲۰۱۳، با اعلام ابتکار کمربند و راه چین (BRI) توسط شی جین‌پینگ، چینی‌ها اعلام کردند این ابتکار تا امتداد سواحل شرق آفریقا گسترش می‌یابد و بسیاری از کشورهای آفریقایی برای مشارکت در ابتکار کمربند - راه تشویق شدند. هر چند می‌توان گفت بدین ترتیب برخی از کشورهای آفریقایی در این

1- Forum On China- Africa Cooperation

2- <http://www.focac.org/eng/>

3- https://pir.shahreza.iau.ir/article_667205_dba9bccadc909298b6e1e11912b3c574.pdf

دوره به‌شدت در معرض بدهی و وام‌های چینی قرار گرفتند. منتقدین استدلال می‌کنند که این مجمع فاقد شفافیت لازم است و روند تعاملات و چانه‌زنی‌های چین با دولت‌های آفریقایی در قالب آن چندان روشن نیست. ابتکار کمربند و راه در یک دهه اخیر مهم‌ترین اولویت دیپلماسی اقتصادی چین در پهنه جهانی بوده است. تمرکز این ابتکار بر توسعه حضور و نفوذ چین در کشورهای در حال توسعه و شکل‌دهی به‌نوعی از همگرایی بین‌دولتی با محوریت چین و با مشارکت طیف وسیعی از کشورهای در حال توسعه است. آفریقا از مجموعه‌های اولویت‌دار در ابتکار کمربند و راه محسوب می‌شود. از همین رو در دهه نخست پروژه‌های مهمی در قالب ابتکار کمربند و راه از سوی شرکت‌های چینی در آفریقا اجرایی شده است. به دیگر سخن ابتکار کمربند و راه در آفریقا بر توسعه پروژه‌های زیرساختی همچون بنادر، جاده‌ها، زیرساخت ریلی، زیرساخت برق و زیرساخت‌های شهری متمرکز شده است. احداث خط‌آهن جدید کنیا موسوم به نایروبی به مومباسا از مهم‌ترین پروژه‌های زیرساختی چین در قالب این ابتکار در آفریقا محسوب می‌شود^۱ به‌عنوان نمونه دیگر، چین مصر را به‌عنوان هاب لجستیک در آفریقا تعریف کرده است و در قالب پروژه موسوم به منطقه آزاد تدا^۲ یک منطقه همکاری اقتصادی و تجاری در کنار کانال سوئز احداث کرده است. از این منطقه شرکت‌های چینی کالاهای تولیدی خود را به بازارهای آفریقا و اروپا صادر می‌کنند.^۳ البته در سال‌های اخیر چین توجه بیشتری به حوزه‌های جدید برای سرمایه‌گذاری در آفریقا در قالب این ابتکار نشان داده است. به‌عنوان مثال ایجاد جاده ابریشم سلامت یکی از اولویت‌های جدید چین در آفریقا محسوب می‌شود. در قالب این جاده به‌عنوان بخشی از ابتکار کمربند و راه، هدف کلان توسعه زیرساخت‌های بهداشتی در کشورهای مسیر ابتکار کمربند راه به‌ویژه در آفریقا پیگیری می‌شود. در قالب جاده سلامت نیل به پوشش جهانی خدمات بهداشتی به‌عنوان هدف کلان تعریف شده است و در این راستا ایجاد زیرساخت‌ها، دسترسی به خدمات بهداشتی، نیروی انسانی متخصص در این حوزه و ایجاد پلتفرمی برای اشتراک‌گذاری تجارب مدنظر قرار گرفته است. همچنین چین جاده ابریشم سلامت را با جاده ابریشم دیجیتال پیوند زده است، تا بدین واسطه از فناوری اطلاعات که در آن از موقعیت برتری برخوردار است برای توسعه زیرساخت‌های سلامت در آفریقا بهره‌گیری کند و بازار جدیدی برای شرکت‌های چینی فعال در حوزه بهداشت ایجاد نماید.

حجم روابط تجاری

حجم تجارت میان چین و کشورهای آفریقایی از سال ۱۹۹۵ تا سال ۲۰۱۸، رشدی انفجاری را تجربه کرد و از ۳ میلیارد دلار به ۱۴۳ میلیارد دلار در سال رسید. چین صادرکننده عمده محصولات مصرفی، واسطه‌ای و سرمایه‌ای بود و از آفریقا مواد خام وارد می‌کرد. چین از سال ۲۰۰۹ جای قدرت‌های استعماری قدیمی نظیر فرانسه را گرفته و شریک اصلی تجاری قاره آفریقا شد.^۴ چین با رسیدن به ۲۵۴ میلیارد دلار روابط تجاری با آفریقا در سال ۲۰۲۱ و رشد ۳۵ درصدی همچنان بزرگ‌ترین شریک تجاری آفریقا است. از این

1- https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/zggcddwjjw100ggs/xsd/202208/t20220830_10757728.html

2- The China-Egypt TEDA Suez Economic and Trade Cooperation Zone

3- <https://www.setc-zone.com/eng/zatdsysjmhqz/index.shtml>

4- <https://parsy.euronews.com/2021/12/21/china-growing-presence-in-africa-a-new-colonial-area>

میان، آفریقا ۱۰۵ میلیارد دلار به چین کالا صادر کرده است که ۴۳.۷ درصد نسبت به سال ۲۰۲۰ رشد نشان می‌دهد.^۱

بازار چین مقصد ۱۵ تا ۱۶ درصد از صادرات منطقه زیر صحرای آفریقا محسوب می‌شود. عمده‌ترین محصولات صادراتی آفریقا به بازار چین را مواد معدنی، فلزات، نفت خام و محصولات کشاورزی تشکیل می‌دهد. به بیان دیگر آفریقا صادرکننده مواد خام به بازار چین محسوب می‌شود. بر مبنای آمارهای سال ۲۰۲۱ کشورهای آفریقای جنوبی، آنگولا، جمهوری دموکراتیک کنگو و زامبیا مهم‌ترین صادرکنندگان به بازار چین بوده‌اند. این چهار کشور در مجموع ۷۱ درصد کل صادرات آفریقا به چین را در اختیار دارند. در سال ۲۰۲۲ افزایش قیمت کالاها و تلاش پکن برای ترویج واردات از آفریقا، تجارت را ۱۱ درصد افزایش داد و به ۲۸۲ میلیارد دلار رساند. بر مبنای آمارهای گمرک چین، در سال ۲۰۲۲ صادرات چین به آفریقا ۱۶۴،۴۹ میلیارد دلار بود، درحالی‌که واردات به ۱۱۷،۵۱ میلیارد دلار رسید.^۲ بالین حال، اتحادیه اروپا به‌عنوان یک بلوک اقتصادی و سیاسی، هنوز بزرگ‌ترین شریک تجاری آفریقا است. این بلوک در ۲۰۲۱، ۳۳ درصد از صادرات آفریقا و ۳۱ درصد از واردات را به خود اختصاص داده است.^۳ صادرات آفریقا به چین ۱۷ درصد و واردات ۲۲ درصد است، درحالی‌که ایالات متحده ۶ درصد صادرات و ۶ درصد واردات است.

البته به‌رغم رشد سریع روابط تجاری چین و آفریقا این روابط دارای چالش‌های مهمی نیز هست. طیفی از شرکت‌های چینی حقوق اندکی به کارگران آفریقایی خودپرداخت می‌کنند و استانداردهای مدیریت نیروی کار را رعایت نمی‌کنند^۴ افزون بر این هجوم سیل‌آسای کالاهای ارزان‌قیمت چینی باعث شده تا در برخی از کشورهای آفریقایی نوعی صنعت زدایی رخ دهد. از همین رو برخی کشورهای آفریقایی نگران‌اند که به پیرامون اقتصاد چین تبدیل شوند و تنها صادرکننده مواد خام به این اقتصاد باشند و از طرف دیگر محصولات با فناوری متوسط به بالا را وارد کنند. از دیگر سو، از منظر فرصت‌ها، چین بدل به بازار بسیار بزرگی برای صادرات آفریقا شده است. صادرات کشورهای آفریقایی به چین گرچه عمدتاً مواد خام و محصولات کشاورزی است؛ اما زمینه‌های مهمی برای بهبود درآمد دولت‌ها، تولید ثروت و افزایش اشتغال در این کشورها به وجود آورده است. مهم‌ترین محصولات صادراتی چین به آفریقا عبارت‌اند از: محصولات آرایشی، پوشاک، لوازم‌خانگی، محصولات بهداشتی، محصولات الکترونیک، کالاهای مصرفی روزمره، پلاستیک و محصولات پلاستیکی.

از سال ۲۰۰۰ تا سال ۲۰۲۱ حجم تجارت چین با آفریقا ۲۰ برابر و سرمایه‌گذاری آن در آفریقا ۱۰۰ برابر شده است. همان‌گونه که اشاره شد چین به‌عنوان یک کشور، بزرگ‌ترین شریک تجاری آفریقا از سال ۲۰۰۹ بوده است.

در حوزه تجارت آزاد، چین در سال‌های اخیر نقش مهمی در گسترش تجارت آزاد در آفریقا ایفا کرده است،

1- <https://www.gisreportsonline.com/r/china-africa-trade/>

2- <https://asia.nikkei.com/Economy/Trade/China-Africa-trade-soars-on-spike-in-commodity-prices#:~:text=Rising%20commodity%20prices%20and%20Beijing's,while%20imports%20reached%20%24117.51%20billion.>

3- <https://www.un.org/africarenewal/magazine/eu-au-summit-2022-eu-wants-be-africa%E2%80%99s-friend-need%E2%80%94indeed>

4- https://asq.africa.ufl.edu/wp-content/uploads/sites/168/v16a8.Tang_.HD_.pdf

تا از این طریق زمینه را برای تسهیل حضور خود در بازار آفریقا و شکل‌دهی به‌نوعی تجارت بدون مانع با کشورهای این منطقه تسهیل نماید. از همین رو، چین نقش مهمی در شکل‌گیری منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا ایفا کرد. این منطقه که اغلب کشورهای آفریقایی را در بر می‌گیرد، تعرفه‌های حدود ۹۰ درصد از کالاهای مبادله شده میان کشورها را حذف می‌کند. شکل‌دهی به چنین نظام تجارت آزادی در آفریقا برای چین به‌عنوان قدرتی که همواره در پی نفوذ در بازارهاست، اهمیت زیادی دارد. بنابراین پکن از توان سیاسی و دیپلماتیک خود برای پیشبرد مذاکرات و به سرانجام رساندن این موافقت‌نامه استفاده کرد.

حوزه‌ها و حجم سرمایه‌گذاری چین در آفریقا

سرمایه‌گذاری چین در سال ۲۰۱۶ به اوج خود رسید. از آن زمان، وام‌های چین به دولت‌های آفریقایی به طور قابل توجهی کاهش یافت و از ۲۸,۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۶ به ۱,۹ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ کاهش یافت. آمارها نشان می‌دهند در مقایسه با ۲۰۱۸-۲۰۲۱، تعهدات مالی پکن به آفریقا از ۶۰ میلیارد دلار به ۴۰ میلیارد دلار کاهش یافته است. تعداد پروژه‌های اعلام شده کاهش یافته و دامنه همکاری‌ها در زمینه‌هایی مانند آب‌وهوا و محیط‌زیست، سلامت، مبادلات مردم با مردم و توسعه زیرساخت‌ها محدود شده است.

دلیل کاهش تعهدات مالی چین به قاره آفریقا، تا حدی به دلیل تغییر اولویت‌ها در سیاست داخلی چین و بخشی به دلیل مشکلات موجود در بازپرداخت کشورهای آفریقایی ارزیابی می‌شود. برخی از کشورهای آفریقایی وام‌های سنگین چینی دارند و از بدهی‌های خارج از کنترل رنج می‌برند که به دلیل همه‌گیری کرونا و جنگ اوکراین، با نرخ‌های بهره بالا تشدید شده است. تحلیلگران غربی اغلب سیاست چین در آفریقا را به‌عنوان «تله بدهی» توصیف می‌کنند که بخشی از یک استراتژی عمدی، برای وام‌دادن مبالغ غیرقابل مدیریت به کشورهای آفریقایی، کشاندن آنها به حوزه نفوذ چین و تحمیل تعهدات ناعادلانه به آنها است. این در حالی است که ارزیابی‌ها نشان می‌دهند، کشورهایی از جمله کنیا و زامبیا بدهی خود را به همه طلبکاران، نه تنها چین، ضعیف مدیریت می‌کنند.^۱

در دو دهه اخیر، بیش از ۳۸۰۰ شرکت چینی در آفریقا سرمایه‌گذاری کرده‌اند و دهه‌ها منطقه همکاری اقتصادی چین و آفریقا و پارک‌های صنعتی در سرتاسر این قاره توسعه یافته‌اند.^۲

چین در حوزه‌های بسیاری از زیرساخت‌های حمل‌ونقلی، استخراج مواد خام و معادن، تولید برق، در آفریقا سرمایه‌گذاری کرده است. در حوزه سرمایه‌گذاری، چین بزرگ‌ترین سرمایه‌گذار خارجی در آفریقا نیز محسوب می‌شود. از سال ۲۰۰۳ تاکنون، سرمایه‌گذاری چین در آفریقا پیوسته روبه‌افزایش بوده است. در حالی که حجم سرمایه‌گذاری مستقیم این کشور در آفریقا، در سال ۲۰۰۳ حدود ۷۵ میلیون دلار بود و در سال ۲۰۲۰ به ۴۳ میلیارد دلار رسید. در این روند پرشتاب، چین بدل به مهم‌ترین سرمایه‌گذار شد و رقبای کلیدی همچون ایالات متحده و کشورهای اروپایی را پشت سر گذاشت. البته اتحادیه اروپا با مجموع

1- <https://www.chathamhouse.org/2023/01/china-africa-relations>

2- <http://www.focac.org/zgqytzfbzg/202108/P020220914838137103976.pdf>

سرمایه‌گذاری ۲۵۰ میلیارد یورویی همچنان مهم‌ترین سرمایه‌گذار در آفریقا است.^۱

در مورد سرمایه‌گذاری چین در آفریقا، دیدگاه‌های مختلف بیان شده است. برخی معتقدند که سرمایه‌گذاری‌های چین موتور رشد و توسعه این منطقه است و زمینه را برای توسعه صنعتی تدریجی و گذار از فقر فراهم می‌کند. از طرف دیگر برخی استدلال می‌کنند که سرمایه‌گذاری‌های چین زمینه را برای وابستگی فزاینده این منطقه به اقتصاد چین فراهم می‌آورد و به نوعی تهدید محسوب می‌شود. در عین حال باید توجه کرد که اگر چه سرمایه‌گذاری چین در آفریقا، در قیاس با تولید ناخالص داخلی اغلب کشورهای این منطقه رقم بالایی محسوب می‌شود، اما تنها ۴ درصد از سرمایه‌گذاری‌های خارجی چین راهی آفریقا شده است. به عبارت دیگر آفریقا در قیاس با سایر مناطق هنوز منطقه مهمی برای سرمایه‌گذاران چینی محسوب نمی‌شود. همان گونه که اشاره شد سرمایه‌گذاران چینی در حوزه‌های وسیعی در آفریقا سرمایه‌گذاری کرده‌اند. بر مبنای آمارهای سال ۲۰۲۱ جمهوری دموکراتیک کنگو، آفریقای جنوبی، زامبیا و کنیا مهم‌ترین مقاصد سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی چین بودند. در این میان، جایگاه کنگو به عنوان یکی از پرریسک‌ترین کشورها برای سرمایه‌گذاری جالب توجه است، کشوری که دارای معادن بی‌شماری است و به ویژه در حوزه عناصر معدنی برای تولید باتری‌های خودروهای الکتریکی بسیار کلیدی محسوب می‌شود. از همین رو، این کشور توجه بیش از پیش شرکت‌های چینی را به خود جلب کرده است. از آنجایی که چین کلیت زنجیره ارزش خودروهای الکتریکی را کنترل می‌کند، در پهنه جهانی تلاش‌های بسیاری برای استخراج معادن کبالت و سایر عناصر کلیدی در تولید باتری‌های الکتریکی صورت می‌دهد. از این منظر ریسک‌پذیری شرکت‌های چینی برای حضور در کنگو و سرمایه‌گذاری در این کشور قابل تحلیل است.

جنبه دیگری از نفوذ فزاینده چین در آفریقا، به حوزه تأمین مالی برمی‌گردد. چین در سال‌های اخیر بدل به بزرگ‌ترین وام‌دهنده در جهان شده است، به گونه‌ای که میزان وام‌های ارائه شده توسط چین از وام‌های ارائه شده از سوی نهادهای بین‌المللی بیشتر است. در دو دهه اخیر، چین ۱۳۴۲۷ پروژه را در ۱۶۵ کشور به ارزش ۸۴۳ میلیارد دلار تأمین مالی کرده است. نکته مهم آنکه آفریقا سهم بالایی در مجموعه وام‌های ارائه شده از سوی شرکت‌ها و بانک‌های چینی دارد.^۲

در دو دهه اخیر، چین ۱۶۵ میلیارد دلار وام در اختیار کشورهای آفریقایی قرار داده است. این رقم برای کشورهای آفریقایی رقمی کلان محسوب می‌شود. همین امر باعث شده تا چین فراتر از نهادهایی مانند بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول و کشورهایمانند آمریکا در تأمین مالی این قاره مشارکت نماید.

در سال ۲۰۲۱، آنگولا بدهکارترین کشور به چین در بین کشورهای آفریقایی بود. در حالی که هم‌زمان، ۷۲ درصد از کل صادرات نفت آنگولا به مقصد چین بود. آنگولا پس از پایان جنگ داخلی ۳۰ ساله خود در

1-https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/global-gateway/eu-africa-global-gateway-investment-package_en

2-<https://www.aiddata.org/blog/aiddatas-new-dataset-of-13-427-chinese-development-projects-worth-843-billion-reveals-major-increase-in-hidden-debt-and-belt-and-road-initiative-implementation-problems>

سال ۲۰۰۲، سرمایه‌گذاری قابل توجهی از چین دریافت کرد. این جنگ زیرساخت‌های این کشور را ویران کرده بود و بیش از نیم‌میلیون نفر را کشته بود. در زمانی که آمریکا در افغانستان و خاورمیانه متمرکز بود، آنگولا برای دریافت کمک به چین مراجعه کرد. چین موافقت کرد که در ازای نفت، سرمایه‌گذاری زیرساختی را فراهم کند که باعث ایجاد دوره رونق برای سرمایه‌گذاری چینی و تأمین زیرساخت‌هایی برای آنگولا شد.

آنگولا به‌عنوان کشوری شناخته می‌شود که پیوندهای تاریخی با چین دارد. در دوره حکومت کمونیست‌ها، با این کشور روابط نزدیکی داشته و از طرف دیگر همواره در میان تأمین‌کنندگان مهم نفت چین محسوب می‌شود. این کشور طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۱ در مجموع ۶۰ میلیارد دلار وام از چین دریافت کرده است. اغلب این وام‌ها صرف توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقلی، صنعتی، استخراج معادن و توسعه زیرساخت‌های شهری در این کشور شده است. چین در مقابل، منابع نفتی آنگولا را در اختیار گرفته است و با توسعه استخراج نفت این کشور، به منبعی مهم در تأمین انرژی خود از آفریقا دست‌یافته است. میزان وام ارائه شده به آنگولا هنگامی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند که توجه داشته باشیم تا سال ۲۰۱۹، کشورهای بزرگ مانند مصر، در مجموع حدود ۳ میلیارد دلار وام از چین دریافت کرده‌اند.

تخمین زده می‌شود که بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۷، مصر حدود ۳,۴ میلیارد دلار از چین وام‌گرفته است. رابطه مصر با چین به دهه ۱۹۵۰ بازمی‌گردد. مصر اولین کشور عربی و آفریقایی بود که در سال ۱۹۵۶، روابط دیپلماتیک مستقیم با جمهوری خلق چین برقرار کرد. در جریان بحران سوئز در ۱۹۵۶، پکن کمک ۴,۵ میلیون دلاری به مصر ارائه کرد. در دوره اخیر، روابط چین و مصر عمیق‌تر شده است. سیسی در سال ۲۰۱۴ برای امضای قرارداد مشارکت استراتژیک جامع (CSP) به چین سفر کرد. از آن زمان تاکنون حداقل ۲۵ توافقنامه دوجانبه امضا شده است. چین همچنین اولین منبع واردات مصر است، درحالی‌که صادرات مصر به چین بین سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۸ بیش از دوبرابر شده است. مصر در شرایط فعلی مشغول مذاکره برای دریافت وام ۴ میلیارد دلاری جهت توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر است. باتوجه‌به آنکه چین بزرگ‌ترین سرمایه‌گذار در حوزه انرژی‌های تجدیدپذیر محسوب می‌شود و با ۵۴۶ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری در این حوزه، گوی سبقت را از سایرین ربوده است، تلاش دارد تا قابلیت‌های فناورانه شرکت‌های خود را در ترکیب با ارائه وام‌ها به کشورهای همچون مصر صادر نماید.

چین بزرگ‌ترین طلبکار از کنیا است. بخش اعظم بدهی کنیا به چین، مربوط به پروژه ۵,۳ میلیارد دلاری راه‌آهن شرق آفریقا است که نایروبی را به مومباسا متصل می‌کند. مشکلات کنیا در پرداخت بدهی‌های چینی خود، به این گمانه‌زنی منجر شده است که چین می‌تواند بندر مومباسا را در صورت عدم بازپرداخت بدهی کنیا، تصرف کند.^۱

نمونه دیگری از سرمایه‌گذاری‌های چین در آفریقا، در زامبیا صورت‌گرفته است. زامبیا از لحاظ معادن مس و نیز به‌عنوان کشوری برای کشت فراسرزیمینی در دو حوزه تأمین مواد خام و امنیت غذایی چینی‌ها

اهمیت دارد. از همین رو چین سرمایه‌گذاری‌های گسترده‌ای در این کشور برای تأمین امنیت غذایی و تأمین مس موردنیاز خود صورت داده است البته بخشی از وام‌های چین به کشورهای آفریقایی وام‌های بدون بهره بودند. میزان وام‌های بدون بهره چین به آفریقا حدود ۱۰ میلیارد دلار است. این کشور از ذخایر خود در صندوق بین‌المللی پول برای ارائه این وام‌ها به کشورهای آفریقایی استفاده کرده است. افزون بر این، میزان کمک‌های چین به آفریقا نیز در سال‌های اخیر افزایش یافته است. البته این کشور از سال ۱۹۵۶ همواره یکی از کشورهای کمک‌کننده به آفریقا بوده است. ۷۰ درصد از کمک‌های چین در آفریقا، در حوزه‌های توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل ارائه شده است. در دوره فراگیری ویروس کرونا، چین به مهم‌ترین کانون تأمین‌کننده واکسن آفریقا بدل شد و نقش مهمی در کاهش میزان شیوع کرونا در این قاره ایفا کرد.

آنچه در نظام وام‌دهی چین به آفریقا شایسته توجه است آنکه، چین یک نظام وام‌دهی خاص خود را ایجاد کرده است. به عبارت دیگر در وام‌دهی به آفریقا نه تنها هنجارهای باشگاه پاریس را پذیرفته است، بلکه تلاش کرده تا با ترکیب استانداردهای وام‌دهی در جهان، با قواعد خاص خود نوعی نظام وام‌دهی جدید را ایجاد نماید. در نظام وام‌دهی چین به کشورهای آفریقایی از آنجاکه این کشورها نظام قضایی استاندارد ندارند، حل و فصل اختلافات به دادگاه‌های چین محول شده است. مهم‌تر آنکه، چین شرایطی را در قراردادهای ایجاد کرده است که بازپرداخت فوری مطالبات را در شرایطی که وام‌ها نکول شوند، تضمین می‌کند. به عبارت دیگر چین علی‌رغم اینکه به کشورهای پریسک در آفریقا وام داده است؛ اما شرایط وام‌ها را به گونه‌ای تنظیم کرده است که بازپرداخت آنها تضمین شود. تمامی وام‌های چین در آفریقا از سوی دولت‌های آفریقایی تضمین شده‌اند.

۲-۲-۶- روابط اقتصادی اتحادیه اروپا و آفریقا

اتحادیه اروپا مهم‌ترین و بزرگ‌ترین بلوک تجاری جهان، مهم‌ترین همسایه تجاری آفریقا و منطقه‌ای که از دوره استعمار همواره روابط اقتصادی گسترده‌ای با آفریقا داشته است، یکی از مهم‌ترین بازیگران در ژئواکونومی آفریقا محسوب می‌شود. این اتحادیه همچنان مهم‌ترین شریک تجاری و سرمایه‌گذاری آفریقا است.

از همین رو سیاست تجاری اتحادیه اروپا در قبال آفریقا چندلایه پیچیده و واجد تأثیرات گسترده بر اقتصاد سیاسی این قاره است. به طور تاریخی در قالب سیاست تجاری اتحادیه اروپا در آفریقا، این قاره به دو منطقه تقسیم شده است: کشورهای شمال آفریقا و زیر صحرای آفریقا.

یکی از نکات قابل تأمل در رویکرد تجاری اتحادیه اروپا و آفریقا تأکید این اتحادیه بر شکل‌دهی به موافقت‌نامه‌های تجارت دوجانبه با کشورهای آفریقایی است، به گونه‌ای که همواره به عنوان یک بلوک تجاری دست برتر را در هر گونه توافق تجاری داشته باشد و کمترین امتیازات را به طرف‌های آفریقایی ارائه نماید. در چنین شرایطی شکل‌گیری منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا به عنوان یکی از بزرگ‌ترین مناطق

تجارت آزاد در جهان از سوی اتحادیه اروپا چندان مورد استقبال واقع نشده است. این موضع قدری به بی‌اعتمادی تاریخی میان این اتحادیه و کشورهای آفریقایی دامن زده است.

موافقت‌نامه‌های اروپایی - آفریقایی

در تجارت اتحادیه اروپا با شمال آفریقا (شامل کشورهای الجزایر، مصر، مراکش و تونس) یک موافقت‌نامه تجارت آزاد حاکم است که این موافقت‌نامه دوجانبه از دهه نود با این کشورها امضا شده است. در قالب این موافقت‌نامه، دسترسی آفریقایی‌های عضو به بازار اتحادیه اروپا، بدون پرداخت عوارض گمرکی، تعرفه و بدون محدودیت‌های سهمیه‌ای در اغلب کالاها البته به جز کالاهای کشاورزی، ممکن شده است. تحولات رابطه تجاری اتحادیه اروپا و کشورهای شمال آفریقا نشان می‌دهد که در دوره پس از انعقاد این موافقت‌نامه و اجرایی شدن آن، سرعت صادرات اتحادیه اروپا به این کشورها افزایش داشته است. برعکس روند رشد صادرات این کشورها به اتحادیه اروپا چندان پرشتاب نبوده است. اتحادیه اروپا همچنین تلاش کرد با لیبی نیز موافقت‌نامه تجارت آزادی منعقد نماید؛ اما اختلافات سیاسی میان دو طرف در دوره قذافی و پیامدهای پس از فروپاشی سیاسی این کشور، مانع انعقاد این موافقت‌نامه شد.

علاوه بر موافقت‌نامه‌های تجارت آزاد دوجانبه‌ای که اتحادیه اروپا با طیفی از کشورهای شمال آفریقا منعقد کرده است، دو مکانیزم کلیدی دیگر نیز در شکل‌دهی به روابط و سیاست تجاری اتحادیه اروپا با آفریقا ایفای نقش می‌کنند. یکی موافقت‌نامه موسوم به کوتونو^۱ است که در سال ۲۰۰۹ بین اتحادیه اروپا و کشورهای آفریقایی دریای کارائیب و بخشی از کشورهای پاسفیک منعقد شد. موافقت‌نامه کوتونو از این رو به این نام خوانده می‌شود که در سال ۲۰۱۰ در پایتخت بنین با شرکت ۷۸ کشور به امضا رسید. هدف کلان این موافقت‌نامه افزایش ظرفیت اتحادیه اروپا و سایر اعضای این موافقت‌نامه برای مقابله با چالش‌های جهانی به صورت مشترک است. این موافقت‌نامه بر اساس اصولی همچون برابری شرکا، مشارکت جهانی و گفتگو بنا نهاده شده است. در سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۵ این موافقت‌نامه باهدف غلبه بر چالش‌های جدید و همگرایی منطقه‌ای، امنیت و ثبات سیاسی بر تغییرات آب‌وهوایی، رشد اقتصادی فراگیر و توسعه پایدار متمرکز و در این چارچوب مکانیسم‌های سیاسی و اقتصادی برای توسعه مشارکت میان اتحادیه اروپا و آفریقا ایجاد شد.

استراتژی مشترک اتحادیه اروپا و آفریقا

مکانیسم دیگری که اتحادیه اروپا برای مدیریت روابط خود با آفریقا از جمله روابط تجاری شکل داده، استراتژی مشترک اتحادیه اروپا و آفریقا است که در سال ۲۰۰۷ به‌عنوان یک کانال رسمی برای توسعه روابط اتحادیه اروپا و آفریقا شکل گرفت. این استراتژی توسط اتحادیه اروپا و اتحادیه آفریقا تأیید شد. مهم‌ترین هدف از استراتژی مشترک پیشبرد نوعی مشارکت بین اتحادیه اروپا و اتحادیه آفریقا و ارتقا آن به سطوح استراتژیک جدید است. برای تحقق این هدف تقویت گفتگوی سیاسی و توسعه همکاری‌ها در

تمام سطوح دنبال می‌شود.

اتحادیه اروپا معتقد است که این مکانیسم نشان‌دهنده اجماع دو طرف بر سر ارزش‌ها، منافع مشترک و اهداف استراتژیک مشترک است. در این قالب، طرفین سال‌ها نقشه‌های راه مشترکی برای توسعه روابط طراحی کردند. از جمله طی سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۷ نقشه راه مشترکی برای توسعه روابط تدوین شد. این نقشه راه به تدریج به شکل‌گیری یک گروه اندیشه‌ورز برای پیشبرد روابط اتحادیه اروپا و آفریقا در حوزه‌های بهداشت، اقتصاد دیجیتال، کشاورزی، سیستم‌های امنیت غذایی پایدار، سیستم‌های انرژی پایدار و توسعه حمل‌ونقل و اتصالات زیر ساختی منجر شد این گروه به صورت منظم به دولت‌های اروپایی و آفریقا برای بهبود روابط و توسعه آن مشاوره می‌دهد.

مکانیسم موسوم به استراتژی مشترک اتحادیه اروپا و آفریقا، در واقع برای شکل‌دهی به چارچوبی درازمدت در روابط آفریقا با اتحادیه اروپا شکل گرفته است. مکانیسم به صورت اجماعی و از طریق تعریف اولویت‌های مشترک که دربرگیرنده منافع مادی اروپا و آفریقا باشد، تعریف می‌شوند. اتحادیه اروپا می‌کوشد از طریق این مکانیسم درک مشترکی نسبت به دموکراسی، صلح و امنیت منطقه‌ای، احیای چندجانبه‌گرایی و تقویت نظم بین‌المللی قاعده محور، تقویت تعهد به توسعه اجتماعی، رعایت حقوق بشر و پیشبرد تجارت و همگرایی منطقه ایجاد نماید. البته در سال‌های اخیر به دلیل ضعف دموکراسی در قاره آفریقا، اتحادیه اروپا برای پیشبرد این مکانیسم با چالش‌های جدیدی مواجه شده است. اما این مکانیسم مشترک برای پیشبرد توسعه انسانی که یکی از حوزه‌های مورد تأکید آن است، در قالب‌هایی همچون بهبود آموزش، مهارت‌افزایی معلمان و بازگرداندن کودکانی که ترک تحصیل کرده‌اند، موفقیت‌های به دست آورده است.

حجم روابط تجاری اروپا - آفریقا

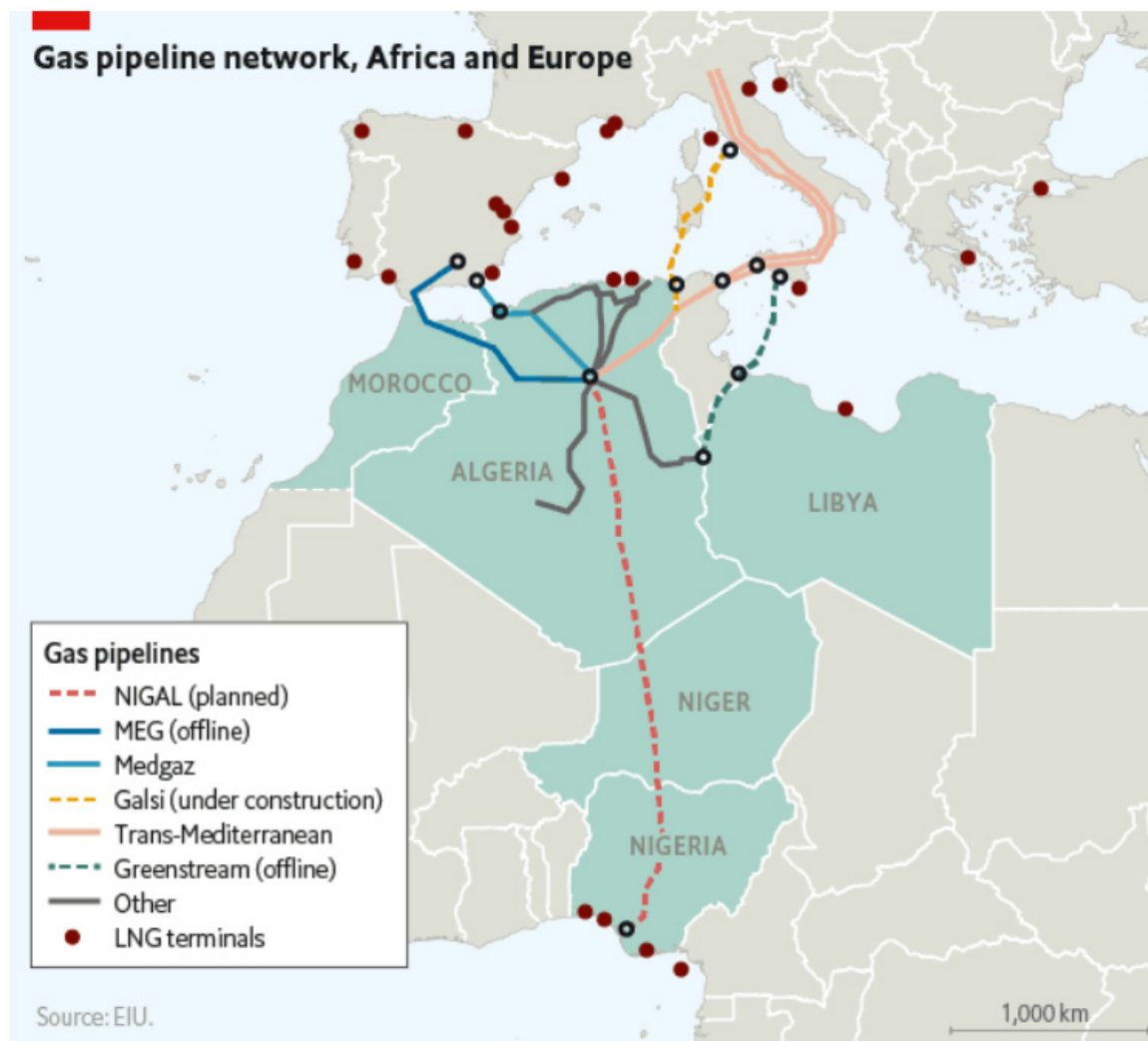
از لحاظ روابط تجاری اتحادیه اروپا همچنان مهم‌ترین شریک تجاری آفریقا محسوب می‌شود. بر مبنای آمارهای سال ۲۰۲۱ موازنه تجاری در روابط اتحادیه اروپا و آفریقا، با چهار میلیارد دلار مازاد تجاری همچنان به سود اتحادیه اروپا جریان دارد. در سال ۲۰۱۸ مجموع تجارت کالایی میان ۲۷ کشور اتحادیه اروپا و آفریقا ۲۳۵ میلیارد یورو بود که بیش از ۳۰ درصد از کل تجارت آفریقا را تشکیل می‌داد. در همین سال میزان تجارت چین با آفریقا ۱۲۵ میلیارد دلار بود و میزان تجارت آمریکا با آفریقا ۴۶ میلیارد دلار بود.

چهار اقتصاد بزرگ اروپا یعنی فرانسه، آلمان، ایتالیا و اسپانیا در میان اتحادیه اروپا بزرگ‌ترین صادرکنندگان و واردکنندگان از این قاره محسوب می‌شوند. اغلب کشورهای اروپایی نسبت به آفریقا مازاد تجاری دارند. تنها کشورهای سوئد، اسلوانی ایتالیا و اسپانیا در روابط تجاری با آفریقا کسری تجاری دارند. با وجود آن که در سال‌های اخیر میزان مازاد تجاری اتحادیه اروپا در رابطه با آفریقا رو به کاهش بوده؛ اما در سال ۲۰۲۰ تراز تجاری اتحادیه اروپا در روابط با آفریقا به ۲۴ میلیارد یورو رسید که نسبت به سال‌های قبل وضعیتی بهتر برای اروپا را نشان می‌داد.

الجزایر، بزرگ‌ترین صادرکننده گاز طبیعی آفریقا، با صادرات حدود ۲۵۰ تا ۵۰۰ میلیون مترمکعب در سال

- گاز طبیعی خود را از طریق خط لوله گاز مغرب - اروپا (MEG) از طریق مراکش به اسپانیا و پرتغال صادر می‌کند. علاوه بر این، پیش‌بینی می‌شود مصر می‌تواند به برنامه‌های توسعه بلندمدت بخش انرژی شامل گاز طبیعی از طریق خط لوله و همچنین به شکل LNG برای تأمین بازارهای اروپا کمک کند.

شکل ۱۰: شبکه خط لوله گاز آفریقا و اروپا

با وجود افزایش اهمیت خدمات، اتحادیه اروپا و آفریقا نتوانسته اند خدمات را در هیچ یک از روابط تجاری دوجانبه خود ادغام کنند. به طور مشابه، طرح کمک برای تجارت - یک طرح سازمان تجارت جهانی که از طریق آن اتحادیه اروپا و برخی دیگر از کشورها کمک‌های فنی مرتبط با تجارت و ظرفیت‌سازی را به کشورهای در حال توسعه هدایت می‌کنند - عمدتاً بر تجارت کالا تمرکز دارند. هر چند در سطح جهانی، از هر ده موافقت‌نامه تجاری دوجانبه یا منطقه‌ای که از سال ۲۰۰۰ امضا شده است، ۹ مورد به آزادسازی خدمات و مقررات داخلی می‌پردازد. تشدید رقابت ژئوپلیتیکی با چین نیز تمایل اتحادیه اروپا به دور شدن از شرکای سنتی خود در آسیا را افزایش داده است. بازارهای خدمات باز در آفریقا به این هدف اروپا کمک

می‌کند. باتوجه به نزدیکی جغرافیایی و هزینه‌های تولید پایین در آفریقا، شرکت‌های اروپایی از مکان‌یابی زنجیره‌های ارزش در کشورهای آفریقایی نیز سود برند.^۱

حوزه و حجم سرمایه‌گذاری اروپا در آفریقا

در حوزه سرمایه‌گذاری، اتحادیه اروپا با وجود رقابت فزاینده از ناحیه چین، همچنان موقعیت خود را به‌عنوان بزرگ‌ترین سرمایه‌گذار در آفریقا حفظ کرده است. این اتحادیه در سال ۲۰۲۲، بسته ۱۵۰ میلیارد یورویی موسوم به سرمایه‌گذاری در آفریقا را تصویب کرد. بر اساس اهداف اعلامی این بسته، اتحادیه اروپا به دنبال مدل جدیدی برای ارتقای مشارکت بخش خصوصی تا سال ۲۰۳۰ و رسیدن به اهداف توسعه پایدار جهانی است. بنا بر برنامه بسته، سرمایه‌گذاری‌ها باید در راستای اهداف بلندپروازانه ۲۰۳۰ این اتحادیه و نیز دستور کار ۲۰۶۳ اتحادیه آفریقا هدایت شوند. در قالب این بسته، سرمایه‌گذاری اتحادیه اروپا به آفریقا در ایجاد اقتصادهایی با درجه تنوع بالا، دارای رشد فراگیر و توسعه پایدار کمک خواهد کرد. این بسته، سرمایه‌گذاری بخشی از برنامه کلان موسوم به دروازه جهانی است که اتحادیه اروپا در رقابت با ابتکار کمربند و راه چین تصویب کرده و به‌تدریج در حال اجرای آن است. بخش مهمی از این بسته، سرمایه‌گذاری در قالب کمک‌های دوجانبه، کمک مالی و وام به کشورهای آفریقایی ارائه می‌شود. در قالب ابتکار موسوم به دروازه جهانی، اتحادیه اروپا در مجموع ۳۰۰ میلیارد دلار در کشورهای در حال توسعه سرمایه‌گذاری خواهد کرد که از این میان ۱۵۰ میلیارد در آفریقا سرمایه‌گذاری خواهد شد. این امر نشان‌دهنده اهمیت ویژه آفریقا برای اتحادیه اروپا در حوزه سرمایه‌گذاری است.^۲

افزون بر این، اتحادیه اروپا می‌کوشد در قالب این بسته سرمایه‌گذاری، سرمایه بخش خصوصی اروپایی و آفریقایی را برای توسعه این قاره جذب نماید به لحاظ تاریخی بانک سرمایه‌گذاری اروپا از سال ۱۹۶۵ در حوزه سرمایه‌گذاری در آفریقا فعال بوده است و در مجموع ۵۹ میلیارد یورو در ۵۲ کشور آفریقایی سرمایه‌گذاری کرده است. این اتحادیه وام‌های خود را در قالب بسته‌هایی برای توسعه خدمات بهداشتی، آموزشی و افزایش ثبات در آفریقا ارائه می‌دهد.

به عنوان مثال بانک سرمایه‌گذاری اروپا در سال ۲۰۲۲ اعلام کرد ۵۰۰ میلیون یورو در قالب وام‌های ارزان برای کشورهای آفریقایی در جهت تقویت نظام‌های بهداشتی ارائه خواهد کرد. برنامه توسعه آفریقا نیز به‌عنوان ابتکار مشترک بین بانک توسعه آفریقا و بانک سرمایه‌گذاری اروپا باهدف جلب حمایت مالی کمیسیون اروپا، سازمان کشورهای کارائیب و پاسفیک برای توسعه آفریقا طراحی شده است. هدف از این ابتکار، توسعه رشد بخش خصوصی و حمایت از شرکت‌ها و ابتکارات در سراسر این قاره است. البته اتحادیه اروپا این حمایت‌ها را منوط و مشروط به انجام اصلاحات در این کشورها کرده است. حمایت از بودجه عمومی کشورها یکی دیگر از اقدامات اتحادیه اروپا محسوب می‌شود. اتحادیه اروپا مستقیماً به بودجه کشورها کمک می‌کند و در عوض کشورها باید اصلاحات مدنظر اتحادیه اروپا را انجام دهند.

1- <https://ecfr.eu/publication/tricks-of-the-trade-strengthening-eu-african-cooperation-on-trade-in-services/>

2- <https://african.business/2022/06/trade-investment/eu-pushes-new-for-trade-deal-with-africa>

در حوزه کمک‌های توسعه‌ای به‌عنوان یکی دیگر از بخش‌های دیپلماسی اقتصادی، اتحادیه اروپا بزرگ‌ترین ارائه‌دهنده کمک‌های انسان‌دوستانه به آفریقا محسوب می‌شود. این اتحادیه سالانه حدود ۲۰ میلیارد یورو کمک‌های توسعه‌ای در اختیار آفریقا قرار می‌دهد.

در همین حال، گفته می‌شود بخشی از این سرمایه‌گذاری در جهت هدایت آفریقا به اقتصاد سبز است. آفریقا دارای بالاترین و بزرگ‌ترین پتانسیل‌ها برای انرژی‌های تجدیدپذیر است؛ اما در عین حال کمترین دسترسی را به این انرژی دارد؛ بنابراین در آفریقا فرصت‌هایی برای پر کردن شکاف‌ها و مشارکت معنادار در توسعه پایدار و تغییرات اقلیمی وجود دارد.^۱

۳-۲-۶- ایالات متحده

آفریقا از قرن بیستم می‌توانست یکی از مناطق مورد توجه آمریکا باشد. منابع طبیعی و بازار بزرگ قاره از عوامل جلب توجه آمریکا است؛ اما تا قرن ۲۱ ایالات متحده به آفریقا بیشتر به‌عنوان پایگاهی نظامی می‌نگریست. با این حال روند روبه‌رشد اقتصادی کشورهای آفریقایی و افزایش توجه سایر قدرت‌ها به این قاره، سبب اتخاذ رهیافت جدیدی از سوی واشنگتن نسبت به آفریقا شد.

استراتژی آمریکا در آفریقا

اگوست ۲۰۲۲، ایالات متحده، استراتژی جدید خود برای آفریقا را معرفی کرد. این استراتژی با تأکید دوباره بر اولویت‌های سنتی، چشم‌انداز مشارکت آمریکا و آفریقا در قرن بیست و یکم را با انگیزه تغییرات جدید جهانی ترسیم می‌کند. درک اهمیت آفریقا برای اولویت‌های جهانی ایالات متحده، مستلزم توجه به عواملی مانند رشد سریع جمعیت این قاره، پتانسیل بالقوه این قاره برای تبدیل شدن به یکی از بزرگ‌ترین بلوک‌های تجاری جهان، منابع طبیعی بسیار و نقش آفرینی قابل توجه آفریقایی‌ها در سازمان ملل است. عامل دیگر انگیزه‌های بین‌المللی ایالات متحده در رقابت با چین و روسیه و نفوذ در آفریقا است. بخش‌های اقتصادی استراتژی جدید آمریکا مربوط به همکاری با آفریقا در زمینه‌های تطبیق با تغییرات اقلیمی، افزایش سرمایه‌گذاری آمریکا در رابطه با آفریقا و بهبود شرایط اقتصادی قاره است. نکته حائز توجه این است که در استراتژی جدید نیز کما فی سابق، آمریکا قاره آفریقا را به دو بخش شمال آفریقا و زیر صحرای آفریقا تقسیم می‌کند.

استراتژی پیشین آمریکا در سال ۲۰۱۸ و در دوره ریاست‌جمهوری دونالد ترامپ اعلام شده بود که عنوان آن رونق آفریقا^۲ بود. هدف از آن، کمک به شرکت‌های آمریکایی بود که به دنبال تجارت در آفریقا بودند. در استراتژی ترامپ مطابق رویکرد نفع‌گرایانه وی، بر تقویت ارتباطات دوجانبه با کشورهای آفریقایی در مقابله با مکانیسم چندجانبه‌گرایی تأکید شده بود. در عین حال، به‌رغم تأکید بر رقابت با سایر قدرت‌های جهانی در آفریقا، اما برای کمک‌های ایالات متحده به آفریقا شرایط سخت‌تری تعیین شده بود.^۳

1- <https://parsi.euronews.com/next/2017/06/13/job-creation-the-eu-africa-business-forum>

2- Prosper Africa

3- <https://economic.mfa.ir/portal/newsview/602817>

کارشناسان آمریکایی به واشنگتن توصیه می‌کنند دیپلماسی تجاری را از طریق یک استراتژی اقتصادی که فراتر از دیدگاه سنتی تجارت و سرمایه‌گذاری است، ارتقا دهد. براین اساس انتفاع شرکت‌های آمریکایی نباید محدود به شرکت‌های بزرگ شود و باید شامل شرکت‌های متوسط و کوچک نیز شود. ضمن اینکه ایالات متحده باید با اتخاذ دیپلماسی تجاری مهاجران آمریکایی در آفریقا (دیاسپورا)، از این ظرفیت نیز برای تقویت تجارت و سرمایه‌گذاری بین ایالات متحده و آفریقا استفاده کند.^۱

نهادهای موافقت‌نامه‌های موجود

بازار کشورهای آفریقایی به‌عنوان بازاری نوظهور فرصت‌های بسیاری را برای مشاغل ایالات متحده برای صادرات ایجاد کرده است. آمریکا به دنبال گسترش بازارهای کالا و خدمات آمریکایی در آفریقا، تسهیل و تقویت توسعه اقتصاد آفریقا از طریق افزایش تجارت جهانی، منطقه‌ای و دوجانبه است. سنگ بنای روابط اقتصادی ایالات متحده با کشورهای جنوب صحرای آفریقا از سال ۲۰۰۰ با قانون رشد و فرصت آفریقا^۲ گذاشته شد. این برنامه با حذف تعرفه‌های واردات، دسترسی ترجیحی به بازارهای ایالات متحده را فراهم می‌کند. این اقدام یک‌جانبه است، به این معنی که کشورهای آفریقایی را ملزم نمی‌کند که موانع خود را برای کالاهای آمریکایی کاهش دهند، اگرچه آنها را به انجام این کار تشویق می‌کند. ۳۸ کشور از زیر صحرای آفریقا واجد شرایط فعلی استفاده از امتیازات این قانون هستند.^۳

علاوه بر این قانون، توافقنامه‌های متعدد دیگر بین آمریکا و مناطق مختلف آفریقا وجود دارد. چارچوب تجارت و سرمایه‌گذاری ایالات متحده و جامعه اقتصادی کشورهای آفریقایی غربی^۴ از جمله توافقنامه‌هایی است که توسعه اقتصادی و گسترش تجارت و سرمایه‌گذاری بین ایالات متحده و ۱۵ کشور عضو اکوواس را ارتقا داده است. در سال ۲۰۱۷، ایالات متحده ۱۴٫۱ میلیارد دلار کالا با شرکای اکوواس مبادله کرد که شامل ۹٫۳ میلیارد دلار واردات بود. توافقنامه دیگر چارچوب تجارت و سرمایه‌گذاری ایالات متحده و - بازار مشترک آفریقایی شرقی و جنوبی^۵ است.^۶

حجم روابط تجاری آمریکا با آفریقا

در سال ۲۰۱۷، حجم روابط آمریکا و زیر صحرای آفریقا معادل ۳۹ میلیارد دلار بود. نکته مهم این بود که تراز تجاری به نفع آفریقا بود. صادرات آمریکا به آفریقا معادل ۱۴ میلیارد و ۱۰۰ میلیون دلار و واردات آمریکا از این کشورها معادل ۲۴ میلیارد و ۹۰۰ میلیون دلار بود.^۷

داده‌های مربوط به حجم تجارت ایالات متحده نشان می‌دهد واردات ایالات متحده از کشورهای واجد شرایط قانون رشد و فرصت آفریقا در سال ۲۰۱۹ به ۸٫۴ میلیارد دلار رسید که نسبت به سال ۲۰۰۱، یعنی

1- <https://www.brookings.edu/testimonies/us-trade-and-investment-in-africa/>

2- the African Growth and Opportunity Act

3- <https://www.cfr.org/backgrounder/agoa-us-africa-trade-program>

4- the U.S.-Economic Community of West African States (ECOWAS) Trade and Investment Framework Agreement (TIFA)

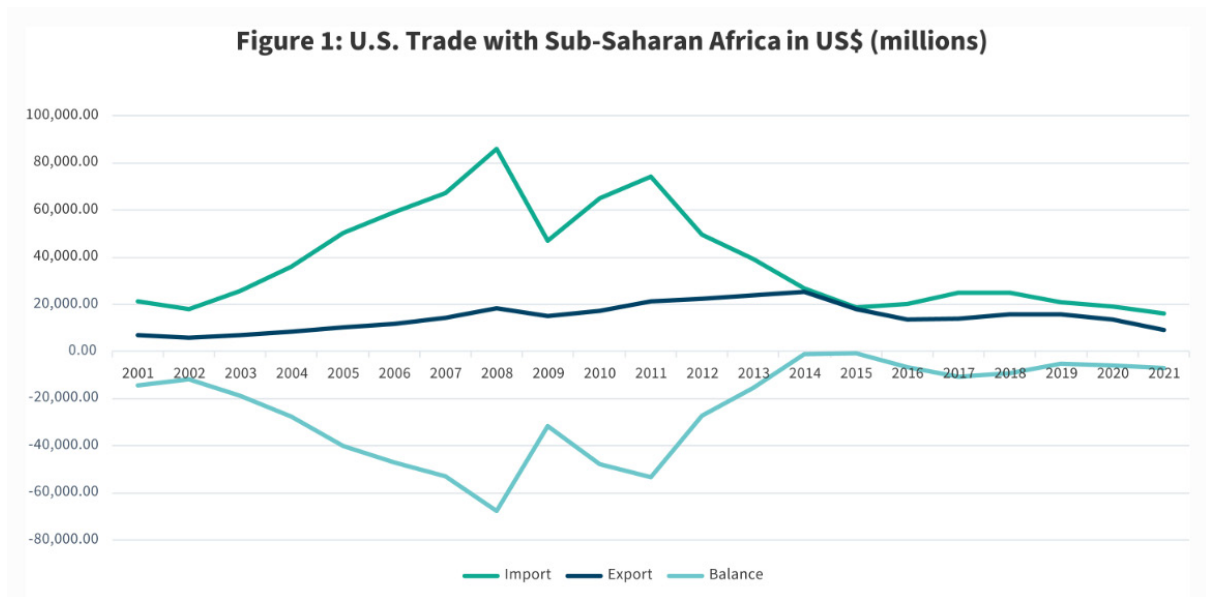
5- the U.S.-Common Market for Eastern and Southern Africa (COMESA) TIFA

6- <https://www.csis.org/analysis/beyond-2025-future-african-growth-and-opportunity-act>

7- <https://economic.mfa.ir/portal/newsview/539930>

اولین سال تقویمی این قانون، ۲,۴ درصد افزایش داشت. ۴,۶ میلیارد دلار (بیش از نیمی) از این واردات، فرآورده‌های نفتی است. در همین حال ۳۷ درصد واردات غیرنفتی، شامل منسوجات و پوشاک می‌شود و پس از آن واردات محصولات کشاورزی (۱۷ درصد واردات غیرنفتی) و مواد معدنی و فلزات (حدود ۱۳ درصد) قرار دارند. در مجموع بر اساس اجرای این قانون، واردات غیرنفتی ایالات متحده از آفریقا در سال ۲۰۱۹ به ۳,۸ میلیارد دلار رسید که دوبرابر میزان واردات در سال ۲۰۰۱ بود.^۱

نمودار ۷: حجم روابط تجاری آمریکا با زیر صحرای آفریقا

منبع: CSIS

این نمودار که بر اساس داده‌های دفتر نماینده تجاری ایالات متحده تهیه شده، نشان می‌دهد که حجم تجارت بین ایالات متحده و کشورهای زیر صحرای آفریقا از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۹ حدود ۲۵ درصد رشد داشته است. روابط تجاری دو طرف در سال ۲۰۰۸ به اوج خود رسید، زمانی که ارزش کل کالاهای مبادله شده به ۱۰۴,۷ میلیارد دلار رسیده و در واقع افزایش ۲۵۰ درصدی نسبت به ۲۹,۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۰ داشت.^۲

1- <https://www.csis.org/analysis/beyond-2025-future-african-growth-and-opportunity-act>

2- <https://www.csis.org/analysis/beyond-2025-future-african-growth-and-opportunity-act>

نمودار ۸: حجم صادرات زیر صحرا آفریقا به آمریکا

Figure 2: Sub-Saharan Africa Exports to the United States in US\$ (millions)

منبع: CSIS

حوزه و حجم سرمایه‌گذاری آمریکا در آفریقا

یکی از راهبردهای کلیدی که ایالات متحده در آفریقا دنبال نموده، ایجاد مراکز تجاری و سرمایه‌گذاری منطقه‌ای در زیر صحرای آفریقا است. این مراکز که توسط آژانس توسعه بین‌المللی ایالات متحده^۱ پشتیبانی می‌شوند، شامل مرکز تجارت و سرمایه‌گذاری آفریقای شرقی^۲، مرکز تجارت و سرمایه‌گذاری آفریقای جنوبی^۳ و مرکز تجارت و سرمایه‌گذاری آفریقای غربی^۴ می‌شوند. اهداف کلان هر سه مرکز تجاری و سرمایه‌گذاری که در سال‌های مختلف و تحت مدیریت‌های متعدد تأسیس شده‌اند، حول محورهای زیر است:^۵

۱- تقویت رشد اقتصادی فراگیر و پایدار که باعث ایجاد شغل در بخش خصوصی می‌شود، ۲- افزایش سرمایه‌گذاری در بخش‌های کلیدی اقتصادی با پتانسیل بالا برای رشد و ۳- ادغام بهتر اقتصادها در زیر صحرا آفریقا برای بهبود صادرات منطقه‌ای و جهانی

آژانس توسعه بین‌المللی ایالات متحده تحت ابتکار رونق آفریقا در دوره ترامپ ایجاد شد. این ابتکار از بیش از ۵۰۰ معامله حمایت کرد که ۴۷ میلیارد دلار صادرات و سرمایه‌گذاری جدید را تسریع می‌کرد.^۶ این آژانس یک سازمان مدرن و یکپارچه است که بهره‌گیری از قابلیت‌های شرکت سرمایه‌گذاری خصوصی در خارج از آمریکا و آژانس توسعه بین‌المللی آمریکا را در کارنامه خود دارد و هم‌زمان بر ایجاد فرصت‌ها برای تجمیع

1- the U.S. Agency for International Development (USAID)

2- the East Africa Trade and Investment Hub (EATIH)

3- the Southern Africa Trade and Investment Hub (SATIH)

4- the West Africa Trade and Investment Hub (WATIH)

5- <https://www.csis.org/analysis/beyond-2025-future-african-growth-and-opportunity-act>

6- https://www.usgic.org/blog/on-africa-day-celebrating-u-s-africa-partnership-and-cooperation/?gclid=EAIaIQobChMIspVh1dW1_gIVRAWLCh1hMQNvEAAYAiAAEgJ12fD_BwE

سرمایه‌های خصوصی در کشورهای در حال توسعه تمرکز می‌نماید. با این ادغام، آمریکا انعطاف‌پذیری بیشتری برای حمایت از سرمایه‌گذاری خود در کشورهای در حال توسعه در آفریقا خواهد داشت.^۱

در سال ۲۰۱۸، شرکت‌های آمریکایی تعداد پروژه‌های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در آفریقا را ۴۳ درصد افزایش دادند. ایالات متحده به‌عنوان یکی از سرمایه‌گذاران بزرگ در آفریقا، بیش از سه‌چهارم سرمایه‌گذاری خود را صرف توسعه از طریق توسعه زیرساخت‌های می‌نماید. ایالات متحده با ۵ کشور عضو «اتحادیه گمرکی جنوب آفریقا» شامل بوتسوانا، لسوتو، نامیبیا، آفریقای جنوبی و سوازیلند توافق‌نامه همکاری، تجارت، سرمایه‌گذاری و توسعه امضا کرده است. از طرفی، همکاری تجاری و سرمایه‌گذاری با جوامع شرق آفریقا نیز داشته است و قرارداد توسعه دوجانبه با شش کشور زیر صحرای آفریقایی را هم کارنامه خود دارد.^۲

۴-۲-۶- ژاپن

برخلاف چین، ژاپن حضور گسترده‌ای در آفریقا ندارد و این منطقه از اهمیت زیادی برای دولت ژاپن و سیاست تجاری این کشور برخوردار نیست. آفریقا در کلیت تجارت خارجی ژاپن، به‌عنوان سومین اقتصاد بزرگ جهان نقش چندان قابل توجهی ندارد. عمده تجارت ژاپن با آفریقا به روابط تجاری این کشور با آفریقای جنوبی محدود می‌شود. ژاپن چهارمین بازار بزرگ صادراتی آفریقای جنوبی پس از چین، آمریکا و اروپا محسوب می‌شود. حجم سرمایه‌گذاری شرکت‌های ژاپنی در آفریقا نیز اندک است. سرمایه‌گذاری این شرکت‌ها از ۵۹۰ میلیون دلار در سال ۲۰۱۹، به ۳۱۰ میلیون دلار در ۲۰۲۱ کاهش یافته است. شرکت‌های ژاپنی، آفریقا را منطقه‌ای ناامن و پرریسک برای سرمایه‌گذاری می‌دانند. در حوزه تأمین مالی نیز، ژاپن نقش حاشیه‌ای در تأمین مالی و کمک به کشورهای آفریقایی ایفا می‌کند. در دوره پس از کرونا، ژاپن وامی ۶۶۸ میلیون دلاری برای کمک به کشورهای کم‌درآمد آفریقایی در مبارزه با پیامدهای کرونا ارائه کرد. میزان وام‌دهی ژاپن در قیاس با چین که به تنهایی ۶۰ میلیارد دلار به آنگولا وام داده است، ناچیز به نظر می‌رسد.

۵-۲-۶- هند

هند یکی دیگر از قدرت‌های نوظهور اقتصادی است که در سال‌های اخیر توجه فزاینده‌ای به آفریقا نشان داده است.

استراتژی هند در آفریقا

روابط هند و کشورهای مختلف آفریقایی در دوره نخست‌وزیری نارندرا مودی تقویت شده است. بر اساس سیاست مودی، تعامل هند با آفریقا بر توسعه همکاری‌ها در حوزه‌های صنعت، فناوری اطلاعات، آموزش، بهداشت، کشاورزی، همکاری امنیتی - اطلاعاتی و حوزه مالی متمرکز شده است. طبق این سیاست،

1- <https://economic.mfa.ir/portal/newsview/602817>

2- <https://economic.mfa.ir/portal/newsview/539930>

مجموعه متنوعی از بازیگران هندی علاوه بر دولت، به توسعه همکاری با آفریقا تشویق می‌شوند. این بازیگران شامل شرکت‌های خصوصی، سازمان‌های غیردولتی و مهاجران هندی در آفریقا یا نقاط دگر جهان (دیاسپورای هند) می‌شود. هند نیز از ابتکارهای مختلف برای تعمیق روابط با قاره آفریقا استفاده می‌کند. در سپتامبر ۲۰۲۲، در نشست دوروزه سرمایه‌گذاری که در دهلی‌نو برگزار شد، بیش از ۴۰ مقام آفریقایی از ۱۷ کشور حضور داشتند تا در مورد چگونگی تسهیل تجارت و سرمایه‌گذاری بیشتر هند و کشورهای آفریقایی بحث کنند.^۲

هند همانند چین از شکل‌گیری منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا که بزرگ‌ترین تجارت آزاد از دهه ۱۹۹۰ محسوب می‌شود، حمایت می‌کند. همان‌گونه که اشاره شد انتظار می‌رود این توافقنامه، تجارت درون منطقه‌ای در آفریقا را بیش از ۵۰ درصد رشد دهد. این منطقه تجارت آزاد می‌تواند فرصت‌های جدیدی برای شرکت‌های هندی ایجاد نماید. در حال حاضر شرکت‌های هندی برای حضور و نفوذ در بازار آفریقا و به‌ویژه گسترش حوزه فعالیت خود در این منطقه با چالش‌های مهمی نیز مواجه‌اند. کلیدی‌ترین چالش‌های پیشروی شرکت‌های هندی شامل ضعف در زیرساخت حمل‌ونقل و لجستیک، هزینه‌های بالای حمل‌ونقل کالا در آفریقا، محیط کسب‌وکار نامساعد، فساد در طیفی از کشورهای آفریقایی و مشکلات جدی در دسترسی به تأمین مالی تجارت است.

نهادها و موافقت‌نامه‌های موجود

در سال ۲۰۰۸ موافقت‌نامه تجاری هند - آفریقا باهدف افزایش تجارت و تسهیل آن میان این قدرت نوظهور و کشورهای آفریقایی به امضا رسید. علاوه بر موافقت‌نامه تجارت آزاد که هند با تمامی کشورهای آفریقا منعقد کرده است به‌صورت جداگانه با موریس نیز یک موافقت‌نامه تجارت آزاد منعقد کرده است.

حجم روابط تجاری هند با آفریقا

در سال ۲۰۱۸، هند بدل به سومین شریک تجاری آفریقا شد. به‌گونه‌ای که این کشور حدود ۶.۴ درصد از کل تجارت آفریقا را به خود اختصاص داد. تجارت هند و آفریقا در سال مالی منتهی به ۳۱ مارس ۲۰۲۱، به ۸۹.۵ میلیارد دلار رسید. این رقم نسبت به سال ۲۰۲۰ تقریباً ۶۰ درصد افزایش نشان می‌داد. با این حال، داده‌های وزارت بازرگانی و صنعت هند نشان می‌دهد که تجارت دوجانبه بین هند و زیر صحرای آفریقا در سال ۲۰۲۱ نسبت به سال قبل کاهش داشت.^۳

عمده صادرات هند به آفریقا را مشتقات نفتی و تولیدات دارویی تشکیل می‌دهند. از سوی دیگر، مهم‌ترین صادرات آفریقا به هند را نفت خام، طلا، زغال‌سنگ و سایر مواد معدنی تشکیل می‌دهند.

1- <https://theconversation.com/a-look-at-how-indias-africa-strategy-is-working-113658>

2- <https://www.iisd.org/articles/news/india-strengthen-ties-africa>

3- <https://www.iisd.org/articles/news/india-strengthen-ties-africa>

حوزه و حجم سرمایه‌گذاری هند در آفریقا

هند یکی از سرمایه‌گذاران جدید در زیرساخت‌ها و بخش‌های تکنولوژی آفریقا محسوب می‌شود. مجموع سرمایه‌گذاری شرکت‌های هندی در آفریقا حدود ۷۰ میلیارد دلار است. این کشور خطوط اعتباری به ارزش ۱۴,۰۲ میلیارد دلار در قالب ۱۲۲ خط اعتباری برای ۳۵۷ پروژه به ۴۲ کشور آفریقایی ارائه کرده است.^۱

سرمایه‌گذاری‌های هند در آفریقا عمدتاً در کشورهای موریس، موزامبیک، سودان، مصر و آفریقای جنوبی صورت گرفته است. در سال‌های اخیر شرکت‌های هندی توجه فزاینده به کشورهای غنی در حوزه منابع طبیعی همچون غنا و نیجریه نشان داده‌اند. موضوع اصلی موردعلاقه این شرکت‌ها برای سرمایه‌گذاری در آفریقا شامل حوزه‌های نفت و گاز و معادن، تولید خودرو و کشاورزی می‌شود. از منظر سرمایه‌گذاران هندی بخش‌های دارای پتانسیل بازگشت سرمایه و سودآوری در آفریقا شامل بخش‌های کشاورزی، بهداشت، داروسازی، نساجی، خودرو، بانکداری و خدمات مالی می‌شود. فناوری اطلاعات نیز موردتوجه شرکت‌های هندی قرار دارد.

هند همچنین در دو دهه اخیر در زمینه ارائه کمک‌های توسعه‌ای همچون خطوط اعتباری، ظرفیت‌سازی تجاری، معافیت‌های تعرفه و دسترسی ترجیحی به بازار خود، ارائه فرصت‌های آموزشی و ارائه کمک‌های انسان‌دوستانه به کشورهای آفریقا فعال بوده است. بین سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۲۱ هند بیش از ۵۱ میلیارد دلار در قالب‌های وام‌های آسان و سایر خطوط کمک به آفریقا ارائه کرده است. هند در مجموع ۱۹۴ پروژه توسعه را در ۳۷ کشور آفریقایی اجرایی کرده است و در شرایط فعلی ۷۷ پروژه در کشورهای آفریقایی به ارزش ۱۱,۶ میلیارد دلار در دست انجام دارد.^۲

۶-۲-۶- روسیه

روند تحرکات روسیه در آفریقا نشان از آن دارد که مسکو با جدیت به‌سوی گسترش روابط همه‌جانبه با کشورهای آفریقایی و نفوذ بیش‌ازپیش در این قاره در حال حرکت است. هر چند حجم روابط تجاری فعلی روسیه با آفریقا در مقایسه با سایر قدرت‌ها قابل توجه نیست، اما به نظر می‌رسد روابط روسیه با منطقه از لحاظ کیفی ارزش تأثیرگذاری دارد. در همین حال مسکو در راستای رقابت‌های بین‌المللی تلاش دارد ارزش این روابط را به لحاظ کمی و کیفی افزایش دهد. قاره آفریقا از پایگاه‌های سنتی روس‌ها در جهان محسوب می‌شود.

استراتژی روسیه در آفریقا

انگیزه‌های واقعی روسیه برای تعامل با آفریقا، پیشبرد منافع ژئواستراتژیک این کشور ارزیابی می‌شود. ایجاد جای پای در دریای مدیترانه در مرز جنوبی ناتو، رقابت با نفوذ غرب، کاهش آثار تحریم‌ها و

1-https://www.business-standard.com/article/economy-policy/india-extends-222-locs-worth-14-07-bn-in-africa-37-locs-to-neighbours-122072500367_1.html

2-<https://economictimes.indiatimes.com/news/india/indias-cumulative-investments-in-africa-stand-at-usd-70-billion-mea/articleshow/91796693.cms>

عادی‌سازی چهره جهانی روسیه از جمله اهداف مسکو در رابطه با آفریقا ارزیابی می‌شود. به عبارت دیگر، آفریقا وسیله‌ای برای اهداف استراتژیک بزرگ‌تر روسیه است.

از سال ۲۰۱۴، پیرو آغاز بحران اوکراین، دخالت روسیه در آفریقا افزایش یافته است. روابط سیاسی بین روسیه و آفریقا پس از اجلاس سران روسیه - آفریقا در سال ۲۰۱۹ در سوچی روسیه احیا شد. در اجلاس سوچی در سال ۲۰۱۹، ولادیمیر پوتین، رئیس‌جمهور روسیه اعلام کرد مسکو متعهد است سطح تجارت روسیه با آفریقا را در پنج سال آینده دوبرابر کند. اما بررسی‌ها از عدم تحقق این هدف حکایت دارند.^۱

نهادها و موافقت‌نامه‌های موجود

اجلاس سران روسیه آفریقا یکی از معدود چارچوب‌های موجود در روابط روسیه در آفریقا است. اولین اجلاس در سال ۲۰۱۹ برگزار شد و اجلاس دوم در سال ۲۰۲۳ برگزار خواهد شد.

یکی از قوانین حاکم بر روابط تجاری روسیه و آفریقا، قانون معافیت گمرکی ترجیحی روسیه برای کشورهای درحال توسعه است. در اکتبر ۲۰۰۷، وزارت امور خارجه روسیه اعلام کرد، محصولات سنتی کشورهای کمتر توسعه‌یافته (از جمله آفریقا) از تعرفه واردات روسیه معاف می‌شوند. این قانون تصریح می‌کند که کالاهای سنتی واجد شرایط استفاده از گمرک و تعرفه ترجیحی هستند.^۲

حجم روابط تجاری روسیه و آفریقا

آفریقا در سال ۲۰۲۰ تنها ۱,۴ میلیارد دلار کالا به روسیه صادر کرد که ۰,۴ درصد از صادرات این قاره را تشکیل می‌داد. واردات آفریقا از روسیه در سال ۲۰۲۰ به ارزش ۸,۵ میلیارد دلار آمریکا بود و ۱,۷ درصد از کل واردات این قاره (و فقط ۲ درصد از واردات را بدون احتساب تجارت درون منطقه‌ای آفریقا) به خود اختصاص داد. صادرات آفریقا به روسیه تنها ۰,۴ درصد از کل صادرات آفریقا را تشکیل می‌دهد که عمدتاً شامل محصولات کشاورزی است. در واقع صادرات روسیه به آفریقا چندبرابر سطح صادرات آفریقا به روسیه است.^۳

گسترش شبکه تحریم‌های بین‌المللی اعمال شده علیه روسیه توسط ایالات متحده، اتحادیه اروپا، انگلستان و سایر کشورهای همسو، معاملات تجاری و سرمایه‌گذاری نهادهای روسی در آفریقا را پیچیده کرده است. پیش‌بینی می‌شود مصر، نیجریه، مراکش و آفریقای جنوبی بیشترین ضرر را از افزایش موانع تجارت با روسیه متحمل شوند. بیش از نیمی از کل صادرات آفریقا به روسیه شامل میوه و سبزیجات است و تقریباً تمامی این محصولات از مصر، آفریقای جنوبی و مراکش وارد می‌شود. واردات از روسیه شامل مواد غذایی و غلات (عمدتاً گندم) و تا حد بسیار کمتری بنزین، آهن و فولاد، کود و زغال سنگ می‌شود. مصر، مراکش، نیجریه و تا حد بسیار کمی تونس و سنگال بیش از نیمی از کل واردات آفریقا از روسیه را جذب می‌کنند.^۴

1- <https://africacenter.org/spotlight/decoding-russia-economic-engagements-africa/>

2- <https://moderndiplomacy.eu/2023/01/21/explainer-why-russias-trade-still-stagnating-with-african-countries/>

3- <https://africacenter.org/spotlight/decoding-russia-economic-engagements-africa/>

4- http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=641982247&Country=Egypt&topic=Economy&subtopic=Regi_1

جدول ۱: وضعیت روابط تجاری روسیه با آفریقا

Russia is a minor trade partner for African economies

Partner	Total exports (US\$ '000)	% of Russia's total imports	% of state's total exports	Main product as % of total	Main product % of total
South Africa	827.38	0.34%	0.43%	Manganese ore	12%
Morocco	513.07	0.21%	0.97%	Citrus	27%
Egypt	481.54	0.20%	1.16%	Citrus	31%
Côte d'Ivoire	195.78	0.08%	0.06%	Cocoa	94%
Tunisia	141.20	0.06%	0.20%	Clothing	15%
Guinea	99.04	0.04%	1.50%	Aluminium oxide (bauxite)	92%
Kenya	94.04	0.04%	1.05%	Tea	35%
Ghana	88.73	0.04%	0.28%	Cocoa	59%
Gabon	72.26	0.03%	1.98%	Manganese ore	88%
Nigeria	44.37	0.02%	0.01%	Cocoa	79%
Tanzania	36.76	0.01%	0.84%	Tobacco	75%
Zimbabwe	29.89	0.01%	0.00%	Tobacco	90%
Angola	29.46	0.01%	0.09%	Diamond	99%
Ethiopia	26.22	0.01%	0.82%	Coffee	61%
Mozambique	23.26	0.01%	0.40%	Tobacco	98%

Source: EIU.

منبع: Economist

افزایش بهای جهانی منابع غذایی در نتیجه بحران روسیه و اوکراین نیز تهدید خاصی برای امنیت غذایی در آفریقا به شمار می‌رود. این جنگ هزینه کود و سوخت را افزایش داده است. تأمین ذخایر گندم، ذرت و دانه‌های روغنی از روسیه و اوکراین برای برخی کشورها دشوارتر شده است، در حالی که افزایش سریع تورم قیمت مواد غذایی در بیشتر مناطق آفریقا به مشکل تبدیل شده است. مهم‌تر از همه اینکه، آفریقا برای تأمین ۳۰ درصد از ذخایر غلات خود به روسیه وابسته است. تقریباً تمام گندم مورد نیاز آفریقا (۹۵ درصد) از روسیه تأمین می‌شود. ۸۰ درصد از این صادرات گندم به شمال آفریقا (الجزایر، مصر، لیبی، مراکش و تونس) و همچنین نیجریه، اتیوپی، سودان و آفریقای جنوبی می‌رود. آفریقا در حال حاضر برای تأمین ۶۳ درصد نیاز گندم خود به واردات متکی است، درصدی که انتظار می‌رود با افزایش جمعیت آفریقا افزایش یابد.^۱

در سال ۲۰۲۰ کشورهای آفریقایی محصولات کشاورزی به ارزش تقریباً ۴ میلیارد دلار از روسیه و ۲,۹ میلیارد دلار از اوکراین وارد کردند که عمدتاً واردات گندم و تا حد بسیار کمتری ذرت، جو، چاودار و روغن نباتی

1- <https://africacenter.org/spotlight/decoding-russia-economic-engagements-africa/>

یا دانه بود. کشورهای مغرب - مراکش، الجزایر، تونس و لیبی - و همچنین مصر، سودان و شاخ آفریقا (اریتره، سومالی، اتیوپی و کنیا) بیشترین واردات غلات از روسیه و اوکراین دارند. نیجریه، آفریقای جنوبی، غنا و موزامبیک دیگر واردکنندگان عمده گندم هستند. این کشورها با کمبود احتمالی غلات و واردات مواد غذایی روبرو هستند، در زمانی که تولیدات کشاورزی داخلی به دلیل ترکیبی از آب‌وهوای نامساعد، درگیری و بلایای طبیعی، ناکافی است، آفریقایی‌ها تلاش دارند تا با امضای قراردادهای عرضه جایگزین - از جمله قراردادهایی با تولیدکنندگان در اروپا، آمریکا و سایر بخش‌های آفریقا - و ایجاد ذخایر در صورت امکان، تأثیر جنگ در اوکراین بر دسترسی به مواد غذایی را کاهش دهند.^۱

اعمال محدودیت‌های سفر برای گردشگران روسی - از جمله ممنوعیت پرواز بر فراز حریم هوایی اتحادیه اروپا و سایر کشورها - همراه با تحریم‌های بین‌المللی بر مؤسسات مالی روسیه، گردشگران روسی را در سفر به مقصد آفریقا با مشکل مواجه می‌کند.

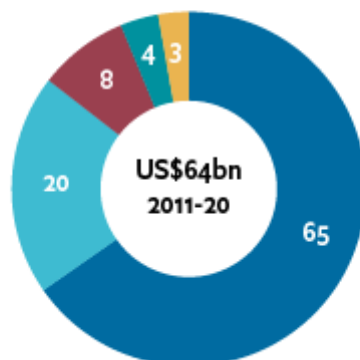
روسیه در دهه گذشته از عمده‌ترین صادرکنندگان تسلیحات به آفریقا نیز بود. تجهیزات نظامی عمدتاً به الجزایر و مصر فروخته شده است، اما در سال‌های اخیر، معاملاتی با آنگولا، بورکینافاسو، کامرون، گینه استوایی، اتیوپی، لیبی، مالی، موزامبیک، نیجریه و سودان نیز انجام شده است. بر اساس داده‌های مؤسسه مطالعات صلح استکهلم، آفریقا دومین بازار بزرگ تسلیحات روسی محسوب می‌شود و به نظر نمی‌رسد این موقعیت به این زودی تغییر کند.^۲

شکل ۱۱: حجم صادرات تسلیحات روسیه به آفریقا

Russian arms sales by region

(% of total)

■ Asia ■ Africa ■ Middle East
■ Latin America ■ Europe

Sources: SIPRI Arms Transfers Database; EIU.

منبع: Economist

1- <https://unctad.org/global-crisis>

2- http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=1561950939&Country=Egypt&topic=Economy&subtopic=Ope_2

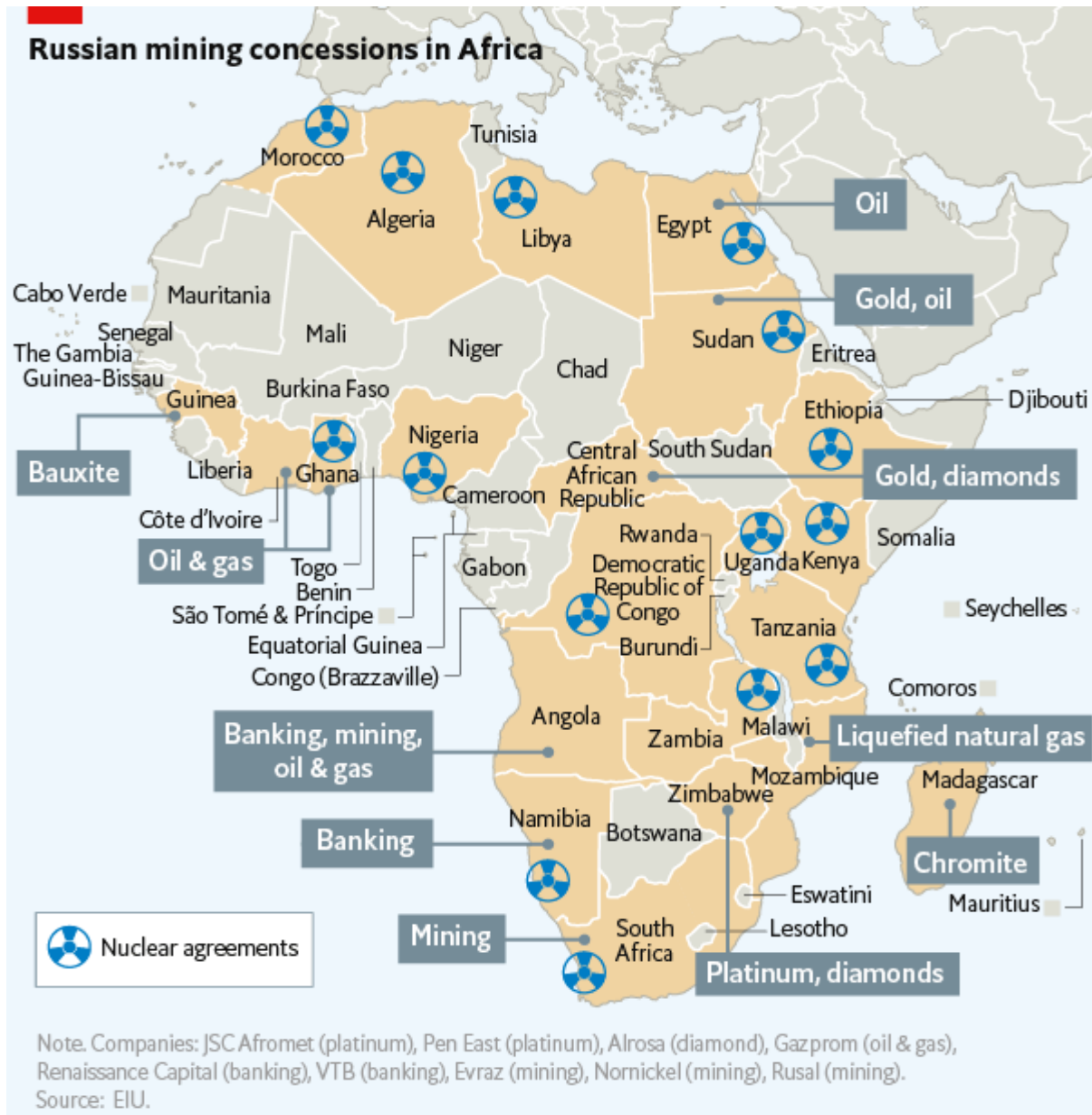
حوزه و حجم سرمایه‌گذاری روسیه در آفریقا

روسیه بخش کوچکی از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) هدایت شده به قاره آفریقا را به خود اختصاص می‌دهد، اما برخی از پروژه‌های خاص به دلیل تأثیر تحریم‌ها بر روسیه تحت فشار مالی قرار خواهند گرفت - خواه این از طریق موانع پرداخت‌های بین‌المللی یا کاهش در دسترس بودن پروژه باشد. با این حال نکته قابل توجه این است که سرمایه‌گذاری روس‌ها در منابع و حوزه‌های خاص اقتصاد آفریقا صورت گرفته است.

فعالیت‌های معدنی روسیه در آفریقا در سال‌های اخیر روبه‌رشد بوده است. معدنچیان روسی در حال حاضر سرمایه‌گذاری قابل توجهی در حوزه‌های فلزات، انرژی و مواد معدنی در آفریقا دارند. امتیازات عمدتاً در کشورهای ضعیف چون سودان، گینه، جمهوری آفریقای مرکزی (CAR) و موزامبیک متمرکز شده است. بر اساس برخی داده‌ها، در سال ۲۰۱۹ روسیه کمتر از ۱ درصد از کل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در آفریقا را تأمین کرده بود و بیشتر سرمایه‌گذاری روسیه بر روی سرمایه‌گذاری‌های منابع طبیعی، به‌ویژه پروژه‌های هیدروکربنی و استخراج فلزات صنعتی و گران‌بها، عناصر خاکی کمیاب و الماس متمرکز بود. روس‌ها در پروژه‌های منابع انرژی کامرون، کنگو، غنا، موزامبیک و نیجریه مشارکت دارند. روس‌ها در معادن مختلف آفریقایی مانند آنگولا (الماس)، گینه (آلومینیوم و بوکسیت)، نیجریه (روسال، تولیدکننده آلومینیوم)، سودان (طلا) و زیمبابوه (پلاتین) سهم دارند.

روسیه در زمینه تأمین فناوری انرژی هسته‌ای چندین کشور آفریقایی نیز فعال هستند. روس اتم قراردادی را با مصر برای ساخت و تأمین مالی (از طریق وام‌های ساختاریافته روسیه) یک نیروگاه هسته‌ای ۴۸۰۰ مگاواتی در الدبعه امضا کرده است. این شرکت روسی با ۱۷ کشور آفریقایی دیگر - از جمله اتیوپی، نیجریه، رواندا و زامبیا - موافقت‌نامه‌های همکاری امضا کرده است، به این امید که این قراردادها در نهایت به تعهدات ساخت نیروگاه هسته‌ای منجر شود.^۱

شکل ۱۲: حوزه‌های سرمایه‌گذاری روسیه در آفریقا

منبع: Economist

بخش هفتم - جایگاه آفریقا در سیاست تجاری رقبای ایران

۷-۱- ترکیه

سیاست تجاری ترکیه در سال‌های اخیر به سوی تمرکز بر بازارهای دوردست تغییر جهت یافته است. ترکیه به‌عنوان یک قدرت متوسط تجاری در سال‌های اخیر توجه فزاینده‌ای به آفریقا نشان داده است. آفریقا بخشی از حوزه‌های فرهنگی - تمدنی عثمانی محسوب می‌شود. ترکیه از سال ۲۰۰۵ سیاست خاصی

در قاره آفریقا را دنبال می‌کند و در دهه گذشته حضور ترکیه در این قاره بیش از هر زمان دیگری نمایان شده است. مقامات تجاری ترکیه معتقدند که پتانسیل‌های تجاری این کشور در محیط همسایه‌ای تقریباً اشباع شده است و این کشور نیازمند توجه به بازارهای دوردست است. در این راستا آفریقا به‌عنوان یکی از بازارهای کلیدی مورد توجه در سیاست تجاری ترکیه برشمرده شده است. این کشور می‌کوشد با گسترش روابط با مجموعه کشورهای آفریقایی جای پای گسترده‌تری در بازار این قاره بیابد.

استراتژی ترکیه در آفریقا

پس از آن که ترکیه سال ۲۰۰۵ را «سال آفریقا» اعلام کرد، یک سیاست ملموس جدید تحت استراتژی «پذیرا بودن آفریقا»^۱ را دنبال می‌کند. در واقع سیاست خارجی ترکیه در قبال آفریقا را می‌توان به دو مرحله تقسیم کرد: در مرحله اول که از سال ۲۰۰۵ شروع شد، ترکیه سیاست‌های ابتکاری خود برای آفریقا را با هدف معرفی خود به این قاره ارائه کرد. در مرحله دوم که پس از سال ۲۰۱۴ آغاز شد، هدف آن تقویت نهادها و مشارکت ترکیه در حوزه‌های مختلف آفریقا بود.

در واقع آفریقا در ۱۷ سال گذشته، جایگاه منحصربه‌فردی در سیاست خارجی چندبعدی و فعال ترکیه داشته است. ترکیه با استفاده از همه کانال‌های دیپلماسی، تجارت، سرمایه‌گذاری، آموزش، بهداشت، امنیت و همکاری نظامی در کنار ابزارهای قدرت نرم؛ مانند فرهنگ و تاریخ به دنبال افزایش نفوذ خود در این قاره است. ترکیه پس از ایالات متحده، چین و فرانسه، چهارمین کشوری است که دارای بیشترین نمایندگی دیپلماتیک در این قاره است.^۲

یکی از تاکتیک‌هایی که ترکیه برای افزایش نفوذ در آفریقا به کار گرفته است توسعه صادرات نظامی به این کشورهاست. در واقع ترکیه با کمک به تأمین امنیت این کشورها و تسلیح آنها شرایط را برای نفوذ اقتصادی در این کشورها تسهیل می‌کند. از همین روست که بزرگ‌ترین پایگاه نظامی ترکیه در خارج از این کشور در سومالی تأسیس شده است و ترکیه یکی از مهم‌ترین تأمین‌کنندگان تجهیزات نظامی موردنیاز کشورهای آفریقایی به‌ویژه پهپاد شده است.

نهادها و موافقت‌نامه‌های موجود

ترکیه در پی ایجاد موافقت‌نامه‌های تجارت آزاد با تعدادی از کشورهای آفریقایی برآمده است. این کشور در ۱۷ سال گذشته میزبان سه اجلاس سران آفریقا بوده است که آخرین آنها در تاریخ ۱۶ تا ۱۸ دسامبر ۲۰۲۱ برگزار شد. ترکیه در سال ۲۰۰۵ از سوی اتحادیه آفریقا به‌عنوان عضو ناظر معرفی شد. در سال ۲۰۰۸، اولین اجلاس سران ترکیه و آفریقا در استانبول برگزار شد. نقاط کانونی در نشست استانبول استفاده از مفاهیمی چون «آینده مشترک»، «همکاری» و «همبستگی» بین طرف‌های شرکت‌کننده بود. علاوه بر این، ترکیه و شرکای آفریقایی توافق کرده‌اند که یک برنامه عملی مشخص مبتنی بر برابری، احترام متقابل و منافع متقابل را اجرا کنند. مطابق با مکانیسم پیگیری اعلامیه استانبول، دومین اجلاس سران بین

1- opening up to Africa

2- <https://studies.aljazeera.net/en/analyses/rise-turkey-africa>

ترکیه و کشورهای آفریقایی در سال ۲۰۱۴ در مالابو، پایتخت گینه استوایی، برگزار شد که حاصل آن توافق درباره برگزاری اجلاس سران و کنفرانس‌های وزرا هر سه سال یکبار بود. در همین راستا، اردوغان رئیس‌جمهور ترکیه در ۱۷ سال گذشته بارها از ۳۰ کشور مختلف آفریقایی از جمله سومالی جنگ زده بازدید کرده است. این تعداد سفر یک رکورد برای یک رهبر غیر آفریقایی در نظر گرفته می‌شود.^۱

ترکیه در سال ۲۰۱۳ به عضویت گروه بانک توسعه آفریقا درآمد.^۲ به‌منظور تنظیم و توسعه روابط تجاری بین ترکیه و آفریقا، ترکیه با مشارکت اتحادیه آفریقا به‌صورت دوره‌ای انجمن‌های اقتصادی و تجاری ترکیه - آفریقا را برگزار می‌کند. اولین مجمع وزرای تجارت و اقتصاد ترکیه و آفریقا، با مشارکت نمایندگان از ۴۲ کشور آفریقایی و بیش از ۲۰۰۰ تاجر در سال ۲۰۱۶ در استانبول برگزار شد. دومین مجمع در سال ۲۰۱۸ با موضوع «سرمایه‌گذاری با هم در آینده پایدار»^۳ برگزار شد. همچنین ترکیه برای تعمیق روابط اقتصادی و تجاری با کشورهای غرب آفریقا، مجمع تجاری و اقتصادی ترکیه - اکوواس را تأسیس کرد. آخرین اجلاس مجمع اقتصادی و تجاری ترکیه در اکتبر ۲۰۲۱ در استانبول برگزار شد.^۴

هیئت روابط اقتصادی خارجی ترکیه^۵ به‌منظور ترویج تجارت دوجانبه و سرمایه‌گذاری متقابل، دارای ۴۵ شورای تجاری در کشورهای آفریقایی است. علاوه بر این، ترکیه در برخی کشورها مانند لیبی به دنبال اهداف فراتر از اهداف اقتصادی است، با این حال از رویکرد اقتصادی استفاده می‌کند. ترکیه با دولت وفاق ملی به رسمیت شناخته شده سازمان ملل در لیبی یک قرارداد دریایی دارد که به آنکارا اجازه ایجاد یک منطقه اقتصادی انحصاری از ساحل شمال شرقی لیبی تا سواحل جنوب شرقی ترکیه و اکتشاف نفت را می‌دهد.^۶

ترکیه در رابطه با آفریقا از توسعه روابط در حوزه کشاورزی نیز استفاده می‌کند. ترکیه در سال ۲۰۱۷ اولین نشست وزرای کشاورزی ترکیه و آفریقا و مجمع تجارت کشاورزی را در شهر آنتالیا برگزار کرد و با شش کشور آفریقایی در زمینه‌های کشاورزی، شیلات و دام قرارداد امضا کرد. در این نشست وزرای کشاورزی ۴۰ کشور آفریقایی در کنار سازمان غذا و کشاورزی سازمان ملل متحد (فائو) و کمیسیون اتحادیه آفریقا شرکت کردند. امنیت غذایی، تغذیه، تأمین مالی و فرصت‌های اعتباری، صنایع کشاورزی و مسائل توسعه به‌منظور بهبود همکاری ترکیه و آفریقا مورد بحث و بررسی قرار گرفت. دفاتر آژانس همکاری و هماهنگی ترکیه (TIKA) در آفریقا، معمولاً ابزارهای کشاورزی، بذر، کود و آفت‌کش‌ها به کشاورزان محلی به‌منظور بهبود ظرفیت کشاورزی آنها ارائه می‌شود.^۷

حجم روابط تجاری ترکیه با آفریقا

همکاری اقتصادی و روابط تجاری یکی از اولویت‌های ترکیه در این قاره است. حجم تجارت ترکیه با

1- <https://studies.aljazeera.net/en/analyses/rise-turkey-africa>

2- <https://www.afdb.org/en/countries/non-regional-member-countries/turkey>

3- Investment on the Sustainable Future Together

4- <http://turkeyafricaforum.org/about-overview.html>

5- Turkey's Foreign Economic Relations Board (DEIK)

6- <https://studies.aljazeera.net/en/analyses/rise-turkey-africa>

7- <https://www.fao.org/africa/news/detail-news/en/c/883237/>

مجموعه کشورهای آفریقایی از ۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۳ به ۲۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۱ افزایش یافته است. مهم‌ترین صادرات ترکیه به کشورهای آفریقایی را کالاهای صنعتی، خواربار، اتومبیل، طیفی از فناوری‌ها لوازم خانگی، لوازم الکتریک، مصالح ساختمانی، مواد شوینده، تسلیحات و غلات تشکیل می‌دهد. در مقابل نفت و مواد خام مهم‌ترین واردات ترکیه از آفریقا را تشکیل می‌دهد^۱ میزان واردات ترکیه از آفریقا در سال ۲۰۲۱ به ۸ میلیارد دلار رسید. بخش عمده نفت وارداتی ترکیه از الجزایر و لیبی تأمین می‌شود. افزون بر نفت، طلا، مس و سایر مواد معدنی نیز بخشی از سبد وارداتی ترکیه از آفریقا را تشکیل می‌دهند.

حوزه و حجم سرمایه‌گذاری ترکیه در آفریقا

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ترکیه (FDI) در آفریقا نزدیک به ۱۰ میلیارد دلار است. شرکت‌های خصوصی ترکیه نیز آفریقا را برای سرمایه‌گذاری و فرصت‌های تجاری زیر نظر دارند. به‌عنوان مثال، شرکت هواپیمایی ترکیه، ترکیش ایرلاینز (THY)، اکنون به ۶۱ مقصد مختلف در ۴۰ کشور آفریقایی در سراسر قاره پرواز می‌کند. از سوی دیگر شرکت‌های ساخت‌وساز ترکیه در کلاس جهانی قرار دارند و پروژه‌های متعددی را در سراسر جهان اجرا می‌کنند و یکی از مهم‌ترین نقاط قوت ترکیه برای حضور در آفریقا محسوب می‌شوند.^۲

سیاست تجاری ترکیه در آفریقا در عین حال با چالش‌هایی نیز مواجه است. یکی از مهم‌ترین چالش‌ها، چشم‌انداز تأثیر نتیجه انتخابات ریاست‌جمهوری ترکیه است. تغییر احتمالی در رأس قدرت در آنکارا ممکن است بر پروژه‌های میان‌مدت و کمک‌های توسعه‌ای ترکیه به آفریقا تأثیرات منفی بگذارد. کمک‌های توسعه‌ای یکی از مهم‌ترین ابزارهای ترکیه برای نفوذ در آفریقا بوده است که ممکن است در آینده تداوم پیدا نکند و در نتیجه موقعیت این کشور در آفریقا را تحت تأثیر منفی قرار دهد. از طرف دیگر بی‌ثباتی اقتصادی و تورم افسارگسیخته در ترکیه زمینه را برای پیچیدگی اجرای پروژه‌ها و گسترش نفوذ این کشور در آفریقا فراهم آورده است.

این در حالی است که بخشی از سرمایه‌گذاری ترکیه در آفریقا در حوزه نظامی است. ترکیه در سال ۲۰۱۱ با ابراز نگرانی‌های بشردوستانه در سومالی، وارد این کشور شد. از آن زمان، ترکیه تعداد قابل توجهی از پروژه‌های توسعه‌ای را در سومالی تکمیل کرده است. به‌عنوان مثال، بزرگ‌ترین مرکز آموزش نظامی ترکیه و بزرگ‌ترین مجتمع سفارت در موگادیشو، پایتخت جنگ‌زده سومالی واقع شده است. همچنین شرکت‌های ترکیه‌ای بنادر اصلی دریایی و هوایی موگادیشو را مدیریت می‌کنند و ۸۰ درصد درآمد دولت سومالی توسط این بنادر تأمین می‌شود. علاوه بر این، ترکیه با کمک ۲,۴ میلیون دلاری به کاهش بدهی سومالی به صندوق بین‌المللی پول کمک کرد.

نیروهای مسلح ترکیه به آموزش نیروهای ملی سومالی در موگادیشو و ترکیه می‌پردازند. وزارت بهداشت ترکیه و سومالی بزرگ‌ترین مجتمع بیمارستانی در شاخ آفریقا را تحت عنوان بیمارستان آموزشی و تحقیقاتی

1- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Foreign-Trade-Statistics-January-2022-45536&dil=2>

2- <https://studies.aljazeera.net/en/analyses/rise-turkey-africa>

اردوغان با هم اداره می‌کنند.^۱ دیپلماسی سلامت ترکیه در این قاره فراتر از سومالی است. وزارت بهداشت ترکیه و سودان یک مجتمع بیمارستانی منطقه‌ای را با هم در دارفور اداره می‌کنند که توسط آژانس همکاری و هماهنگی ترکیه ساخته شده است. بیمارستان نظامی میتیگا^۲ در پایتخت لیبی، طرابلس که توسط نیروهای مسلح ترکیه اداره می‌شود نیز نمونه دیگری از حمایت ترکیه از بخش بهداشت در این قاره است.^۳

۷-۲- امارات عربی متحده

امارات عربی متحده یکی دیگر از کشورهای است که در سال‌های اخیر توجه فزاینده‌ای به آفریقا نشان داده است و در صدد بسط نفوذ اقتصادی و تجاری خود در این قاره برآمده است. البته از نظر بسیاری از کارشناسان انگیزه‌های سیاسی و نظامی امارات متحده در آفریقا زمینه اصلی این رویکرد است. این در حالی است که به نظر می‌رسد کشورهای آفریقایی به دلیل پیوندهای فرهنگی و مذهبی، همچنین چهره اقتصادی امارات عربی متحده، نگرش مثبتی به این کشور دارند. از این نظر استراتژی اقتصادی بلندمدت امارات متحده می‌تواند به‌نوعی الگویی برای اقتصادهای آفریقایی باشد.

استراتژی امارات عربی متحده در آفریقا

رویکرد امارات متحده به آفریقا ترکیبی از انگیزه‌های سیاسی - اقتصادی و نظامی است. این کشور در دهه‌های اخیر در جهت رقابت با کشورهایی چون جمهوری اسلامی ایران، عربستان سعودی، ترکیه و قطر حضور خود را در کشورهای آفریقایی افزایش داده است. در این راستا امارات عربی متحده برای کسب نفوذ ژئوپلیتیک بیشتر بر قاره، بر روی کشورهای ساحلی، سرمایه‌گذاری و تسلط بر بنادر این کشورها تمرکز بیشتری دارد. امارات تلاش می‌کند منطقه خلیج عدن و دریای عرب را تحت تسلط خود داشته باشد که از سقطرا در جنوب تا سواحل جنوبی در شمال و شرق تا میون در شمال باب المندب و تا ساحل شاخ آفریقا و سومالی در غرب را شامل می‌شود.^۴

اما نکته مهم دیگر این است که امارات عربی متحده که ۸۰ تا ۹۰ درصد مواد غذایی خود را وارد می‌کند، برای حفظ امنیت غذایی خود به یک مشارکت مؤثر و مداوم با آفریقا نیاز دارد. به همین دلیل پیش‌بینی می‌شود در آینده شاهد تعهدات و توافقات بلندمدت بیشتری بین امارات عربی متحده و آفریقا و همچنین افزایش تعداد پروژه‌های کشاورزی تجاری تحت حمایت و تأمین مالی این کشور در سراسر قاره باشیم.^۵

نهادها و موافقت‌نامه‌های موجود

امارات متحده نیز از جمله کشورهایی است که با اغلب کشورهای آفریقا دارای توافقات دوجانبه است. اما یکی دیگر از ابعاد همکاری این کشور با آفریقا، توافق با نهادهای موجود است. سال ۲۰۲۲، دفتر

1- <https://www.yenisafak.com/en/world/president-erdogan-opens-research-hospital-in-somalia-2069095>

2- Mitiga Military Hospital

3- <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkish-hospital-in-libya-serves-security-forces-24-7/2089589>

4- <https://snn.ir/fa/news/679273/>

5- <https://www.businesslive.co.za/bd/opinion/2023-03-02-zhann-meyer-the-united-arab-emirates-and-africa-partners-in-growth-and-job-creation/>

صادرات ابوظبی یک قرارداد تأمین مالی با بانک سرمایه‌گذاری و توسعه اکوواس امضا کرد. دفتر صادرات ابوظبی در بیانیه‌ای اعلام کرد که این قرارداد یک خط اعتباری ۲۰ میلیون دلاری بین دو نهاد به‌منظور تقویت تجارت بین امارات عربی متحده و ۱۵ کشور عضو اکوواس در غرب آفریقا ایجاد می‌کند.^۱ سال ۲۰۲۰، امارات عربی متحده کنسرسیوم ۵۰۰ میلیون دلاری برای آفریقا با تمرکز بر جوانان و دیجیتالی‌شدن راه‌اندازی کرد.^۲

حجم روابط تجاری امارات متحده با آفریقا

بر مبنای آمارهای سال ۲۰۲۰ مجموع تجارت غیرنفتی امارات عربی متحده با آفریقا ۲۵ میلیارد دلار بوده است از این میزان حدود ۸ میلیارد دلار با کشورهای غیرعرب آفریقا به‌ویژه آنگولا، کنیا، نیجریه، اتیوپی، آفریقای جنوبی و تانزانیا بوده است. با احتساب صادرات نفت، حجم تجارت امارات متحده و آفریقا را باید بیشتر نیز محاسبه کرد. در سال ۲۰۱۹ مجموع تجارت این کشور با آفریقا ۵۰ میلیارد دلار بوده است که در سال ۲۰۲۰ به ۴۰ میلیارد دلار کاهش یافته است نفت مهم‌ترین بخش صادرات امارات به آفریقا را تشکیل می‌دهد. برای سال ۲۰۲۰ بیش از ۵۰ درصد از مجموع صادرات امارات به آفریقا نفت بوده است. از دیگر سو واردات طلا بخش عمده واردات امارات از کشورهای آفریقایی را تشکیل می‌دهد. امارات عربی متحده از سال ۲۰۰۶ میلیارد دلار طلای تصفیه نشده از کشورهای آفریقایی وارد کرده است.^۳ از آنجا که امارات بازیگری نسبتاً جدید در آفریقا محسوب می‌شود، شناخت بازار آفریقا یکی از چالش‌های پیشروی این کشور است که به تدریج می‌کوشد آن را برطرف سازد.

حوزه و حدود سرمایه‌گذاری امارات متحده در آفریقا

از لحاظ سرمایه‌گذاری، امارات در سال‌های اخیر به یکی از بزرگ‌ترین سرمایه‌گذاران در قاره آفریقا بدل شده و سالانه میلیاردها دلار در کشورهای مختلف این قاره سرمایه‌گذاری کرده است. بر مبنای تازه‌ترین آمارها، امارات عربی متحده در سال ۲۰۲۲ در ۷۱ پروژه به ارزش ۵۶ میلیارد دلار در آفریقا سرمایه‌گذاری کرده و بدل به چهارمین سرمایه‌گذار - خارجی در این قاره شده است. بین سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۸ حجم سرمایه‌گذاری امارات در آفریقا به ۲۵ میلیارد دلار رسید و این کشور را پس از چین به دومین سرمایه‌گذار خارجی در این قاره تبدیل کرد. از این میان امارات در فاصله سال‌های ۲۰۱۶ تا سال ۲۰۲۱ حدود ۱.۲ میلیارد دلار در زیر صحرای آفریقا سرمایه‌گذاری کرده است. امارات عربی متحده در پرتو این سرمایه‌گذاری‌ها می‌کوشد تا نقش مهمی در توسعه بخش‌های اولویت‌دار با حاشیه سود بالا در کشورهای آفریقایی همچون توریسم، زیرساخت‌ها، نفت، گاز و معادن، حمل‌ونقل، لجستیک و فناوری اطلاعات و تولید گوشی‌های هوشمند ایفا نماید. با وجود آنکه سرمایه‌گذاران اماراتی توجه فزاینده‌ای به آفریقا نشان داده‌اند، با چالش‌های مهمی نیز برای سرمایه‌گذاری در این قاره مواجه‌اند. از جمله این چالش‌ها می‌توان به بی‌ثباتی سیاسی، فساد، فقدان زیرساخت‌ها و نیز تفاوت‌های فرهنگی اشاره کرد. سرمایه‌گذاری در

1- <https://www.al-monitor.com/originals/2022/06/uae-increase-exports-countries-west-africa>

2- <https://www.zawya.com/en/economy/uae-africa-building-on-a-50bln-partnership-t5i6z803>

3- <https://www.reuters.com/graphics/GOLD-AFRICA-SMUGGLING/010091H626J/index.html>

توسعه بخش ال‌ان‌جی موزامبیک، سنگال و موریتانی و همچنین نیجریه را می‌توان به‌عنوان مهم‌ترین سرمایه‌گذاری امارات در آفریقا عنوان کرد.^۱

از میزان وام‌های ارائه شده توسط امارات به کشورهای آفریقایی اطلاعات چندانی در دست نیست. اما این کشور یکی از ارائه‌کنندگان مهم کمک‌های انسان‌دوستانه به آفریقا بوده است. به‌گونه‌ای که تاکنون ۸ میلیارد دلار در قالب کمک به کشورهای مختلف آفریقایی ارائه داده است و در مبارزه با کرونا نیز به این کشورها به‌ویژه آفریقای جنوبی کمک‌های قابل‌توجهی ارائه کرده است. ذکر این نکته ضروری است که در دیپلماسی اقتصادی امارات نیز همچون عربستان سعودی، مصر از موقعیت ویژه در آفریقا برخوردار است، به‌گونه‌ای که این کشورها به دلایل سیاسی و امنیتی به ثبات اقتصادی مصر توجه ویژه‌ای دارند و در این کشور سرمایه‌گذاری‌های قابل‌توجهی کرده و کمک‌های مالی گسترده ارائه داده‌اند. از ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۲ مجموعه کمک‌های جهان عرب به مصر ۲۲ میلیارد دلار بوده است که از این میان کمک امارات ۵ میلیارد دلار بوده است.^۲ امارات در سال‌های اخیر بدل به یکی از بزرگ‌ترین سرمایه‌گذاران در اقتصاد مصر شده است و طیفی از شرکت‌های دولتی مصر را خریداری نموده است. افزون بر این امارات و مصر به همراه اردن و بحرین استراتژی مشترک توسعه صنعتی شکل داده‌اند که تحت عنوان استراتژی توسعه صنعتی جهان عرب مشهور شده است. در قالب این استراتژی، چهار کشور، پروژه‌های مشترک صنعتی را در خاک یکدیگر اجرا می‌کنند. امارات مسئول تأمین مالی این پروژه‌هاست. بخش عمده این پروژه‌ها در مصر اجرا می‌شود. در سال ۲۰۲۲ امارات با سرمایه‌گذاری حدود ۴ میلیارد دلاری در اقتصاد مصر بدل به بزرگ‌ترین سرمایه‌گذار در این کشور شد. میزان سرمایه‌گذاری امارات در مصر در سال ۲۰۲۲ نسبت به سال پیش از آن ۱۶۹ درصد رشد نشان می‌دهد. امارات در مجموع طی یک دهه اخیر ۲۰ میلیارد دلار در مصر سرمایه‌گذاری کرده است.^۳

افزون بر این صندوق ثروت ملی امارات نیز سرمایه‌گذاری‌هایی در آفریقا صورت داده است. صندوق ثروت ملی ابوظبی را طی سال‌های آتی باید به‌عنوان یک سرمایه‌گذار استراتژیک در آفریقا شناخت. سال ۲۰۲۱ این صندوق یادداشت تفاهمی با بانک سرمایه‌گذاری ملی فرانسه برای سرمایه‌گذاری تا سقف ۴۱۵ میلیون دلار عمدتاً در شرکت‌های آفریقایی امضا کرد.^۴

۷-۳- عربستان سعودی

عربستان سعودی یکی دیگر از کشورهای است که در سال‌های اخیر در راستای چشم‌انداز ۲۰۳۰ و متنوع‌سازی اقتصاد خود به آفریقا توجه نشان داده است. عربستان سعودی برنامه‌های استراتژیکی در آفریقا دارد که می‌توان آن را در قالب چشم‌انداز ۲۰۳۰ و جایگاه آفریقا در توسعه اقتصادی و صنعتی سعودی ارزیابی کرد.

1- <https://energychamber.org/uae-africa-partnerships-to-be-solidified-at-invest-in-african-energy-dubai-edition/>

2- <https://www.al-monitor.com/originals/2022/04/gulf-states-give-egypt-22-billion-mitigate-fallout-ukraine-war>

3- <https://www.dailynewsegypt.com/2022/10/27/abu-dhabis-adq-invests-20bn-in-egypt-over-next-10-years-uae-minister-of-economy/#:~:text=Abdullah%20bin%20Touq%2C%20Minister%20of,over%20the%20next%2010%20years.>

4- <https://www.zawya.com/en/economy/uae-africa-building-on-a-50bln-partnership-t5i6z803>

استراتژی عربستان سعودی در آفریقا

با روی کار آمدن سلمان بن عبدالعزیز به‌عنوان هفتمین پادشاه عربستان سعودی در ژانویه ۲۰۱۵، اولویت‌ها و رویکردهای جدیدی در سیاست خارجی این کشور به وجود آمد. رویکرد جدید به آفریقا ناشی از قربت‌های جغرافیایی، هویتی و دینی و نیز توجه به ضرورت‌های آینده است. محمد بن سلمان، ولیعهد سعودی در نشست پاریس در مه ۲۰۲۱ از تصمیم ریاض برای پیشبرد برنامه‌های توسعه در کشورهای آفریقایی خبر داد. بن سلمان از مبارزه با تروریسم، افراط‌گرایی، سرمایه‌گذاری در پروژه‌های معادن، انرژی، ارتباطات و مخابرات، مواد غذایی و... به‌عنوان محورهای حضور عربستان سعودی در آفریقا یاد کرد. اهداف عربستان سعودی در دریای سرخ مشتمل بر تسلط بر رفت‌وآمدها در این دریا، اتصال همه‌جانبه به آفریقا، رقابت با ایران، قطر، ترکیه و امارات عربی متحده است.^۱ عربستان در سطح کلان می‌کوشد به هابی لجستیک بین اروپا و آفریقا بدل شود. سیاست تجاری عربستان در قبال آفریقا را چند عامل به‌صورت توأمان شکل می‌دهند. نخستین عامل صادرات نفت این کشور به آفریقا است. دوم کمک‌های مالی و سوم بهره‌گیری از اسلام سیاسی برای افزایش نفوذ در کشورهای مسلمان آفریقایی است.

نهادهای و موافقت‌نامه‌های موجود

متولی اصلی پیشبرد برنامه‌های اقتصادی سعودی در آفریقا «صندوق توسعه عربستان سعودی» است^۲ که تاکنون پروژه‌هایی به ارزش چهار میلیارد دلار را در آفریقا به دست گرفته است. طی چهار دهه از فعالیت‌های این صندوق در آفریقا تاکنون بیش از ۵۸۰ نوع ودیعه و وام به بیش از ۴۵ کشور آفریقایی اعطا شده است که ارزش آنها به ۱۳.۵ میلیارد دلار می‌رسد. عربستان در نشست سعودی_آفریقایی از اختصاص ۱۲۱ میلیون دلار بودجه برای مبارزه با تروریسم و تقویت توانمندی‌های امنیتی دولت‌های آفریقایی خبر داد.

عربستان سعودی در ۱۵ دسامبر ۱۹۸۳ به عضویت گروه بانک توسعه آفریقا درآمد و در ششمین افزایش سرمایه عمومی بانک توسعه آفریقا شرکت کرد. عربستان سعودی همچنین در تمام مراحل تکمیل صندوق توسعه آفریقا مشارکت داشته است. مشارکت بین گروه بانک توسعه آفریقا و عربستان سعودی بر ابتکارات تأمین مالی مشترک از طریق صندوق توسعه عربستان سعودی متمرکز است که به تأمین مالی امتیازی پروژه‌های توسعه در چندین کشور آفریقایی کمک کرده است، بدون اینکه محدودیت خاصی در مناطق یا بخش‌ها وجود داشته باشد. بیشتر وام‌های صندوق، به‌ویژه برای زیرساخت‌ها، در مراکش، الجزایر، تونس، مصر، موریتانی، سنگال و سودان اختصاص یافته است.^۳

حجم روابط تجاری عربستان سعودی با آفریقا

بر مبنای آخرین آمارها در سال ۲۰۲۲ صادرات عربستان به آفریقا ۱۰۸ میلیارد ریال بود. در حالی که واردات این کشور از آفریقا ۶۰ میلیارد ریال بود و همین امر باعث شده تا موازنه مثبت تجاری ۴۸ میلیارد ریالی

1- <https://csr.ir/fa/news/1463>

2- The Saudi Fund for Development

3- <https://www.afdb.org/en/countries/non-regional-member-countries/saudi-arabia>

بین عربستان و آفریقا شکل گیرد. مهم‌ترین صادرات عربستان به کشورهای آفریقایی را نفت خام، نفت پالایش شده، اتیلن، پروپیلن و سایر مواد پتروشیمی تشکیل می‌دهند.

حوزه و حجم سرمایه‌گذاری عربستان سعودی در آفریقا

در حوزه سرمایه‌گذاری، عربستان سعودی علاقه ویژه‌ای به حوزه کشاورزی نشان داده است و آفریقا را به یکی از مناطق مهم در جهت تأمین امنیت غذایی خود و حضور در بازار جهانی محصولات کشاورزی تعریف کرده است. عربستان سعودی یکی از بزرگ‌ترین خریداران زمین کشاورزی در آفریقا است و پس از آن، امارات، قطر، بحرین، کویت و لیبی قرار دارند. در این راستا شرکت‌های کشاورزی عربستان سعودی در حدود دو میلیون هکتار در سرزمین‌های شرق آفریقا کشت فراسرزمینی را با هدف تأمین نیازهای این کشور و فروش محصولات در بازار جهانی صورت دادند. به دیگر سخن عمده سرمایه‌گذاری‌های عربستان سعودی در آفریقا در حوزه کشت فراسرزمینی بوده است.^۱

از میزان وام‌های عربستان به کشورهای آفریقایی و نیز کمک‌های توسعه‌ای این کشور آمار دقیقی در دست نیست. در سال ۲۰۲۱ این کشور یک میلیارد دلار را در اختیار طیفی از کشورهای آفریقایی برای گذار از مشکلات ناشی از کرونا قرار داد.

در مورد کمک‌های انسان‌دوستانه عربستان سعودی به کشورهای آفریقایی آمارهای مختلفی ذکر می‌شود. برخی رسانه‌های سعودی از ۷ میلیارد دلار کمک‌های این کشور در قالب کمک‌های توسعه انسانی و پروژه‌های خیریه خبر داده‌اند که زمینه‌هایی همچون امنیت غذایی، بهداشت و آموزش را در طیفی از کشورهای آفریقایی در برمی‌گیرد. بر مبنای آمارهای رسمی، عربستان سعودی بین سال‌های ۱۹۷۵ تا ۲۰۲۰ در قالب کمک‌های انسان‌دوستانه و توسعه به کشورهای زیر صحرای آفریقا در مجموع یک میلیارد دلار کمک کرده است.^۲

مصر در میان کشورهای آفریقایی از جایگاهی بی‌بدیل در سیاست خارجی و سیاست اقتصادی عربستان سعودی در آفریقا برخوردار است، به‌گونه‌ای که این کشور توجه خاصی به مصر نشان می‌دهد. مجموع سرمایه‌گذاری‌های عربستان در مصر طی دهه‌های اخیر حدود ۵۵ میلیارد دلار برآورد می‌شود. انتظار می‌رود تا سال ۲۰۳۰ عربستان ۳۰ میلیارد دلار دیگر نیز در مصر سرمایه‌گذاری نماید. در واقع مصر به‌عنوان شریک راهبردی عربستان سعودی در جهان عرب برای این کشور از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. بانک مرکزی عربستان حدود ۱۰ میلیارد دلار در قالب وام و گرننت از سال ۲۰۱۳ تاکنون در اختیار مصر قرار داده است.^۳

1- <https://www.comesa.int/saudi-seeks-new-investments-in-comesa/>

2- <https://www.ifri.org/en/publications/editoriaux-de-lifri/lafrique-questions/saudi-arabias-policy-africa-vectors-and-0>

3- <https://theArabweekly.com/saudi-shift-away-unconditional-aid-sends-message-egypt-jordan>

بخش هشتم - مختصات اقتصاد سیاسی آفریقای جدید

به دلایل متعدد منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، چهره و سرنوشت قاره آفریقا در ادامه قرن بیست و یکم به سرعت در حال تغییر است. از سویی ساکنان قاره آفریقا به دنبال تغییر چهره از قاره‌ای فقیر به قاره‌ای ثروتمند و مرفه هستند. چنانچه اشاره شد، این قاره سرشار از ثروت طبیعی است. از سوی دیگر، به دنبال روندهای بین‌المللی و تحول در نظم جهانی، قاره آفریقا در رقابت‌های ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی موجود اهمیت فزاینده‌ای یافته است و این موضوع باعث می‌شود شبکه روابط خارجی قاره آفریقا با تعامل قدرت‌های بین‌المللی و قدرت‌های نوظهور پیچیده‌تر شود. در کنار قدرت‌های غربی و استثمارگر سابق، امروزه چین، ژاپن، هند و روسیه به همراه قدرت‌های منطقه‌ای خاورمیانه مانند قطر، امارات عربی متحده، عربستان سعودی، جمهوری اسلامی ایران و اسرائیل همگی به دنبال ایجاد منطقه نفوذ بر منابع آفریقا هستند.

براین اساس در بخش مختصات اقتصاد سیاسی آفریقای جدید، در بخش اول تصویر موجود و روند پیشرو از اقتصاد قاره ارائه می‌شود و در بخش دیگر نقش بازیگران خارجی در اقتصاد قاره بازنمایی می‌شود.

۸-۱- چشم‌انداز اقتصادی آفریقا

اقتصاد قاره آفریقا از گذشته تاکنون و حتی در آینده از تجانس کافی در مناطق مختلف برخوردار نیست. همه کشورهای منطقه از منابع طبیعی، تجارت، صنعت، کشاورزی و منابع انسانی یکسان یا هم ارزشی برخوردار نیستند. این در حالی است که بی‌ثباتی سیاسی، بحران‌های داخلی، فقر و پیامدهای آن، تهدیدهای مشترکی برای کشورهای قاره از کشورهای غنی تا فقیر ایجاد می‌کند و براین اساس تقریباً اقتصاد قاره به طور همبسته دیده می‌شود؛ لذا چشم‌انداز اقتصاد آفریقا نیز همچنان با بیم‌ها و امیدهایی مواجه هست.

تشدید تنش‌های ژئوپلیتیکی، اثرات ماندگار همه‌گیری کووید-۱۹، زنجیره بحران‌های سیاسی یا اقلیمی، تعارض منافع شرکای تجاری خارجی و فشارهای تجاری، قیمت مصرف‌کننده، افزایش هزینه‌های مالی بین‌المللی و داخلی، انتخابات ملی و فساد سیاسی، نارضایتی‌های اجتماعی و رویدادهای نامطلوب و غیرقابل پیش‌بینی دیگر عدم قطعیت‌هایی هستند که می‌توانند تلاش‌ها و زمینه‌های مطلوب برای بهبود آینده را متأثر سازند.

یکی از مهم‌ترین برنامه‌های جمعی در آفریقا برای مبارزه با فقر و توسعه منطقه‌ای «دستور کار ۲۰۶۳: آفریقایی که ما می‌خواهیم» است که چشم‌انداز توسعه این قاره را در میان مدت ترسیم می‌کند. دستور کار موسوم به ۲۰۶۳ در واقع طرح اولیه و اصلی اتحادیه آفریقا برای تبدیل شدن این قاره به کانون قدرت جهانی در آینده‌ای میان مدت است. در واقع این استراتژی کلان، چارچوب استراتژیک قاره برای توسعه فراگیر و پایدار و شکوفایی جمعی است که تحت پان آفریکانیسم و رنسانس آفریقا دنبال می‌شود.

سران کشورهای آفریقایی بیانیه چشم‌انداز ۲۰۶۳ را در اجلاس سران در ۲۰۱۳ برای حمایت از مسیر جدید آفریقا جهت دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی فراگیر و پایدار امضا کردند. این بیانیه نشان‌دهنده تمرکز

آفریقا به سمت دستیابی به چشم‌انداز کاملاً آفریقایی است که آفریقایی یکپارچه، مرفه و صلح‌آمیز توسط شهروندان خود هدایت می‌شود و نماینده یک نیروی پویا در عرصه بین‌المللی است. در آن بیانیه تأکید شده که آفریقا قصد دارد به این چشم‌انداز در یک دوره ۵۰ ساله از ۲۰۱۳ تا ۲۰۶۳ دست یابد. گسترش صلح و کاهش تعداد درگیری‌ها؛ رشد اقتصادی و پیشرفت اجتماعی؛ توسعه مردم‌محور، برابری جنسیتی و توانمندسازی جوانان؛ تغییر وضعیت قاره در زمینه‌های جهانی مانند سرعت یافتن جهانی شدن و انقلاب فناوری از جمله اهداف تعیین شده در این چشم‌انداز هستند.

دستور کار ۲۰۶۳ نه‌تنها آرزوهای آفریقا برای آینده را در برمی‌گیرد، بلکه برنامه‌های کلیدی را نیز شناسایی می‌کند که می‌تواند رشد و توسعه اقتصادی آفریقا را تقویت کند و به دگرگونی سریع این قاره منجر شود. اتحاد فزاینده آفریقا که آن را به یک قدرت جهانی تبدیل می‌کند، هدف اصلی دستور کار مشترک آفریقا است. دستور کار ۲۰۶۳ همچنین فعالیت‌های کلیدی را در برنامه‌های اجرایی ۱۰ ساله خود مشخص می‌کند. دستور کار مشترک آفریقا، ایجاد فرصت‌های توسعه و سرمایه‌گذاری در حال ظهور در زمینه‌هایی مانند تجارت، کشاورزی، توسعه زیرساخت‌ها، بهداشت و آموزش را از جمله برنامه‌های خود معرفی می‌کند. این امر از منظر تدوین‌کنندگان تضمین می‌کند که دستور کار ۲۰۶۳ نتایج تحولی کمی و کیفی را برای مردم آفریقا به بار آورد.

آفریقا در بسیج منابع برای توسعه زیرساخت‌ها، کار سختی پیشرو دارد. پر کردن شکاف‌ها در دسترسی به فناوری اطلاعات و ارتباطات، انرژی، آب و فاضلاب، حمل‌ونقل گسترده، دشوار است. در سال ۲۰۱۸، گروه بانک توسعه آفریقا گزارش داد که تأمین نیازهای زیرساختی آفریقا نیازمند بودجه ۱۳۰ تا ۱۷۰ میلیارد دلار در سال است که تأمین آن برای آفریقا دشوار است. چین نقش کلیدی در تأمین مالی زیرساخت‌ها ایفا کرده و به بزرگ‌ترین تأمین‌کننده زیرساخت‌های دوجانبه در آفریقا تبدیل شده است. بحث مشارکت آمریکا در تأمین مالی زیرساخت‌ها نیز یکی از ارکان سیاست آفریقایی واشنگتن است. در واقع نیازهای زیرساختی آفریقا می‌تواند به زمینه‌ای برای نفوذ خارجی در این قاره تبدیل شود. همین موضوع تلاش‌ها برای تقویت تجارت داخلی در قاره را نیز تضعیف می‌کند.^۱

آفریقا برای ارائه راه‌حل‌های عملی برای چالش‌های پیش روی قاره در حوزه تجارت داخلی، به دنبال توسعه دسترسی‌ها به اینترنت و دیجیتالی‌سازی تجارت محصولات و خدمات است. بسیاری از دولت‌ها و اتحادیه آفریقا تا سال ۲۰۳۰ استراتژی‌های تحول دیجیتالی را در دستور کار قرار داده‌اند. ابتکارات و استراتژی‌های دیجیتالی‌سازی و استارت‌آپ‌های فناوری در زنجیره‌های تأمین کشاورزی، تولید، خدمات حمل‌ونقل، خرده‌فروشی رسمی و غیررسمی، تأمین بهداشت و آموزش، تفریح و سرگرمی، خدمات مالی و خدمات دولتی دنبال می‌شود. در واقع فشار برای ارائه خدمات دیجیتال در سال ۲۰۲۳ و پس از آن بی‌وقفه ادامه خواهد داشت و این موضوع نیز برای سرمایه‌گذاران طیف گسترده‌ای از فرصت در بخش‌ها مختلف ایجاد خواهد کرد.

1- <https://www.brookings.edu/testimonies/us-trade-and-investment-in-africa/>

ضمیمه شماره ۱

اهداف مشترک توسعه پایدار سازمان ملل و دستور کار ۲۰۶۳

اهداف ۲۰۶۳	حوزه‌های اولویت دار دستور کار ۲۰۶۳	اهداف توسعه پایدار سازمان ملل متحد
استاندارد بالای زندگی، کیفیت زندگی و رفاه برای همه شهروندان.	درآمد، شغل و کار شایسته فقر، نابرابری و گرسنگی تأمین اجتماعی و حمایت از جمله افراد دارای معلولیت زیستگاه‌های مدرن، مقرون به صرفه و قابل زندگی و خدمات اولیه باکیفیت	پایان دادن به فقر در همه اشکال آن در همه جای دنیا پایان دادن به گرسنگی، دستیابی به امنیت غذایی و بهبود تغذیه و ترویج کشاورزی پایدار. ترویج رشد اقتصادی پایدار، اشتغال کامل و مولد شهرها و سکونتگاه‌های انسانی فراگیر، ایمن، انعطاف پذیر و پایدار
شهروندان تحصیل کرده و انقلاب مهارت‌ها که زیربنای علم، فناوری و نوآوری است.	انقلاب مهارت‌های مبتنی بر آموزش و علم، فناوری و نوآوری	تضمین آموزش باکیفیت فراگیر و عادلانه و ارتقای فرصت‌های یادگیری مادام‌العمر برای همه.
شهروندان سالم و با تغذیه مناسب	سلامت و تغذیه	تضمین زندگی سالم و ارتقای رفاه برای همه در تمام سنین.
اقتصادهای متحول شده	رشد اقتصادی پایدار و فراگیر تولید، صنعتی شدن و ارزش افزوده تنوع اقتصادی و تاب‌آوری	ترویج رشد اقتصادی پایدار، فراگیر و پایدار، اشتغال کامل و مولد و کار شایسته برای همه. ایجاد زیرساخت‌های انعطاف پذیر، ترویج صنعتی شدن فراگیر و پایدار و تقویت نوآوری.
کشاورزی مدرن برای افزایش بهره‌وری و تولید.	بهره‌وری و تولید کشاورزی	پایان دادن به گرسنگی، دستیابی به امنیت غذایی و بهبود تغذیه و ترویج کشاورزی پایدار.
اقتصاد آبی/اقیانوسی برای رشد اقتصادی شتابان.	منابع و انرژی دریایی عملیات بندری و حمل‌ونقل دریایی	حفاظت و استفاده پایدار از اقیانوس‌ها، دریاها و منابع دریایی برای توسعه پایدار.
اقتصادها و جوامع سازگار با محیط‌زیست و سازگار با آب‌وهوا.	تنوع زیستی، حفاظت و مدیریت منابع طبیعی پایدار امنیت آب تاب‌آوری آب‌وهوا و آمادگی در برابر بلایای طبیعی	اطمینان از در دسترس بودن و مدیریت پایدار آب و فاضلاب برای همه. اطمینان از دسترسی به انرژی مقرون به صرفه، قابل اعتماد، پایدار و مدرن برای همه. اقدام فوری برای مبارزه با تغییرات آب‌وهوا و اثرات آن حفاظت، بازیابی و ترویج استفاده پایدار از اکوسیستم‌های زمینی، مدیریت پایدار جنگل‌ها، مبارزه با بیابان‌زایی، توقف و معکوس کردن تخریب زمین و توقف از دست دادن تنوع زیستی.
آفریقای متحد (فدرال یا کنفدرال).	چارچوب‌ها و نهادها برای آفریقای متحد	
تأسیس و فعال شدن مؤسسات مالی و پولی قاره‌ای	مؤسسات مالی و پولی	

اهداف ۲۰۶۳	حوزه‌های اولویت دار دستور کار ۲۰۶۳	اهداف توسعه پایدار سازمان ملل متحد
بحران زیرساختی کلاس جهانی - از آفریقا عبور می‌کند.	ارتباطات و اتصال زیرساخت	ایجاد زیرساخت‌های انعطاف‌پذیر، ترویج صنعتی شدن فراگیر و پایدار و تقویت نوآوری.
تثبیت ارزش‌های دموکراتیک، شیوه‌ها، اصول جهانی حقوق بشر، عدالت و حاکمیت قانون	دموکراسی و حکمرانی خوب حقوق بشر، عدالت و حاکمیت قانون	ترویج جوامع صلح‌آمیز و فراگیر برای توسعه پایدار، دسترسی به عدالت برای همه و ایجاد نهادهای مؤثر، پاسخگو و فراگیر در همه سطوح.
نهادهای توانمند و رهبری تحول‌آفرین در محل.	نهادهای رهبری توسعه مشارکتی و حکومت محلی.	ترویج جوامع صلح‌آمیز و فراگیر برای توسعه پایدار، دسترسی به عدالت برای همه و ایجاد نهادهای مؤثر، پاسخگو و فراگیر در همه سطوح.
حفظ صلح، امنیت و ثبات	حفظ صلح و امنیت	ترویج جوامع صلح‌آمیز و فراگیر برای توسعه پایدار، دسترسی به عدالت برای همه و ایجاد نهادهای مؤثر، پاسخگو و فراگیر در همه سطوح.
آفریقای باثبات و صلح‌آمیز	ساختار نهادی اسناد اتحادیه آفریقا در مورد صلح و امنیت دفاع، امنیت و صلح	
انقلاب فرهنگی آفریقا	ارزش‌ها و آرمان‌های پان‌آفریقایی ارزش‌های فرهنگی و رنسانس آفریقا میراث فرهنگی، هنرهای خلاق و کسب‌وکار	
برابری کامل جنسیتی در تمام عرصه‌های زندگی.	توانمندسازی زنان و دختران مبارزه با خشونت و تبعیض علیه زنان و دختران	دستیابی به برابری جنسیتی و توانمندسازی همه زنان و دختران.
توانمندسازی جوانان و کودکان	توانمندسازی جوانان و حقوق کودکان	تضمین آموزش باکیفیت فراگیر و عادلانه و ارتقای فرصت‌های یادگیری مادام‌العمر برای همه. دستیابی به برابری جنسیتی و توانمندسازی همه زنان و دختران.
آفریقا به‌عنوان شریک اصلی در امور جهانی و همزیستی مسالمت‌آمیز.	جایگاه آفریقا در امور جهانی شراکت	تقویت ابزار اجرا و احیای مشارکت جهانی برای توسعه پایدار.
آفریقا مسئولیت کامل تأمین مالی اهداف توسعه خود را بر عهده می‌گیرد.	بازارهای سرمایه آفریقا سیستم‌های مالی و درآمد بخش عمومی کمک به توسعه	کاهش نابرابری در داخل و بین کشورها. تقویت ابزار اجرا و احیای مشارکت جهانی برای توسعه پایدار.